

“Dat U nog niet bekeerd bent?”

Een beknopt kwalitatief onderzoek naar de typologie en het proces van bekering van autochtone Nederlanders tot de islam.

Masterscriptie Programma Religie en Samenleving 2018-2019

Universiteit Utrecht

Student: Jan Bouwens

Studentnummer: 6179231

Datum inlevering: zondag 16 juni 2019

Beoordelaars:

Prof. Dr. A.J.A.C.M. Korte

Dr. N. Landman

Voorwoord

Deze masterscriptie, als sluitstuk van het masterprogramma Religie en Samenleving 2018-2019, *track* Islam is het gevolg van mijn periode als wethouder tussen 2006 en 2010 waarin ik nauw betrokken was bij de bouw van een nieuwe moskee in Bodegraven, de vragen over de islam die dat in 'mijn' gemeente opriep en waarop ik als bestuurder nauwelijks een antwoord had, en anderzijds sluimerende vragen over religie en het christelijk geloof waarmee ik ben opgegroeid. Zoals velen in het seculiere Nederland is mijn afstand tot de kerk groter geworden met het stijgen van de jaren zonder dat de belangstelling voor religie, spiritualiteit en geloof geheel is verdwenen. Het masterprogramma heeft me een waardevolle en diepgaande kennismaking met de islam geboden. Ik ben daarvoor de docenten zeer dankbaar. Nico Landman ben ik dankbaar voor de hulp die hij heeft geboden bij het vinden van de weg in de wereld van Universiteit Utrecht en Universiteit Amsterdam en de feedback op conceptversies van deze scriptie. Met dank aan Janneke Nieuwesteeg, medestudent en docent aan de Hogeschool van Amsterdam, kon ik deelnemen aan een studiereis naar Jeruzalem. De stad die veel religies als hun heilige stad zien. Op die studiereis heb ik ervaren dat religie, geloof en politiek op gecompliceerde wijze met elkaar verweven zijn en het geloof in de ene God en Zijn boodschap in Israël althans nog weinig antwoorden biedt of hoop geeft op een duurzame en vredige samenleving van Palestijnen en Joden. Met zorg zie ik het toenemende nationalisme, antisemitisme en islamofobie in West Europa in Nederland. Het volgen van dit masterprogramma heeft me veel materiaal geboden om actief een rol te kunnen spelen in het tegengaan van deze, in mijn ogen, ongewenste ontwikkelingen. Mijn interesse in religie, in het bijzonder islam en haar rol en betekenis in Nederland, is blijvend gewekt, zonder dat mijn geloof is aangewakkerd. Ik ben niet bekeerd tot de islam, alhoewel verschillende respondenten daarop aandrongen en ook mijn echtgenote en kinderen soms blij gaven van hun vrees dat dat wel zou kunnen gebeuren.

Ik wil hier in het bijzonder de respondenten bedanken voor hun bereidheid mij te woord te staan over zo'n belangrijk vraagstuk als bekering. Zonder hun transparantie over hun keuzes en achtergronden zou het mij niet mogelijk zijn geweest deze scriptie te voltooien.

Tot slot. De gemiddelde leeftijd van de cursisten in het masterprogramma is door mijn deelname aanzienlijk opgetrokken. In feite was ik de enige student op leeftijd (67). Dat verbaast mij. In een tijd waarin langer werken, langer leren, langer zelfstandig wonen en de gemiddelde levensverwachting stijgt ben ik van mening dat de toegang tot academisch onderwijs makkelijker zou moeten worden voor oudere studenten. De vreemde regeling die het niet toestaat een tweede universitaire opleiding te volgen tenzij men bereid is de instellingskosten te betalen moet worden afgeschaft!

Jan Bouwens

Abstract

Every year several hundred indigenous Dutch people turn to Islam. The Netherlands is estimated to around 13,000 converts in 2009. In this master's thesis I will go into the motives, processes and typologies of indigenous converts. What is their motive, to which flow or direction do they turn and what personal consequences does a conversion to Islam have? In this thesis, 24 converts are speaking. With ten of them I talked extensively. As a theoretical framework I make use of the typology of Stephano Allievi and the phasing theory of Lewis Rambo. I note that the relational aspect is decisive in the choice of Islam without the need for a formal relationship.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Theoretisch kader	6
2.1	Waarom bekeren?	7
2.2	Het begrip bekering in de islam	9
2.3	Typologie van Allievi: routes tot bekering	9
2.4	Rambo: bekering als dynamisch model	12
2.5	Da'wa, de roep van de islam	13
2.6	Hypothese	14
2.7	Onderzoeksmethode en dataverzameling	14
2.8	Procedure respondenten en data verzameling en verwerking	15
3	Portretten	17
3.1	Publiek bekende respondenten	18
3.2	Anonieme respondenten	22
3.3	Facebook groep Bekeerlingen Bijeen	32
3.4	Beknopte analyse Facebook pagina	33
3.5	Veertien portretten van nieuwe moslims door Ton Crijnen	36
4	Analyse en conclusies	39
4.1	Typologie onderzochte bekeerlingen	39
4.2	Het bekeringsproces	43
4.3	Relatie tussen typologie en bekeringsproces	47
4.4	De betekenisvolle ander: aanvulling op Allievi	47
5	Reflectie en aanbevelingen	48
6	Bibliografie	50

1 Inleiding

“Dat U nog niet bekeerd bent?”, zo vatte een autochtone bekeerling in Amsterdam-Noord ons gesprek aan het eind samen. Hij klonk oprecht verwonderd. Hém viel op de neutraliteit van mijn vragen, het ontbreken van meningen of opvattingen over zijn bekering of over de islam in het algemeen, mijn oprechte belangstelling. Mij trof de warmte en bevlogenheid waarmee hij sprak over zijn nieuw gevonden broeders en zusters, het weten opgenomen te zijn in een hechte moslingemeenschap en de diepe emotionele betekenis van het lezen in de Koran: “Elke keer als ik het woord ‘Allah’ las, moest ik huilen”. In deze scriptie ga ik in op dat zeer persoonlijke proces dat uiteindelijk leidt tot het uitspreken van de Shahada en bekering tot het leven volgens de islam¹, de overwegingen en externe sociale en maatschappelijke factoren die op dat proces van invloed zijn.

Wat is de relevantie van dit onderzoek? Islam in Nederland is een import religie. Grotendeels ‘meegekomen’ in de tweede helft van de 20^e eeuw met arbeidsmigranten (gastarbeiders) uit Marokko en Turkije, vluchtelingen en mensen op zoek naar een beter bestaan. De globalisering van handel, vrij verkeer van mensen en goederen, toerisme en internet heeft het gedachtegoed van de islam voor een breed publiek bereikbaar gemaakt en de verspreiding ervan bevorderd. In Nederland is het aantal moskeeën over een periode van 60 jaar toegenomen van 1 in 1950 (Den Haag) naar ruim 500 in 2018. Het aantal islamitische basisscholen bedraagt 45. Er zijn drie politieke partijen op lokaal niveau en een landelijke partij die gezien kunnen worden als een partij met islamitische grondslagen. Er zijn ruim 80 islamitische begraafplaatsen, waarvan twee uitsluitend voor moslims. Er is een islamitische omroep (MO). De wetenschap heeft stijgende belangstelling voor de islam. Het aantal wetenschappelijke studies over de islam stijgt. Kortom, de islam krijgt voet aan de grond in Nederland en daarmee stijgt ook het aantal autochtone bekeerlingen tot de islam. Nederland telt volgens CBS in 2007 ca 12.000 autochtone bekeerlingen (van Herten en Otten 2007). In 2009 schat CBS het aantal op 13.000 personen (Veen 2009).² De aantallen vind ik verrassend hoog maar vormen evenwel niet de kern van deze scriptie. Mij gaat het om de moderne, eigentijdse verhalen, de persoonlijke motieven, ervaringen en consequenties. De relevantie van dit onderzoek schuilt in een dieper begrip van de keuze tot de islam: waarom bekeren autochtone Nederlanders zich tot de islam; waartoe bekeren zij zich en hoe verloopt het proces van bekering? Welke islam heeft de voorkeur van de bekeerling: de spirituele islam zoals het soefisme, de traditionele islam zoals het salafisme of meer modernistische islam die zich kan voegen in een pluralistische samenleving zoals uitvoerig beschreven door Tariq Ramadan in onder meer *Islam, the West and the challenges of Modernity* (Ramadan 2001). Als je je ergens naar wend, dan wend je je ook ergens vanaf. Als je ergens naar toegaat, dan kom je ook ergens vandaan. Wat zijn relevante *push* en *pull* factoren? Waarin schuilt de aantrekkingskracht van de islam voor Nederlandse bekeerlingen? Wat heeft de aanleiding gevormd tot de start van een proces tot bekering, wat heeft hen wellicht gestoord of afgestoten in een ‘vorig’ leven? Zijn bepaalde contacten, verhalen, of geestelijk leiders van invloed geweest in het bekeringsproces? En zo ja, op welke wijze? Een hypothese kan zijn dat de bekering tot de islam kan worden verklaard uit een afkeer van westers secularisme en

---

¹ In de scriptie spreek ik over ‘de islam’ maar ben me bewust van de richtingen en stromingen in de islam en de veelvormigheid.

² Deze CBS telling scherpt het begrip ‘autochtoon’ aan. De moslims van autochtone herkomst betreffen in deze rapportage zowel bekeerde autochtone Nederlanders als ‘derde generatie-allochtonen’. Vanaf 2016 hanteert het CBS de begrippen autochtoon of allochtoon op verzoek van de politiek niet meer vanwege haar mogelijk stigmatiserende karakter. In het Jaarrapport Integratie 2016 spreekt CBS over personen met een Nederlandse of een migratieachtergrond. Een actueel en betrouwbaar beeld van het aantal bekeerlingen tot de islam is echter lastig te geven. In tegenstelling tot de christelijke geloofsgemeenschappen wordt het uitspreken van de Shahada niet geregistreerd. Het is echter voor een kwalitatief onderzoek naar het bekeringsproces in deze scriptie niet wezenlijk van belang hoeveel personen zich hebben bekeerd.

individualisme. Inzicht in bekeringsverhalen geeft zicht op het individuele narratief, maar ook op samenleving waarvan bekeerlingen deel uitmaakten en de samenleving waarvan zij deel gaan uitmaken.

De bekering tot de islam is echter niet uitsluitend een persoonlijk proces en rationele keuze. Reacties uit de directe omgeving (gezin, familie), de bredere sociale context (werk, school), het maatschappelijk debat over de islam en belangstelling van overheden (gemeente, Justitie, AIVD, politie) kunnen de persoonlijke keuzes vergaand beïnvloeden zowel in positieve zin (een bekering, soms als daad van openlijk verzet) als in negatieve zin (het afzien van een openlijke bekering tot de islam uit vrees voor de consequenties uit de omgeving). Bekeringen zijn in het huidige Nederland, waar de vrijheid van geloven of niet geloven sinds 1848 in de Grondwet is vastgelegd, een individuele keuze. Een bekeerling kan in principe in alle vrijheid ervoor kiezen zich tot een bepaalde religie te bekeren of zich daarvan af te wenden (*deconversion*). Er is in het moderne Nederland geen sprake van gedwongen bekering door verschuivende politiek maatschappelijke machtsverhoudingen of collectieve druk maar dat wil niet zeggen dat de maatschappelijke of sociale context van een bekeerling in het rationeel proces van bekeren geen rol speelt. De vrijheid om te kiezen voor de islam inclusief de daarbij behorende zichtbare veranderingen in identiteitsmarkeringen zoals verandering van naam, andere kleding, het laten staan een baard, het kenbaar maken van een besnijdenis of veranderde eet- en levensgewoonten, is minder vrij dan de Grondwet doet vermoeden. Een openlijke bekering in combinatie met kritische uitingen op internetfora over de Nederlandse samenleving geeft instanties die belast zijn met openbare veiligheid al snel het vermoeden dat er sprake zou kunnen zijn van radicalisering. De angst voor gepercipieerde radicalisering door de sociale omgeving kan potentiële bekeerlingen doen afzien van een bekering tot de islam.

In een artikel over causale factoren van radicalisering stellen Veldhuis en Bakker dat radicalisering een individuele omstandigheid is die voorkomt uit een complex van sociale en individuele factoren waarbij niet zozeer de objectieve werkelijkheid als wel de gepercipieerde werkelijkheid van invloed is. De schrijvers noemen twee factoren die van invloed kunnen zijn op radicalisering: het westers beleid in het Midden Oosten en de gebrekkige integratie van moslims in het Westen (Veldhuis en Bakker 2007, 447-470). De eerste factor leidt tot de hypothese dat er in radicalisering een zekere hulpvaardigheid en solidariteit met de onderdrukte broeders en zusters schuilt, de tweede tot de hypothese dat er bij radicalisering een gevoel van uitsluiting en deprivatie speelt en daarmee een negatief oordeel over de westerse samenleving. In deze scriptie ben ik niet op zoek naar symptomen die zouden kunnen wijzen op vormen van radicalisering, maar de studie van Veldhuis en Bakker kunnen het inzicht in bekeringsmotieven, beïnvloedingsfactoren en de rationaliteit van het bekeringsproces wel aanvullen.

Hoofd en deelvragen samengevat:

- Hoofdvraag: Wat trekt een Nederlandse bekeerling aan in de islam?
- Deelvraag 1: Wat kan als aanleiding of aanleidingen worden gezien?
- Deelvraag 2: Hoe verloopt het proces van bekering?
- Deelvraag 3: Welke invloeden van buitenaf (significante anderen) spelen een rol?
- Deelvraag 4: Wat zijn de gevolgen van een bekering tot de islam en wat is hun invloed op het proces tot bekering?

Hoewel uit het veldwerk niet op alle (deel)vragen een volledig antwoord is af te leiden constateer ik hier, vooruitlopend op het hoofdstuk Analyse en Conclusies, dat het proces dat leidt tot een bekering tot de islam in dit onderzoek in vrijwel alle gevallen rationeel van aard is, maar dat die rationaliteit niet bestaat zonder relationele aspecten. De persoonlijke rationaliteit wordt beïnvloed in

persoonlijke contacten met significante anderen, zoals immigranten uit landen met een overwegend moslims of vrienden met een islamitisch geloof, met studiegenoten die belangstelling hebben voor de islam, met andere bekeerlingen, met schrijvers van boeken over de islam, met sprekers en geestelijk leiders al of niet in persoonlijk contact of via internetfora.

Na deze inleiding en beschrijving van de onderzoeksvragen ga ik in hoofdstuk twee nader in op de theorie, gevolgd door onderzoeksmethode en dataverzameling in hoofdstuk drie. Aan de hand van de bekeringsstypologie van Stephano Allievi en het dynamisch model van Lewis Rambo kom ik tot een onderzoeksaanpak die ervanuit gaat dat de bekering eerder te zien is als een proces dan als een moment. Beiden zien bekering als een proces van geleidelijke transformatie, waarin de publieke geloofsbelijdenis, het uitspreken van de *Shahada*, weliswaar een belangrijk ritueel moment in het proces is, maar door respondenten eerder als het begin dan als het eind van verandering wordt ervaren. De dataverzameling heeft plaatsgevonden via half gestructureerde interviews met negen bekeerlingen, daarnaast heb ik gebruik gemaakt van data uit een besloten Facebook groep voor mensen die zich willen bekeren of bekeerd zijn tot de islam en andere verzamelingen van interviews met bekeerlingen zoals 'Veertien portretten van nieuwe Nederlandse en Vlaamse moslims' van Ton Crijnen. Voorts heb ik de discussie in de media omtrent de recente bekering van de islam-kritische en voormalig PVV Kamerlid Joram van Klaveren nauwlettend gevolgd. Hoofdstuk vier 'Portretten' gaat in op de bevindingen van mijn veldwerk. In dit hoofdstuk komen de respondenten aan het woord en plaats ik hun uitspraken in het theoretisch kader van Allievi en Rambo. In hoeverre komen de bekeringsverhalen van mijn respondenten overeen met de theorieën zoals door Allievi en Rambo zijn opgesteld? Wat te denken van het bekeringsverhaal van Van Klaveren? Is het een stunt om zijn boek *Afvallige* in de markt te zetten of toch een waarachtige bekering? Wanneer is een bekering waarachtig? In hoofdstuk vijf analyseer ik de bevindingen, trek daaruit enkele conclusies en doe aanbevelingen voor nader onderzoek.

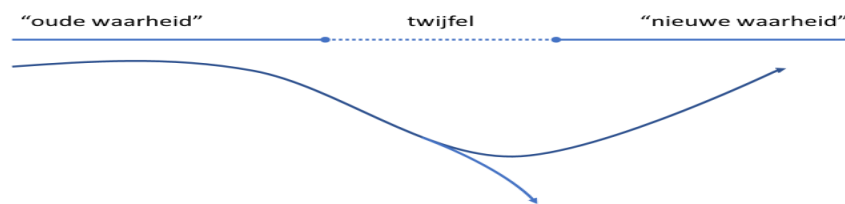
2 Theoretisch kader

Bekeringen zijn op zichzelf geen bijzonder fenomeen. Openlijke bekeringen tot een overtuiging, geloof of opvatting hebben zich vaak voorgedaan en doen zich nog steeds voor. Een bekend bekeringsverhaal in de christelijke traditie is het verhaal van de Joodse Saul. Volgens het verhaal wordt Saul op zijn tocht naar Damascus (30 nC) overvallen door een visioen waarin Jezus tot hem spreekt. De gebeurtenis maakt zo'n indruk op Saul dat hij zich terstond bekeerde tot het christendom en verder door het leven ging als apostel Paulus (Handelingen 9:3-6, De Basisbijbel). In de islamitische traditie is openbaring van de Koran via de aartsengel Gabriel in de grot Hira (610 nC) aan de profeet Mohammed bekend en vormde de basis van de islam. De online informatie bibliotheek Info.nu vermeldt in de rubriek Mens en Samenleving een aantal bekende bekeerlingen tot de islam, zoals zanger Cat Stevens (1948), ook wel bekend als Yusuf Islam, rapper en acteur Ice Cube (1969) geboren als O'Shea Jackson en topsporters als Muhammad Ali (1942) die onder zijn nieuwe, islamitische naam bekendheid verwierf. De beroemde bokser werd als Cassius Marcellus Clay, Jr. geboren, maar veranderde zijn naam toen hij in 1964 lid werd van de Nation of Islam. (Dezy 2014) In Zwitserland bekende de initiatienemer tot de volksraadpleging voor een verbod op minaretten Daniel Streich zich tot veler verbazing tot de islam. Recent is in Nederland de islam kritische politicus Joram van Klaveren bekeerd tot de islam. Het feit dat deze bekeerlingen bij een breed publiek bekend waren (en soms nog zijn) is relevant. Als rolmodel (significante ander) zijn ze van betekenis voor veel navolgers. Er is dan ook veel onderzoek gedaan naar zowel het proces van bekering als naar de typologie van de bekeerling zelf die in de moderne tijd meer en meer als een individuele *agent* een rationele keuze kan maken uit het 'aanbod op de religieuze markt'. Dit geldt eveneens voor bekeringen

tot de islam. (Nieuwkerk 2006, 2-5) In deze scriptie maakt ik gebruik van twee theoretische benaderingen, de typologie relationeel-rationeel van Allievi (S. Allievi, *Les convertis à l'islam. Les nouveaux musulmans d'Europe* 1998) en de fasering van proces dat kan leiden tot een bekering zoals beschreven door Lewis Rambo (Rambo 1993) Hierna werk ik deze twee benaderingen uit tot een onderzoeksplan maar eerst ga ik hierna dieper in de vraag van het waarom?

2.1 Waarom bekeren?

Waarom zou je je bekeren tot de Islam of een willekeurig andere geloofsovertuiging? In de eerste plaats omdat een bekering antwoord kan geven op existentiële vragen en twijfels. Individuele vragen over zingeving, over omgang met de werkelijkheid van alle dag, vragen over leed en onrecht, vragen die niet anders dan via een bekering tot en geloof in een transcendente werkelijkheid kunnen worden beantwoord. De secularisatiethese waarin werd verondersteld dat de moderne, verlichte samenleving op alle zingevingsvraagstukken een antwoord kan bieden, is empirisch weerlegd. Ook de bedenker van de these zelf, Peter L. Berger heeft dat onderkend. Religie is alom aanwezig in ons denken en handelen. De moderniteit heeft niet geleid tot een neergang van de religie maar juist tot pluralisatie van de religie (Berger en Zijdeveld 2010). In de opkomst van de islam in Nederland als gevolg van globalisering, transnationalisme en immigratie is dus ook de islam een keuze geworden in de pluraliteit die een moderne samenleving kenmerkt. De kennismaking met de islam is onvermijdelijk. Verstedelijking (bouw grote moskeeën), onderwijs (kennismaking met andere godsdiensten) en sociale media maken dat iedereen toegang kan hebben tot de islam. In de kennissociologie wordt onderkend dat wanneer mensen voor een langere tijd met elkaar spreken, zij invloed op elkaar uitoefenen: de cognitieve besmetting. Men aanvaardt een andere overtuiging als steeds minder buitenissig, vreemd of extreem. Religie is geen vast gegeven of noodlot meer, maar een individuele keuze op basis van persoonlijke voorkeur, kennis en gewenste identiteit en onderscheiding. Je bent wie je wilt zijn. Modernisering produceert pluraliteit en deze pluraliteit vergroot de mogelijkheid om als individu keuzes te maken tussen en uit wereldbeschouwingen. In onderstaande figuur visualiseer ik de individuele koers die mensen kunnen en mogen varen.

Figuur 1: mensen kunnen kiezen

De pluraliteit werkt waarschijnlijk niet alleen aan de vraag- en zoekzijde, die van de bekeerling, maar ook door aan de aanbodzijde, die van de islam in Nederland zelf. In *Transnational Muslim Politics* stelt Mandeville dat door de migratie pluralisme in de islam toeneemt, de *umma* wordt opnieuw gedefinieerd. Er treedt een vermenging op van de islam van herkomst met de cultuur, normen en waarden van het land van ontvangst (Mandeville 2001, 178-192). Door deze 'glocalisering' kan de islam ook in toenemende mate onderdeel worden van een bereikbare sociale en religieuze context voor een zoekende Nederlandse potentiële bekeerling. De islam is geen exotische religie meer maar wordt vertrouwd element van de sociale omgeving. Het is zelfs denkbaar dat de toestroom van

Nederlandse bekeerlingen het proces van de normalisering van de islam in Nederland als religie versnelt. Tegelijkertijd wordt de bekering van een Nederlander tot de islam binnen de islamitische gemeenschap niet altijd omarmd. Welswaar is elke bekeerling zeer welkom, maar de invloed die van deze instroom uitgaat wordt niet altijd op prijs gesteld. Sommige bekeerlingen zoeken juist de fundamentele positie in de islam en verzetten zich tegen de verwestering van culturele moslims. Andersom zien behoudende moslims de vernieuwing die bekeerlingen onvermijdelijk met zich meedragen als bedreigend voor islamitische waarden en normen. De conclusie is dat de sociale context van bekeerlingen complex is. Hoe wordt je als bekeerling ontvangen en gewaardeerd?

Is een bekering tot de islam een proces dat deel uitmaakt van meer omvattend existentieel onderzoek naar de wijze waarop wij ons leven in deze wereld moeten leven? Emanuel Rutten gaat in op de filosofische vraag welke notie van rationaliteit aan de orde is bij de keuze van een bepaald wereldbeeld (Rutten 2013). Welke goede redenen zijn er om een bepaald wereldbeeld te omarmen? Deze vraag lijkt mij relevant waar het gaat om de aanvaarding van een religie als de islam die niet door iedereen als vanzelfsprekend wordt ervaren. Zo'n aanvaarding betreft niet alleen de kennis van een bepaalde religie (de epistemische rationaliteit), maar evenzeer de praktische rationaliteit. Toegespitst op de keuze voor een religie heeft het dus ook geen zin daarop uitsluitend epistemisch gefundeerde kritiek te leveren. Religie is meer dan dat alleen. Rutten baseert zich in zijn benadering op Martin Heidegger. Heidegger ziet de mens als een interpreterend wezen, voortdurend bezig zichzelf, de wereld om hem heen en de anderen daarin interpreterend. Met dat referentiekader vormen wij onszelf tot wie we zijn, kunnen we omgaan de wereld "waarin we zijn geworpen". Zonder de vorming van een narratief interpretatiekader, een levensbeschouwing zouden we niet kunnen leven, kunnen we onze identiteit en onze verhouding tot de ander niet vorm geven. De levensbeschouwing die we aanhangen geeft antwoord op de grote vragen in ons leven, zijn praktisch-cognitief totaalkaders.

Om de betekenis van een levensbeschouwing als de islam te kunnen beoordelen stel ik op basis van Rutten's benadering een aantal criteria op die van belang kunnen zijn voor een beter begrip van potentiële bekeerling bij hun beoordeling van de islam. Heeft de islam voldoende zeggingskracht? Is ze in staat te inspireren, motiveren en bezielen? Is ze praktisch leefbaar oftewel leidt zij niet tot onleefbare performatieve³ tegenspraken tussen wat men meent te geloven en feitelijk doet. Vervult ze diepe algemeen menselijke existentiële noden? Doet zij recht doet aan onze common sense en onze diepste menselijke intuïties? Komt zij tegemoet aan intellectuele deugden zoals eenvoud, coherentie, plausibiliteit en verklaringskracht? Draagt zij bij aan zowel ons zelfbegrip als ons begrip van universeel menselijke ervaringen, zoals morele en esthetische ervaringen en sluit ze aan bij de eigen aard en draagt zij bij aan het trouw willen en kunnen blijven aan bepaalde ingrijpende persoonlijke ervaringen en levensbepalende gebeurtenissen? Deze criteria kunnen behulpzaam zijn bij het doorgronden van het proces van bekering dat uiteindelijk leidt tot het bekeringsritueel en de aanvaarding van het leven als moslim daarna. Niet alle criteria zullen eenduidig te beantwoorden zijn in het veldwerk voor dit onderzoek met een bevestigend of ontkennend antwoord. Bijvoorbeeld het criterium van plausibiliteit kan strijden met bepaalde empirisch wetenschappelijke verklaringen. Over de betekenis van de openbaringen aan Mohammed bestaan verschillende moderne wetenschappelijke opvattingen die wellicht radicaal verschillen van religieuze dogma's. Toch hoeft dit geen conflict te veroorzaken in het denken en voelen in casu de bekering tot de islam. Beide, denken en voelen, kennis en spiritualiteit, zijn aspecten van de menselijke rede.

---

³ Performatief: informatie die die het leven zelf verandert en opnieuw vorm geeft.

2.2 Het begrip bekering in de islam

Het begrip 'bekering' is op verschillende manieren op te vatten. In het wetenschappelijke discours en in het dagelijks gebruik wordt een ingrijpende en publiek zichtbare verandering van religieuze overtuiging als 'bekering' beschouwd. Deze benadering van het concept bekering is gebaseerd op de christelijke traditie. In het christendom legt de bekeerling of proseliet als sluitstuk van een bekeringsproces in een vast omlijnd ritueel een openlijke geloofsbelijdenis af waarin de kern van de religie wordt samengevat waarna men wordt geacht te leven volgens de Bijbelse regels. Bekering houdt in dat men God erkent als enige god, als Schepper en een relatie met Hem start en Jezus als de Messias aanvaardt en een volgeling van hem wordt. Bekering wordt door sommigen opgevat als een synoniem van wedergeboorte. Afhankelijk van de kerkelijke richting zijn verschillende belijdensteksten gebruikelijk. (Zwanepol en Campenhout 2009) De nadruk bij de christelijke bekering ligt in het besef van de persoonlijke ommekeer in het leven.

In de islam ligt dit anders. In de islamitische opvatting is iedereen vanaf geboorte moslim en gaat het dus niet over een bekering (*conversion*) maar een terugkeer (*reversion*) tot het ware geloof. De aanvaarding of adoptie van de islam als levensovertuiging wordt bevestigd met het uitspreken van de *Shahada*, de eerste zuil van de vijf zuilen die gezamenlijk de kernwaarden vormen van de islam. De *Shahada* is zowel een persoonlijke erkenning van het geloof als een publieke getuigenis waarmee men deel wenst uit te maken van de islamitische gemeenschap (*umma*). Afhankelijk van de stroming die men wil aanhangen wordt de *Shahada* uitgesproken in het bijzijn van getuigen of in aanwezigheid van de gemeenschap in de moskee. Met het afleggen van de getuigenis begint de 'nieuwe' moslim als het ware met een nieuw, 'schoon' leven. Zijn voorafgaande zonden zijn hem vergeven. In sommige gevallen neemt de 'nieuwe moslim' ook een andere voornaam aan, waarmee de nieuwe religieuze identiteit wordt onderstreept. Het houdt echter niet op bij het geven van een getuigenis of belijdenis. De nieuwe gelovige moet zich in een persoonlijk proces vertrouwd maken met de leerstellingen en de rituelen. Mij valt hier op het verschil met de bekering in de christelijke traditie waar het leerproces doorgaans vóóraf plaatsvindt. De bekering tot de islam houdt, in tegenstelling tot christelijke bekeringen, kenbare identiteitsveranderingen in. Dat ligt voor zover het de bekering tot de islam betreft, politiek maatschappelijk gevoelig. Het dragen van gelaat bedekkende kleding zoals een nikab of boerka wordt vaak geassocieerd met strikte opvattingen over het volgen van islamitische voorschriften. Terwijl bekeerlingen tot de islam vinden dat het voldoen aan dit religieus voorschrift onder de vrijheid van godsdienst valt, wordt het door anderen, niet moslims, vaak gezien als maatschappelijk beperkend en integratie belemmerend. Als gevolg van politieke druk wordt het dragen van gelaat-bedekkende kleding in Nederland wettelijk beperkt. Juni 2018 stemde een meerderheid van de Eerste Kamer voor een wetsvoorstel dat het dragen van gezicht bedekkende kleding zoals de boerka, bivakmutsen en integraalhelmen in het openbaar vervoer, de zorg, het onderwijs en overheidsgebouwen verbiedt. Het advies van de Raad van State, dat spreekt over symboolpolitiek, werd door de Kamer niet overgenomen (Raad van State 2015).

2.3 Typologie van Allievi: routes tot bekering

De keuze voor een levensbeschouwelijke overtuiging of geloof is in deze moderne en geïndividualiseerde tijd aan de mens zelf. Maar de keuze voor de islam is na 9/11 en daaropvolgende aanslagen in een kwaad daglicht gekomen. Er is binnen het brede thema van bekeringsonderzoek dan ook veel onderzoek gedaan naar de rationaliteit achter de keuze voor de islam. Socioloog Stephano Allievi maakt in zijn onderzoek naar bekeringsmotieven een onderscheid tussen relationele en rationele argumenten (S. Allievi 2002). Lang werd er vanuit gegaan dat een bekering tot de islam werd geïnitieerd door het aangaan van formele relatie zoals een huwelijk naar islamitisch voorschrift. Allievi toonde echter aan dat ook rationele overwegingen, een bewust zoeken naar antwoorden in de islam

op zingevingsvragen aanleiding kunnen zijn tot een keuze voor de islam. Ik maak hierbij de kanttekening dat een bekering niet altijd voortvloeit uit persoonlijke zingevingsvragen maar toch uiterst rationeel kunnen zijn, zoals een bekering van een vluchteling tot het christendom ten einde een verblijfsvergunning te verkrijgen, of een bekering om gezinshereniging mogelijk te maken. In dat geval is er sprake van een rationaliteit namelijk de bekering als middel tot een ander doel dan het vinden van een antwoord op zingevingsvraagstukken. Voor de Immigratie en Naturalisatiedienst (IND) is deze rationaliteit van bekeringen aanleiding geweest tot het opstellen van een juridisch kader voor de beoordeling van de geloofwaardig van bekeringen in het Nederlands asielrecht (Battjes 2016-2, 75-83). Op de juridische benadering van bekeringen ga ik hier niet verder in, maar werk de typologie van Allievi uit tot een kader voor de interviews met bekeerlingen waarbij het mij gaat om de persoonlijke rationaliteit van de bekering. Op hoofdlijnen onderscheidt Allievi de relationele bekering, een bekering als gevolg van of voorafgaand aan een huwelijk naar islamitisch voorschrift waarbij het van belang is dat een praktiserend moslima alleen kan huwen met een (bekeerde) moslim. Een huwelijk met een niet-moslim is ongeldig. Een huwelijk met een moslimvrouw kan dan ook alleen tot stand komen als de man bereid is zich te bekeren tot de islam. Liefde tot elkaar speelt dan een belangrijke rol hetgeen wellicht als niet-rationeel argument kan worden gezien. Allievi noemt dit een warme bekering. Omgekeerd evenwel hoeft een vrouw zich niet te bekeren tot de islam na huwelijk met een moslim maar wordt daarin ook niet gehinderd en in de praktijk zelfs aangemoedigd door de (familie van) de echtgenoot. De rationele bekeringen zijn niet ontstaan door invloed van derden maar komen als het ware van ‘binnenuit’ door intellectuele belangstelling voor de islam, politieke overwegingen of een spirituele zoektocht. Allievi spreekt dan van een *cold conversion*.

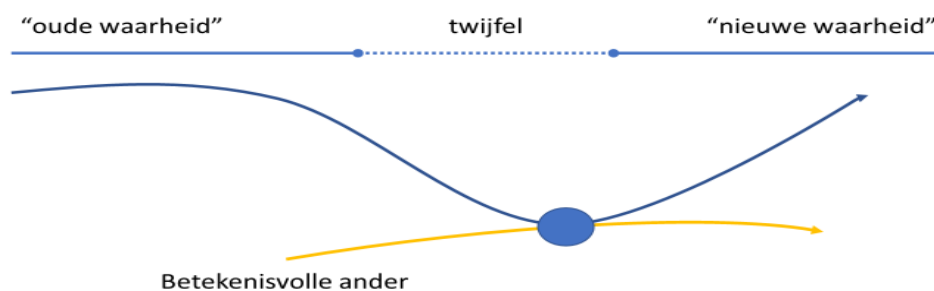
In onderstaande tabel heb ik typologie van Allievi geschematiseerd:

Typologie	Bekeringsmotief	Individuele betekenis
Relationeel	Huwelijk met een moslimvrouw	Bekering is verplicht volgens sharia, maar heeft weinig persoonlijke betekenis voor de bekeerling
	Huwelijk met een moslimman	Bekering is niet verplicht, maar er kan wel druk ontstaan om zich te conformeren aan islamitische gebruiken en voorschriften
	Relatie met gelovig moslim (m/v)	Bekering is niet direct een doel maar er wel belangstelling vanuit het contact met de ander
Rationeel	Intellectueel, cognitief (zelf)studie bv via internet, Koranles	Bekering kan het gevolg zijn. De (mystiek van) de islam wekt belangstelling
	Machtsstreven door bijvoorbeeld lid van een politieke partij die de islam als grondslag heeft	Bekering kan een ticket zijn tot een politieke organisatie
	Verandering van de samenleving door bijvoorbeeld invoering van islamitisch recht	Bekering geeft toegang tot en maakt deelgenoot van een grotere beweging

Allievi wijst op drie belangrijke functies van autochtone bekeerlingen die uit rationele intellectuele overwegingen bekeren. In de eerste plaats legitimeren zij als bekeerling de islam in hun autochtone sociale en maatschappelijke context. Zij publiceren, geven lezingen en cursussen. Zij spreken daarmee een groep van geïnteresseerden in de islam aan. In de tweede plaats bevestigen zij allochtone moslims, geven hen, als deel van een minderheidsgroep, zelfvertrouwen en aanzien. In de derde plaats is een autochtone bekeerling een Nederlands staatsburger die niet kan worden uitgezet

als zij controversiële uitspraken doen die ingaan tegen wat in Nederland als binnen de grenzen van vrijheid van meningsuiting valt. Als een autochtone bekeerling zich uitspreekt voor deelname aan de jihadistische strijd of voor de invoering van de sharia in Nederland zijn dergelijke uitspraken binnen de Nederlandse normen en waarden wellicht afkeurenswaardig maar geen reden voor vervolging. Allievi wijst op de duale rol van bekeerlingen: enerzijds zijn zij moslims onder de moslims, anderzijds zijn ze buitenstaanders. Met name voor culturele moslims speelt deze positie een rol en bezien zij rationele bekeerlingen welke de islam meer in orthodox zin opvatten met gemengde gevoelens. Desondanks dragen autochtone bekeerlingen volgens Allievi in belangrijke mate bij aan de vorming van een Europese islam. (S. Allievi, *Converts and the making of European Islam* 2002) De rationele, bewuste keuze voor de islam is ook de keuze voor een religieuze minderheid in Nederland. In sociaal en politiek opzicht wordt de groep bekeerlingen dan ook vanuit het integratiebeleid van de overheid met aandacht gevolgd (Roex 2010) (Salafisme in Nederland 2008) (Maliëpaard en Gijsberts 2012). Deze aandacht is, veronderstel ik, van invloed op de individuele keuze tot de islam. Wil een bekeerling met zijn of haar bekeerling iets kenbaar maken?

Ik maak binnen het onderscheid dat Allievi maakt tussen rationele en relationele motieven tot bekeerling een toevoeging: relaties die in het individuele rationele proces een doorslaggevende rol spelen zoals goede vrienden, leraren, spirituele gidsen, begeleiders, kortom de betekenisvolle anderen die een rol spelen in de persoonlijke ontwikkeling en die bijdraagt aan het proces tot bekeerling. Op welke wijze dragen zij bij aan de ontwikkeling van een persoon tot bekeerling? Zijn er bepaalde fasen in het proces van religieuze verandering te onderscheiden waarin de ontvankelijkheid voor die betekenisvolle ander groter is? In onderstaande figuur verbeeld ik de rol van de betekenisvolle ander die op het juiste moment zijn/haar invloed doet gelden.

Figuur 2: de betekenisvolle ander

De toevoeging van de betekenisvolle ander aan de typologie van Allievi ontleen ik aan de theorie van het sociaal behaviorisme van socioloog George Herbert Mead die stelt dat het *Self* (wie we zijn) tot stand komt in interactie met de ander. Deze theorie uit 1934, bekend geworden onder *I, Me and Self* laat zien dat wie wij zijn wordt gevormd door de interactie met anderen (Mead 2015).

2.4 Rambo: bekering als dynamisch model

In tegenstelling tot wat in de tweede helft van de 20^e eeuw werd gedacht is religie in de moderne tijd springlevend (Zonderop 2018). De secularisatiethese van Berger, de veronderstelling dat met de opkomst van wetenschap religie en geloof zouden verdwijnen, blijkt onjuist. De belangstelling voor geloof en religie neemt juist toe evenals het aantal mensen dat zich bekeert tot een geloof of levensovertuiging. Allievi maakt in het proces tot bekering een onderscheid tussen relationele en rationele argumenten. De rationele bekeerling tot de islam vindt in de islam na diepgaande studie het ware en universele geloof. Psycholoog Lewis Rambo plaatst bekering in een langlopend proces van persoonlijke ontwikkeling waarin zowel de voorgeschiedenis van een bekeerling, het proces van bekeren zelf als de gevolgen van een bekering aan de orde komen. Rambo onderscheidt, in navolging van John Lofland en Norman Skonovd, zes mogelijke motieven die kunnen leiden tot een bekering:

1. Intellectueel zoeken, iemand zoekt kennis en inzicht over religie en spiritualiteit via studie, boeken, internet. Deze vorm behoeft geen persoonlijk contact.
2. Mystieke ervaring, iemand ondergaat een indringende niet logisch verklaarbare gebeurtenis die aanleiding is tot een dieper inzicht in existentiële vragen. De gebeurtenis wordt ervaren als contact met iets bovennatuurlijks, paranormaal.
3. De behoefte tot experimenteren, de religie als buffet van spirituele mogelijkheden. Onderzoeken wat oplevert, wat van persoonlijke betekenis kan zijn.
4. Affectie tot een gelovige partner, leraar, sociale setting.
5. Revitalisering van religieuze ervaringen door bijvoorbeeld eigentijdse bijeenkomsten, festivals, jongerendagen. Niet zelden leiden deze bijeenkomsten tot persoonlijk contact en gevoelens van affectie tot de ander en zijn/haar levensovertuiging
6. Dwang, druk om te participeren, om zich te conformeren aan en erkenning van uitgedragen opvattingen. Alhoewel deze vorm kwantitatief minder vaak voorkomt is ze toch regelmatig in de media actueel, bijvoorbeeld in de berichtgeving over de bekeringsactiviteiten van de Scientology Church. Maar ook bekering in geval van een huwelijk van een niet gelovige vrouw met een moslim kan er sprake zijn van relationele dwang.

Rambo ontwikkelde een dynamisch model waarin het bekeringsproces als een opeenvolging van zeven fasen wordt beschreven: context, crisis, zoeken (queeste), ontmoeting, interactie, commitment en gevolgen (Rambo 1993). De stappen worden niet noodzakelijkerwijs opeenvolgend doorlopen maar kunnen wel gezien worden als een doorgaand proces van verandering en transformatie. Context heeft in het model een meervoudige betekenis en heeft betrekking op de directe sociale omgeving (gezin, partner, kinderen, familie) als ook op de bredere maatschappelijk omgeving (werk, school, woonomgeving). De mate waarin de context een bekering ervaart en daarop reageert kan van grote betekenis zijn. Reageert bijvoorbeeld het gezin positief op een voornemen tot bekering dan is een volgende stap te verwachten. Reageert de directe omgeving negatief, vijandig of afwijzend dan maakt een potentiële bekeerling een afweging: wat is het me waard? Ben ik bereid mijn relatie(s) op te offeren aan de realisatie van mijn spirituele behoeften? Ben ik bereid in mijn werkomgeving een ruimte te bepleiten voor het verrichten van de dagelijkse gebeden? Hoe reageer ik op een eventuele afwijzing van zo'n verzoek? Hoe verhoudt zich zo'n mogelijke afwijzing tot de wijze waarop ik mijn geloofsovertuiging wil invullen? Welke consequenties zijn aanvaardbaar en welke niet? In elke stap in het proces tot bekering is zowel de sociale als de maatschappelijke context relevant. Hierna beschrijf ik kort de overige fasen van het dynamisch model van Rambo.

De fase van de persoonlijke crisis wordt in de fasering van Rambo over het algemeen als oorzaak of start van een proces gezien. Een crisis kan zich voordoen in fysieke betekenis (ziekte en

onverklaarbare genezing, bijna dood ervaringen, mystieke ervaringen, existentiële vragen omtrent leven en dood), sociaal-maatschappelijke betekenis (verlies van partner, eenzaamheid, ontslag, onvrede met sociale verhoudingen) of maatschappelijke ontwrichting (oorlog, natuurrampen). Ook een crimineel verleden kan als een persoonlijke crisis worden ervaren en tot een bekering tot de islam leiden. Een groot kwantitatief onderzoek concludeert dat het jihadisme een vorm van boetedoening kan zijn voor berouwvolle jongeren met een crimineel verleden die op deze manier een transformatie willen bewerkstelligen (Thijs, Rodermond en Weerman 2018, 84-86). Om uit de fase van de crisis te raken ondernemen mensen een zoektocht, een queeste, op zoek naar antwoorden en inzichten op levensvragen: literatuuronderzoek, Bijbelstudie of Koran les, gespreksgroepen, chatboxen op internet, onderwijs.

In de fasen van ontmoeting en interactie staat men open voor, en zoekt men nadrukkelijk naar contact met anderen die een antwoord kunnen geven op zingevingvragen: leraren, dominees, imams, missionarissen, geestelijk leiders, charismatische predikers, sekteleiders. Internet speelt in deze fase een belangrijke rol. Men kan in relatieve anonimiteit op zoek gaan naar inzichten en antwoorden, in chatgroepen treft men gelijkgestemden en op de vele islam websites kan men antwoorden vinden op vragen en adviezen, fatwa's en bekeringsverhalen vinden. Tegelijkertijd is de kwaliteit van de informatie op internet niet altijd duidelijk. Velen, zelf benoemde deskundigen, publiceren op internet zonder dat duidelijk is wat de bron is, noch de deskundigheid op het gebied van de islam.

Het openlijk commitment met en publieke toetreding tot de islam is een belangrijke stap in het leven van de bekeerling. De interactie met andere gelovigen is van groot psychologisch belang, ze bevestigt en vult aan, versterkt het gevoel van 'erbij horen' en gemeenschapszin. Niet zelden biedt het contact met een religieuze organisatie zicht op herstel van aanzien en status. De veranderingen in identiteitskenmerken (verandering van naam, kleding, eet- en leefgewoonten) bevestigen de bekering, men aanvaardt openlijk de leer, rite en leven. Tegelijkertijd neemt men in deze stap daarmee ook afstand van een 'vorig leven' waardoor verlies van bestaande contacten (gezin, familie) kan plaatsvinden.

2.5 Da'wa, de roep van de islam

Tot nu toe is het proces van bekering beschreven vanuit het perspectief van de bekeerling zelf, de *push* en *pull* factoren in de persoonlijke transformatie. Maar is er ook sprake van een perspectief van de islam? Zijn er push en pull factoren te onderkennen vanuit de islam? Alhoewel de islam zich zelf beschouwt als een missionaire religie, staan moslims zelf staan overwegend terughoudend in de behoefte tot de actieve bekering van niet-moslims. De expliciete uitnodiging tot acceptatie van de islam ontbreekt veelal, uitzonderingen daargelaten zoals onder andere de oproep van Khurram Murad, vice voorzitter van de politieke partij Jamaat-e-Islami Pakistan. (Murad sd). Een meer uitvoerige studie is te vinden in de dissertatie 'The multiple nature of the islamic Da'wa. (Racius 2004).

Wat maakt de islam aantrekkelijk en tot welke aspecten van de islam voelt men zich aangetrokken? Het soefisme (later het islamitisch mysticisme) was in de jaren 60 en 70 van de 20^e eeuw aantrekkelijk voor veel seculier georiënteerde West Europeanen. Het sloot aan bij de New Age bewegingen met een hang naar spiritualiteit. Het deel uitmaken van een wereldwijde *oemma* spreekt bekeerlingen aan die vanuit een relationele behoefte zoeken. Voor anderen, meer rationeel ingestelde 'zoekers' was de interne logica van de islam, de rationaliteit en bruikbaarheid van de islam in het dagelijks leven aantrekkelijk boven de christelijke dogma's en de *sola scriptura*. Wie de geloofsbelijdenis van de islam, de Shahada, vergelijkt met de (vele) belijdenissen die het protestantisme kent (K. Zwanepol 2009), kan niet anders dan concluderen dat de islam op dit punt veel toegankelijker is. Ook het ontbreken van een geestelijk leider in de vorm van een dominee of pastoor is voor veel bekeerlingen een belangrijk aspect (Nieuwkerk 2006). De bekeerlingenwebsite UwKeuze.net opent op de vraag: "Hoe moslim te

worden?” met de volgende tekst: “Moslim worden is heel makkelijk. De naam ‘moslim’ betekent “degene die zijn wil ondergeschikt maakt aan de Wil van Allah”, ongeacht zijn ras, nationaliteit of etnische achtergrond. Moslim worden is een heel gemakkelijke en eenvoudige procedure. Men kan dit alleen doen, of in aanwezigheid van anderen. Dit laatste is wel beter. Als iemand het oprechte verlangen heeft zich te bekeren tot de islam en moslim te worden, en hij/zij is volledig overtuigd dat de islam de waarheid is, het enige wat hij/zij dient te doen is de Shahada, oftewel de islamitische geloofsovertuiging, uit te spreken, zonder enig uitstel – we weten immers niet wanneer de dood ons overvalt”. (Hoe wordt u moslim? sd). Een derde aantrekkelijkheid van de islam kan worden gezien in het contrast met de seculiere westerse cultuur. De islam is een religie waarmee je je kunt afzetten tegen de westerse cultuur en haar opvattingen bijvoorbeeld over man/vrouwverhoudingen. Wanneer een bekering een maatschappijkritische oorzaak heeft is een bekering tot de politieke islam en eventueel jihadistische, gewelddadige kant van de islam voor een minderheid een optie. Bekering als daad van verzet (Wohlrab-Sahr 1999).

2.6 Hypothese

In deze scriptie over bekeringen van Nederlandse autochtone mannen en vrouwen tot de islam ga ik uit van de hypothese dat een bekering een persoonlijke en rationele afweging is, een langdurig proces in fasen kent én dat betekenisvolle anderen daarin een doorslaggevende rol hebben. Dit laatste kan worden gezien als een nuancering, aanvulling van het begrip relationeel van Allievi waarin een bekering wordt verbonden aan het aangaan van een formele relatie zoals een huwelijk. Ik vat het begrip relationeel op als het aangaan van een tijdelijke relatie met een betekenisvolle ander die, in aanvulling op hetgeen een potentiële bekeerling zelf al heeft onderzocht en zich eigen heeft gemaakt over de islam en het discours daarover, begeleiding en steun biedt bij het zich eigen maken van geloofs- en leefregels van de islam in de Nederlandse sociaal-maatschappelijke context en de omgang met de veranderingen in de autobiografie. Immers, de bekering houdt niet op bij het uitspreken van de geloofsbelijdenis in de kleine kring van geloofsgenoten maar is de opmaat naar een nieuw leven.

2.7 Onderzoeksmethode en dataverzameling

Ik heb voor deze scriptie gekozen voor een kwalitatief, explorerend onderzoek naar het proces van bekering via semigestructureerde interviews. Bij bekeringen gaat het om persoonlijke verhalen, emoties en ervaringen en hoe die van die betekenis zijn in het religieus leven. Door de aanpak van deels gestructureerde interviews is er de mogelijkheid om een breed beeld te krijgen van het leven van de respondent en gaandeweg het gesprek ook nieuwe invalshoeken te exploreren, om toelichting en verduidelijking te vragen en te reageren op onverwachte richtingen in het gesprek. De aanpak kent drie hoofdonderdelen: de autobiografische informatie, het proces van verandering en ‘het leven’ daarna. De autobiografische informatie beperk ik tot dat deel dat betrekking heeft op het religieuze leven van een respondent: religieuze achtergrond, opleiding, gezinssituatie, werk. Het proces van verandering bevraag ik op een aanwijsbaar begin van het proces van verandering, motivatie, aanleiding, vragen of twijfels of specifieke gebeurtenissen die een rol hebben gespeeld. Het proces van verandering gaat in op relevante personen, gesprekken, boeken, inzichten, ingevingen, visioenen of openbaringen die een doorslaggevende rol hebben gespeeld in het proces van bekering. Het leven na het uitspreken van de Shahada: naamsverandering, verandering in kleding, leef- en eetgewoonten, veranderingen in de sociale omgeving zoals gezin, werk, het oppakken van nieuwe maatschappelijke functies of rollen die passen bij de nieuwe status als moslim(a). De gesprekken die zijn gevoerd zijn zelden langs dit stramien verlopen. Elk gesprek kende haar eigen dynamiek en ritme, maar geven wel een individueel beeld van het proces van verandering. In het hoofdstuk bevindingen ga ik hier nader op in. In schema ziet de semi gestructureerde interviewaanpak er als volgt uit:

Autobiografie respondent	persoonsgegevens	Leeftijd Geslacht Laatste opleiding
	achtergrondgegevens	Gezinssituatie ouders Religie ouders, broers, zusters
	Startpunt bekeringsproces	Aanleiding Gebeurtenissen Twijfels Vragen
Transformatie	Factoren van invloed	Literatuur, Koran Personen, geestelijk leiders Inzichten, openbaringen
	Fasen in het proces	Twijfel, frustratie
		Verlangen, onbekendheid, zoeken
		Vinden, besluiten, uitspreken Shahada,
		Ervaren, leren, teleurstelling
Het nieuwe leven	Individuele veranderingen	Naam Kleding Gedrag, naleven religieuze voorschriften
	Veranderingen sociale context	Gezin, huwelijk, relatie Werk, collega's Weerstand
	Nieuwe rollen	Lesgeven Bestuursfuncties Deelnemen in overlegorganen

Tabel 1: interview structuur

2.8 Procedure respondenten en data verzameling en verwerking

Het vinden van voldoende autochtone bekeerlingen voor dit onderzoek bleek ingewikkelder dan verwacht. In plaats van bereidheid tot delen van de nieuwe levensovertuiging was er een onmiskenbare terughoudendheid. In alle vrijheid en openheid spreken over bekeringen tot de islam lijkt minder vanzelfsprekend dan spreken over bekeringen tot een willekeurige protestantse geloofsrichting. De gretigheid waarmee nieuwe leden van evangelische richtingen zoals de Pinstergemeente, ingaan op hun bekering als zij merken dat het onderwerp bekeringen mij bezighoudt, staat in contrast tot de terughoudendheid van autochtone bekeerlingen tot de islam. De veronderstelling dat dit enerzijds te maken kan hebben met de nog altijd positieve connotatie met het christelijke geloof en anderzijds met de negatieve connotatie met de islam in het publieke debat ligt voor de hand maar maakt geen deel uit van deze scriptie.

Via het eigen netwerk in de moslimgemeenschap was de interesse in het vraagstuk omtrent bekeringen van Nederlanders tot de islam zeker aanwezig, maar het instemmen met een interview of doorverwijzen naar een mogelijke respondent bleef ook na herhaald verzoek uit. Om meer bekeerlingen te vinden heb ik aansluiting gezocht en gekregen bij een besloten Facebook groep voor

bekeerlingen 'Bekeerlingen Bijeen' (per 3 maart 2019 1990 volgers). Een oproep voor respondenten⁴ gaf relatief veel positieve reacties (27 likes en 37 opmerkingen), maar ook hier leidde dat in de meeste gevallen niet tot daadwerkelijke afspraken voor een interview. Ik leid daaruit af dat er een zekere schroom bestaat onder bekeerlingen om met een niet-moslim te spreken over de bekering en de omstandigheden die daartoe hebben geleid. Enkele reacties op mijn oproep ter illustratie: "Broeder Jan Bouwens, succes met uw onderzoek. Zou ik mogen vragen waar dit onderzoek voor dient?", "Salaam alleikom wa rahmatoelahi wa barakatoe Moge Allah jou bijstaan in deze bijzondere zoektocht/ontdekkingstocht.", "Bent u zelf een bekeerling?", "Schrijft U voor een krant?" Ik kan niet uitsluiten dat ook mijn persoonlijke openbare profiel op sociale media (Facebook, LinkedIn) invloed heeft op de reacties. Uit die profielen blijkt geen enkele betrokkenheid bij of interesse in de islam, hetgeen het verzoek voor een interview in de ogen van een bekeerling opmerkelijk zou kunnen maken. Uiteindelijk hebben negen respondenten ingestemd met een interview.

De behoefte aan meer respondenten en onderzoeksdata is altijd aanwezig. Een opmerking van een respondent: "Dat u nog niet bekeerd bent?" riep de kwestie op hoe ver je als onderzoeker kunt gaan in het bereiken van doelgroepen door de indruk te wekken dat je meer dan wetenschappelijk geïnteresseerd bent in de islam en wellicht zélf zou willen bekeren tot de islam. De hartelijke uitnodiging van één van de respondenten tot een bezoek aan de moskee en kennismaking met de imam maakte de verleiding nog duidelijker. Hetzelfde geldt voor uitnodigingen aan bijeenkomsten, lezingen of cursussen. Welke verklaring of toelichting volstaat voor deelname? Op de persoonlijke vraag van één van de respondent naar mijn mogelijke bekering tot de islam ben ik het antwoord schuldig gebleven met een enigszins vage verklaring over het verschil tussen de rollen van onderzoeker en de mens achter de onderzoeker. Maar zijn vraag maakte wel duidelijk hoe sensitief en persoonlijk het onderwerp bekering is. Je wilt als onderzoeker bij de bekeerling doordringen tot diens persoonlijke en misschien nog kwetsbare overtuigingen die aanleiding vormen tot zijn of haar bekering. Het creëren van de noodzakelijke vertrouwensrelatie is daarvoor noodzakelijk en is naar mijn opvatting pas mogelijk als de onderzoeker bereid is zichzelf kwetsbaar op te stellen. Het risico bestaat er in dat de onderzoeker zelf object wordt in het bekeringsverhaal van de respondent. Ondanks dat ik in de interviews gebruik maakte van een interviewleidraad, is mijn narratief waar het religie, geloof en kerk betreft daardoor van invloed geweest op de richting en diepgang van het interview. Je ontkomt er niet aan om te spreken over je eigen overtuigingen. In 'De Pelgrim', het vlot geschreven werk over Christiaan Snouck Hurgronje (1857 – 1936) dat het midden houdt tussen autobiografie en roman blijft de loyaliteit van de hoofdpersoon ook na zijn bekering tot de islam inclusief de (pijnlijke) besnijdenis een spannend vraagteken. Heeft hij zich bekeerd tot de islam om zich toegang te verschaffen tot de moslimwereld of is hij in feite een spion voor de Nederlandse overheid? (Dröge 2017) Uitleg, toelichtingen of verklaringen bleken toch vrij beperkt te leiden tot instemming met een interview. De moslimgemeenschap die ik in hoofdzaak via de Facebook pagina Bekeerlingen Bijeen hebt bereikt, lijkt op haar hoede en wat naar binnen gekeerd. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat deze 'nieuwe gelovigen' zich nog kwetsbaar voelen in hun geloof en er niet veel in zien ondervraagd te worden op hun proces tot bekering. De negen respondenten die ik wel kon spreken gaven echter geen blijk van terughoudendheid of achterdocht. Eerder waren zij blij met de belangstelling en geïnteresseerd in mijn onderzoek hetgeen aanleiding geeft tot een tweede kanttekening bij de dataverzameling.

---

⁴ "As Salaam Aleikoem. In 2007 heb ik kennisgemaakt met de islam. Ik heb er inmiddels veel op gestudeerd én met stijgende interesse. In 2017 ben ik gestart met een studie Islam aan de Universiteit Utrecht. Dit jaar rond ik dat af met een klein onderzoek naar bekeringen van Nederlandse mannen en vrouwen tot de islam. Wie wil met mij praten over zijn/haar bekering? Vanzelfsprekend is alles wat je me vertelt vertrouwelijk. Als je interesse hebt of eerst meer informatie wilt, stuur me dan een persoonlijk berichtje. Alvast hartelijk dank."

De gehanteerde wijze van dataverzameling betekent onvermijdelijk dat uitsluitend bekeerlingen deelnemen in het onderzoek die hun keuze achteraf toelichten, verklaren en daarmee rechtvaardigen. Bekeringsverhalen zijn narratieven achteraf. Keuzes in het proces dat leidt tot bekering worden mogelijkwjs achteraf gerationaliseerd en gerechtvaardigd. In de interviews heb ik daarom nadrukkelijk gevraagd naar momenten van twijfel en de wijze waarop met die twijfels is omgegaan. Geen van de respondenten heeft (uiteraard zou ik willen zeggen) te kennen gegeven dat er een verkeerde keuze is gemaakt met de bekering tot de islam. Hetgeen niet wil zeggen dat die keuze tot *deconversion* niet gemaakt kan worden, maar ze maakt geen deel uit van mijn onderzoeksvraag in deze scriptie.

Naast interviews zijn er min of meer openbare bronnen te raadplegen. Publieke figuren die zich openlijk tot de islam hebben bekeerd en zich daarover ook publiekelijk verklaren. Ten behoeve van mijn research heb ik uitvoerig gesproken met bekeerling en prediker Nourdeen Wildeman en kennisgenomen van de publieke verklaringen van Joram van Klaveren. Beiden hebben zich via de (social) media uitvoerig verklaard over hun bekering tot de islam. Tot slot zijn er verschillende boeken en blogs verschenen over bekeringen, zoals *'Veertien portretten van nieuwe Nederlandse en Vlaamse moslims'*. "Uitvoerig en openhartig kijken de geportretteerden terug op het geloof van hun jeugd en naar de godsdienstige en sociale motieven die hen tot deze *ongewone* [cursivering JB] stap hebben gebracht" (Crijnen 1999) Bij dit boek merk ik wel op dat het is geschreven vóór de aanslagen in New York in 2001 en in verschillende steden in Europa. Crijnen labelt de bekering als ongewoon, waar het anno 2019 eerder als verdacht wordt ervaren. De Facebook pagina Bekeerlingen Bijeen met 1990 volgers geeft als bron voor onderzoeksmateriaal een aanzienlijke hoeveelheid informatie over de vragen en thema's waar bekeerlingen mee worstelen en antwoorden op zoeken. Ook de reacties en opmerkingen die worden geplaatst geeft veel interessante data. Reden waarom ik deze bron mede betrek in het zoeken van antwoorden en inzichten in het proces tot bekering, met daarbij de wetenschap dat over de achtergrond en context van de bezoekers aan de pagina weinig bekend is. De meesten publiceren onder pseudoniem en zetten eventuele gesprekken voort via persoonlijke berichten op Messenger of via mailverkeer.

De negen interviews zijn afgenomen op plaats en tijd naar eigen keuze van de respondent en vastgelegd op een digitale geluidsdrager. De transcriptie is softwarematig gebeurd, met een handmatige controle. In deze controle zijn interpuncties en hoofdletters aan het begin van een zin toegevoegd, em's, nou ja's, uhh's, spreek pauzes en herhalingen verwijderd. Voorts zijn spreekteksten verwijderd die geen enkele relatie hebben met het onderwerp. Persoonsgegevens zijn in de transcriptie niet opgenomen, de tekst in de transcriptie is niet te herleiden tot de respondent, gezien de toezegging van vertrouwelijkheid. De transcriptie van de opnamen is voorgelegd aan de respondenten met de mogelijkheid daar op te corrigeren en aan te vullen.

3 Portretten

In dit hoofdstuk portretteer en interpreteer ik de geïnterviewden en worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek geanalyseerd op basis van het theoretisch kader. Voor zover het publiek bekende respondenten betreft die zich eerder openbaar hebben uitgesproken over hun bekering noem ik hen bij naam en initialen. De overige respondenten zijn geanonimiseerd met een gefingeerde naam. De citaten van de respondenten zijn voor een vlotte leesbaarheid soms ingekort en grammaticaal gecorrigeerd, echter zonder de inhoud van het gezegde te wijzigen.

3.1 Publiek bekende respondenten

3.1.1 Nourdeen Wildeman

Al direct bij de start van het gesprek positioneert publicist en zelfverklaard islamitisch prediker Nourdeen Wildeman (NW) zijn bekering als een verrijking in zijn leven en als een nieuw begin: “De Shahada uitspreken, dat is niet de finish, dat is het startschot.” NW (geb 1983) heeft een christelijke achtergrond: “mijn moeder is baptist en mijn vader is atheïst, ik kom uit een uit een multireligieus gezin waarbij mensen er verschillende opinies over na kunnen houden zelfs tot aan het bestaan van God. .... Mijn zus, die 3 jaar ouder is, heeft zich op haar zestiende laten dopen in een baptistengemeenschap dus met een volwassendoop. ... Dus toen zei ik: ‘nou als zij op haar zestiende mag kiezen vóór, dan mag ik dus óók op mijn zestiende kiezen tégen.’ En nou ja, niet zozeer tegen maar in mijn geval dus het dis-continueren, het naar de kerk gaan en zo, ik geloofde het allemaal niet meer.” Een tweede belangrijk moment in het bekeringsproces van NW is de aanslag op de Twin Towers op 11 september 2001. Omdat het gezin een vakantie had gepland naar New York, kwam deze islamitische aanslag nadrukkelijker in de gedachtewereld van het gezin én van NW. Achteraf bezien betekende deze aanslag een kantelpunt voor bekeerlingen: “Ik ken mensen die vóór dat moment al bekeerd waren en die geven het ook wel aan. Je hebt bekeerlingen van vóór en bekeerlingen van ná 11 september... die gasten die daarvoor zijn bekeerd die hebben nog meegemaakt dat het gewoon relaxed was, dat het gewoon leuk was, apart. En ik zit in de groep, ja wij zijn landverraders zeg maar.”

De aanslag 9/11 kan worden beschouwd als een belangrijk moment in het proces van NW: “Dat moment had ik dus een vrij negatieve visie op wat de islam was. Ik was ongeveer 20 jaar en zag een boek over Islam met als ondertitel: een norm, ideaal en werkelijkheid⁵. Ik denk nou, interessant want daar is nu al veel discussie over en ja, hoe zit dat? Ik was op dat moment een tegenstander van de islam. Ik had zelf het geloof al vaarwel gezegd. En overall om je heen hoor je van nou we worden met z'n allen steeds minder religieus en dat is een vooruitgang. En deze mensen hebben blijkbaar een boek waardoor ze met vliegtuigen gebouwen invliegen, vrouwen in mekaar slaan. .... Dus ik dacht ik koop dat boek want als ik daar nou als ik daar nog wat meer over lees dan kan ik dat beter onderbouwen... Dus, wat ik zelf ook al de ironie achteraf vind, is dat ik ben gaan lezen over islam met de intentie om beter te kunnen uitleggen waarom ik het niks vind. Ik ben ook boeken gaan lezen die in eerste instantie allemaal waren geschreven door mensen die zelf helemaal geen moslim waren. Ik wilde niet moslim worden, was niet geïnteresseerd in een islamitisch evangelisch traject, ik wilde gewoon weet hoe stom is het en waarom is het zo stom en hoe gaan we daar als maatschappij mee om?”

Deze periode van zelfstudie heeft ongeveer vier jaar geduurd waarbij ook een verschuiving naar boeken geschreven door moslims plaatsvond zoals Reza Aslan (Geen God dan God), Tariq Ramadan (In de voetstappen van de Profeet), dat naar de mening van NW nog altijd een van de beste boeken is voor de westerse lezer die geïnteresseerd is in de islam. In deze fase van de bekering beginnen ingenomen standpunten te veranderen: “En wat mij opviel was dat ik daardoor in die tijd best wel veel van de standpunten waarvan ik dacht nou daar kan ik dan wel wat meer argumenten bij ontdekken, dat ik eigenlijk die standpunten een beetje heb moeten loslaten... dat was voor mij wel een

---

⁵ Het boek is nog in de handel en kent inmiddels een herdruk. Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid wordt door de auteur beschreven als het eerste Nederlandse handboek dat een antwoord geeft op de nog steeds groeiende vraag naar betrouwbare informatie over de islam en beschrijft de islam als geloof en godsdienst, leefwijze en cultuur. Uitgangspunt daarbij is de islam zoals die door de moslims zelf als hun godsdienst wordt ervaren. In deze visie, die afwijkt van de traditioneel westerse benadering, is de islam in een voortdurend proces van verandering en herijking van onder druk staande normen en idealen. Deze dynamiek is de basis van dit handboek. (Waardenburg 2008)

soort van *awkward* moment. Wat ik niet van tevoren wist maar toen ik dat las dacht ik hé, dit is eigenlijk gewoon een omschrijving van wat mijn opinie is. Een voorbeeld is dat ik de perceptie had dat islam vrij vrouwonvriendelijk was en ook wel in huiselijke sfeer zeg maar gewelddadig richting de vrouw. Vervolgens lees ik een uitspraak van de profeet Mohammed, vrede zij met hem, waarin hij zegt: de beste van de gelovigen zijn degenen die het beste zijn voor een vrouw. Wat mij raakte was dat ik me realiseerde dat datgene waarvan ik zei: 'het kan nooit waar zijn, want als het waar is, dan moet het zo zijn.' En dan ontdek je: het is zo. Een voorbeeld, ik dacht altijd dat de Koran geschreven is door Mohammed en niet geopenbaard door God....Dus dan zal de koran ook wel gewoon een lofzang zijn op Mohammed. Dan ga je de koran lezen. Niet alleen staat in de koran heel duidelijk omschreven dat Mohammed geen heerser is over mensen is, dat hij niet de leider is over die mensen. Sterker, er zijn momenten in het leven van de profeet waarin hij eigenlijk een beetje wordt bekritiseerd door God in de Koran en dat stáát in de Koran. ... In de Koran wordt heel expliciet over Mohammed gezegd dat hij gewoon een mens zoals jullie. Dus je moet je voorstellen dat ik dat las dat ik dacht: Ik zei dat de hele tijd, dit soort claims kunnen nooit waar zijn want als het waar is zou ik dit soort dingen moeten zien en vervolgens vond ik die." NW ziet zijn proces van bekering niet als een moment van bekering, maar meer als een aaneenschakeling van 'speldenprikjes' waardoor zijn beeld over de islam langzaam kantelde. NW omschrijft zich zelf als koppig maar intellectueel integer, dus op het moment dat een wereldbeeld kantelt op basis van rationele argumenten is dat acceptabel maar tegelijk onvermijdelijk.

Een tweede belangrijke fase in het proces van bekering is het moment waarop NW zich realiseert dat zijn gewijzigde opvattingen ook tot uiting moeten komen in zijn gedrag. "Toen schrok ik me helemaal kapot, ik denk dat ik een maandenlang geen boek meer heb aangeraakt. Want ik dacht hier ben ik niet mee bezig. Ik ben niet op zoek om moslim te worden of zo. ...Toen trapte ik wel even op de rem van hé ik weet eigenlijk niet of dit specifiek route is die ik wil gaan bewandelen. Toen ben ik wel in eerste instantie wat minder gaan lezen maar kiezen om iets niet te willen lezen omdat je bang bent dat meer verstand hebben van iets je brengt op een plek waar je niet wil zijn, is dus ook niet integer. Dat is gewoon wegstijgen, dat is de struisvogel uithangen. Dat heb ik eigenlijk ook niet heel lang volgehouden."

Op dit moment ontstaat er bij NW een relatief korte tussenfase: geen bekeerd moslim, wel activiteiten en gedrag die bij het moslim zijn passen zoals deelname aan de ramadan, onthouding van alcohol en inhoudelijke gesprekken met moslims waarbij de kennis van NW over de islam opviel. Het leidt tot een dilemma, een gewetensvraag. In deze periode leest NW de koran in de vertaling van Leemhuis de soera De Koe. In deze soera wordt gesproken over een hypocriet, de gelovige die wel zegt gelovig te zijn, maar het in de praktijk niet is. "Binnen de islamitische terminologie is dit een van de meest heftige dingen die je tegen iemand kan zeggen... En ik realiseerde me dat steeds vaker de vraag kreeg: 'maar ben jij dan moslim?', en ik zeg van niet?. Dat is een vorm van hypocrisie omdat het antwoord wat ik geef eigenlijk niet meer de reflectie is van datgene wat ik daadwerkelijk als standpunt heb. Maar op gegeven moment kies je er wel voor nu moet ik ergens heen om de geloofsgetuigenis uit te gaan spreken." De stap naar het uitspreken van de Shahada in 2007 in een moskee in Zoetermeer lijkt dan eindstation maar is dat toch niet: "Daar ben ik wel van terug gekomen maar ik dacht toen van *I goth it all figured out*. Ik heb vier boekjes over de islam gelezen, ik weet hoe dit zit. Daar ben ik echt wel van teruggekomen. Als je denkt te weten wat de route is dan ben je helemaal zelfverzekerd en dan moet je gaan rijden en dan zie je een afslag en dan ga je toch wel heel erg twijfelen ben ik nog wel goed gereden of niet. De intentie was wel zuiver, maar de daadwerkelijke stap was toch spannend"

Na de bekering wordt NW actief binnen de moslimgemeenschap. Aanvankelijk als deelnemer aan een bijeenkomst voor bekeerlingen in Rotterdam. In deze gemeenschap van bekeerlingen voelt NW zich thuis en welkom. Later, als zijn vaardigheid als spreker bekend raakt, wordt NW gevraagd om

in te vallen voor een verhinderde spreker. Als deskundige betreurt NW het feit dat hij zichzelf niet de tijd heeft gegeven om Arabisch te leren zodat hij de bronnen in de oorspronkelijke taal kan bestuderen. “Op een gegeven moment zit ik in Saoedi Arabië in een kamer met de grootmoefiti. En ik kan die man niet eens een vraag stellen! Op het Nederlands kampioenschap gemiste kansen scoor je redelijk hoog dan. Ik zit aan mensen in het Nederlands uit te leggen waarom het zo ongelooflijk belangrijk is dat we de oorspronkelijke Arabische tekst hebben van de Koran, maar ik em zelf niet lezen! Nou moet ik wel zeggen wat ik nou doe qua lezingen, waar het religieus is, is het best wel oppervlakkig en het lijkt vaak wel wat omdat ik veel praat buiten de islamitische gemeenschap kan ik best wel wat uitleggen over hoe het zit aan mensen die weinig over de islam weten en omdat ik binnen de gemeenschap vaak gewoon heel oppervlakkig mensen aanspreek van hoe je bezig met het gebed, probeer een positieve rol te hebben binnen de gemeenschap. Maar die diepgang, ja ik geef geen les.”

3.1.2 Joram Van Klaveren

Joram van Klaveren is voormalig Tweede Kamer lid voor de PVV en heeft zich in 2018 bekeerd tot de islam. Hij stond bekend om zijn uiterst kritische opstelling ten aanzien van de islam waardoor zijn bekering tot de islam en publicatie van het boek *Afvallige veel opzien baarde* (Klaveren, *Afvallige* 2018). Van Klaveren komt uit een gereformeerd ‘nest’ en is opgegroeid met de orthodoxe christelijke leer waarmee hij al van jongs af aan twijfels over had. De christelijke dogmatiek zoals de kruisiging van (“moord op”) Jezus tot vergeving van de zonden van mensen, de tegenstelling tussen vele offers en barmhartigheid van God in de Bijbel, het dogma van de drie-eenheid, de opstanding, de goddelijkheid van Jezus, zijn voor Joram van Klaveren al eerder in zijn leven ingewikkelde vraagstukken geweest. Zijn bekering tot de islam was dan ook voor van Klaveren een logische stap in het vinden van antwoorden op belangrijke zingevingsvraagstukken.

De reacties op zijn bekering uit christelijke kring waren opmerkelijk fel. Om die reden geef ik ze in dit portret extra aandacht omdat ze ook andere bekeerlingen tot de islam kunnen treffen. In een interview ondervraagt Thijs van de Brink op indringende wijze Joram van Klaveren over zijn bekering (Klaveren, *Joram is nu moslim* 2019). Van den Brink is in het interview, dat start met de ‘minder, minder’ uitspraak van Geert Wilders, opnames uit Tweede Kamer debatten en latere publieke uitspraken van Van Klaveren, kritisch over de bekering van Joram van Klaveren: “schaam je je niet.....waarom wil je daarbij horen?” vraagt hij zich af met een verwijzing naar de positie van onderdrukte christenen in veel moslimlanden. Joram van Klaveren maakt in zijn weerwoord een onderscheid tussen de historische islam en de huidige gewelddadige praktijken en neemt afstand van geweld in de islam en maakt in het interview excuus voor de eerdere uitspraken. De bekering is in persoonlijke zin van grote betekenis. Joram van Klaveren maakt daarbij een onderscheid tussen ongelovigen en gelovigen: “het veranderen van je levensbeschouwing is voor niet-religieuze mensen misschien nadenken over iets anders, maar als je gelovig bent is dat natuurlijk een zwaar iets.” Van Klaveren legt daarnaast een verband tussen zijn gereformeerde achtergrond en de historische islam: “het moet wel volgens de structuren en lijnen”. In het tweede deel van het interview neemt Van den Brink van Klaveren mee naar een katholieke kerk en vraagt daar naar de momenten en argumenten waarop Joram afstand nam van zijn christelijke achtergrond. Dit deel van het interview geeft Joram van Klaveren de ruimte om het proces van bekering, wat al veel eerder blijkt te zijn gestart te beschrijven: “als ik geen christen meer ben, wat ben ik dan wel?” Voor Van den Brink is de overstap niet bevatten: “hoe kun je nou van Jezus naar Mohammed overstappen?...Ben je nu gelukkig in je hart? Echt?... Ik vind het heftig, maar we leven in een vrij land.”

Uit theologische kring komt eveneens kritiek op de onderbouwing van Joram van Klaveren’s bekering. In een publieke brief gaat ds. Cees Rentier (Predikant-directeur stichting Evangelie & Moslims) in op de theologische argumenten die Joram van Klaveren gebruikt in zijn boek. (Rentier

2019). Rentier tracht de inhoudelijke argumenten te weerleggen maar geeft in feite zijn eigen christelijke opvattingen weer zonder in te gaan op de overwegingen van Joram van Klaveren: “Je schrijft dat je moeite had met de christelijke leer dat er iemand anders (Jezus) tussen God en jou in zou moeten staan en voor jouw zonden zou moeten boeten. Je weet echter dat christenen op grond van het Nieuwe Testament geloven dat Jezus geen gewoon mens is. Dat Hij er al was voordat Hij bij Maria geboren werd, zoals Hijzelf heeft gezegd, en dat Hij één is met de Vader. Als Hij ons vergeeft door zijn offer aan het kruis, is het dus God zelf die onze schuld vergeeft. Het is juist in de islam dat er een mens tussen God en jou in komt te staan.” Aan het eind van zijn brief stelt Rentier wel een belangrijke vraag: “Het roept de vraag op in hoeverre je een ideaalbeeld van de islam construeert dat sterk afwijkt van de hoofdstroom van de islam.”

Reacties uit islamitische kring, voor zover te vinden op internet, zijn vrijwel afwezig. De Facebook groep Bekeerlingen Bijeen heet Joram welkom in de *umma*, maar het blijft bij één relativerende opmerking. Dat is opmerkelijk. Verwacht zou kunnen worden dat moslims zich verheugen over deze overstap of zich toch positief uitspreken over de komst van een nieuwe broeder. Ik veronderstel, maar werk dat in deze scriptie niet uit, dat de bekering van Joram van Klaveren als een persoonlijke keuze wordt gezien, waarop een min of meer openlijke reactie uit de hoek van moslims niet past. Men toont zich niet verheugd, verbaasd of sceptisch, maar wacht, vermoed ik, af hoe de praktijk van bekeerling van Klaveren zich zal vormgeven.

De conclusie hier kan zijn dat de rationele bekering van publieke figuren als Joram van Klaveren en (in mindere mate) publicist Nourdeen Wildeman vooral veel reacties oproept bij het christelijke smaldeel van het Nederlandse publiek. Het overstappen van het christendom naar de islam roept veel vragen op, zo niet weerstand, bij een breed publiek. Het roept de vraag op of het christendom, ondanks het secularisme, nog altijd stevig onderdeel is van de Nederlandse identiteit. Het proces van bekering wordt niet gezien als een individueel recht, maar als een maatschappelijk bezit. Verantwoording is noodzakelijk, de argumenten moeten kloppen. Dat Joram van Klaveren een alleszins legitieme vraag stelt bij de christelijke dogma's en een antwoord vindt in de traditionele islam wordt betwijfeld en bestreden. Historicus Rob Hartmans noemt de bekering van Joram van Klaveren een 'gebruikelijke radicale ommezwaai' en plaatst haar in een historische traditie van radicale bekeerlingen. (Walsum 2019) Hartmans spreekt over een hoefijzer-model waarbij politieke uitersten dichterbij elkaar staan dan een gematigd midden en constateert dat een bekering tot het gematigde midden van Joram van Klaveren opmerkelijker zou zijn geweest. Voor de betrokkenen zelf is de gang van het ene naar het andere uiterste logisch en consistent. De keuze voor een van de extremen is vooral een mentaliteitskwestie volgens Hartmans: 'Het is geen toeval dat de radicale ideologieën vooral jonge mannen trekken bij wie het testosterongehalte hoger ligt dan bij volwassenen.' Hij ziet daarin ook een gevaar: “waar de extremen elkaar raken, zie je ook een peilloos diepe minachting voor de burgerlijke democratie. Het politieke midden is tenslotte voor mensen 'die kunnen leven in het raadsel.'”

Journalist Hans van der Steeg in gesprek met Bernhard Reitsma, bijzonder hoogleraar aan de VU en Nahid Selim, een moslima die zich bekeerde tot het christendom gaan in een interactieve Facebook Nieuwlicht Aftertalk in op de bekering van Joram van Klaveren. Beiden zien de bekering van Joram van Klaveren als een veel grotere stap dan Joram van Klaveren doet voorkomen. (Steege 2019) Het afscheid nemen van het christendom is voor Reitsma onbegrijpelijk: “het doet me verdriet dat Christus niet kan bieden wat de islam wel kan bieden, hoe kan iemand zo van het ene uiterste in het andere komen?” Volgens Reitsma had Joram van Klaveren een karikaturaal beeld van de islam, een te simplistisch beeld dat na zijn zelfstudie niet houdbaar bleek, maar het is de vraag of het beeld dat Joram van Klaveren nu van de islam hanteert, niet even karikaturaal is en evenmin recht doet aan de veelvormigheid van de hedendaagse islam. Voor Nahid Selim is juist de rijkheid van het christendom

de aanleiding geweest tot haar bekering tot het christendom. Haar zelfstudie en de positie van de vrouw in de islam leidde juist tot belangstelling voor de diepgang van de christelijke leer. Het Bijbelse gegeven van een God die zich geeft voor de mensen is voor Nahid juist de tegenstelling met de islam waarin God vraagt van de mensen voor hem te strijden en te sterven. Het thema van de Goddelijke barmhartigheid wordt zowel door Joram van Klaveren en Nahid Selim als bekeringsargument. Voor beiden doet rationele benadering van Joram van Klaveren geen recht aan de complexiteit van de islam. De Facebook discussie werd door veel mensen gevolgd. De aflevering werd meer dan 31.000 keer bekeken en er werden 3200 reacties op gegeven.

3.2 Anonieme respondenten

3.2.1 Berdine en Charlotte

In dit dubbelinterview spreek ik met Berdine en Charlotte over hun bekeringen. In het gesprek vullen beiden elkaar soms aan. Berdine heeft haar Shahada uitgesproken in 1988, Charlotte in 2018.

Berdine groeide op in een katholiek gezin als oudste van vier kinderen. Religie was een vanzelfsprekend aspect van het gezinsleven en Berdine was als jongere ook kerkelijk actief, “er werd gewoon aan meegedaan”. Na de scheiding van de ouders en hertrouwen van beide ouders stond Berdine al vroeg op eigen benen. Zij volgde een opleiding in de zorg en kwam daar in aanraking met andere culturen en religies. De eerste kennismaking met de islam bij een lezing van Abdulwahid van Bommel riep veel weerstand op: “man met een lange baard en een jurkje aan, ramadan, een andere naam. O help, niks voor mij. Toch zat er ergens wel iets te pruttelen.” Via tijdelijk werk in een centrum voor autochtone jongeren is de interesse voor de islam gegroeid en het eerste gebedenboek gekocht. De belangstelling voor de islam werd aanvankelijk ontmoedigd door de leiding van het centrum maar dat leidde juist tot het omgekeerde effect: “Ik had een baas die kwam 's nachts op een nachtdienst echt 4 uur tegen me aanpraten: ‘Je verlaagt je tot een minder soort en wat ga je nou doen en je moet dat niet doen’, maar ja ik ben koppig, ga tegen mij juist niet zeggen dat ik het niet moet doen dan duik ik er juist in. Dus ik heb toen eigenlijk gewoon bijna uit het niks gewoon besloten: ‘nou dan wordt ik toch moslim’.... En ik was natuurlijk best wel ongelovig dus dat ik dan daar iets moest veranderen, dat vond ik eigenlijk helemaal geen punt want een aantal dingen vond ik toch al onzin. Ja zo is het eigenlijk. Het heeft een hele rare start gehad.”

De combinatie van opstandigheid tegen gezagsdragers (ouders, bazen) in combinatie met vragen en twijfels rond het katholieke geloof (heilige drie-eenheid, de vergeving van zonden door de biecht) en het contact met een Marokkaanse vriend leidde, achteraf gezien, tot een tamelijk ondoordachte bekering, “Ik kon Shahada niet eens uitspreken laat staan dat ik wist wat ik ging doen maar ik ben meegegaan en ik heb de Shahada gedaan.” Desondanks is de bekering het begin van een persoonlijke religieuze zoektocht geworden. Via zelfstudie naar de positie van de vrouw in de islam ontwikkelde Berdine zich naar eigen zeggen tot een ‘feministische moslima’. “De positie van de vrouw vind ik gewoon superbelangrijk. Het is eigenlijk wel een hele rare weg geweest als ik erop terugkijk.” De onverwachte en zichtbare bekering door het dragen van een hoofddoek heeft in de familie veel negatieve reacties opgeroepen, “Geen gesprek aangaan, geen dialoog aangaan maar gewoon van dit is het. Ik heb veel met vrouwen gewerkt, bijna ieder van ons wel heeft daar in strijd in gehad.”

Charlotte groeide als jongste van vier kinderen op in een traditioneel gezin. “Ik was wel het buitenbeentje want ik deed altijd alles wat juist niet van me verwacht werd, En zeker niet van een meisje want m’n moeder was best wel heel ouderwets in een hoop dingen. Ik mocht niet uit, al die dingen. Nou toen heb ik ze ook op een bepaalde manier voor het blok gezet. Want ik ben ik kom thuis met Nigeriaan. .... En toen ben ik gewoon sneaky getrouwd.” De echtgenoot was als vervolgde christen uit Nigeria gevlucht en illegaal in Nederland. De familie van Charlotte die het huwelijk sterk afkeurde,

lichtte, zonder medeweten van Charlotte, de politie in waarop vervolgens de echtgenoot het land werd uitgezet. Deze handelwijze van de familie leidde begrijpelijkerwijze tot veel spanning in het gezin. Het huwelijk heeft geen stand gehouden. Ook een tweede huwelijk, deze keer met een Jehova-getuige hield geen stand. Het vertrouwen in de kerk nam eveneens af na een geschil met de kerkenraad over de vraag of het tweede huwelijk kerkelijk ingezegend kon worden. Het leidde tot een uitschrijving, maar niet tot een breuk met het geloof. "Ik geloof wel, ik geloof in God of hoe je het ook wil noemen. Maar ik geloof niet in een religie. Ik ben niet van plan om me aan stomme regels te houden die mensen me opleggen." Uit beide huwelijken zijn vier, inmiddels volwassen, kinderen geboren.

Na verschillende omzwervingen in het land ontmoette Charlotte Berdine waarmee zij sindsdien bevriend is en veel optrekt en een gezamenlijk groeiproces in het soefisme doormaakt. Het soefisme blijkt voor beiden een openbaring. Charlotte: "Daar ben ik de dingen tegengekomen die ik nog in geen andere religie had gezien.... De liefde die ik voel bij de mensen waar ik [nu] mee omga. Het accepteren. Nooit negatief zijn. Al ben je zo als je denkt wie je bent, dan nog weten ze d'r een positieve draai aan te geven." Charlotte heeft bij haar bekering een andere naam ontvangen, maar gebruikt die buiten de soefi orde niet. Evenmin draagt zij een hoofddoek of lichaam bedekkende kleding. Dat in het soefisme meer ruimte is voor een persoonlijke invulling spreekt C aan. "Het maakt me rustiger." Berdine vult aan dat de naamsverandering alleen voor Salafisten een verplichting is. Voor de meer gematigde richtingen is naamsverandering wenselijk als de oorspronkelijke naam een onwenselijke betekenis of klank heeft in de islam of een duidelijk christelijke connotatie heeft. Berdine draagt sinds 1985 een hoofddoek. Niet als eigen keuze maar op verzoek van haar echtgenoot, die de traditie belangrijk vond, "Ik had een partner, die had z'n handjes los, het moest gewoon." Na de echtsscheiding is Berdine de hoofddoek wel blijven dragen. "Op een gegeven moment was ik het gewend dus ben ik wel blijven dragen ook na mijn scheiding. En wat ik wel merkte als ik kijk naar de tijd dat ik geen hoofddoek droeg en dat ik 'm [weer] ben gaan dragen, ik als alleenstaande vrouw boodschappen makkelijk kon doen want ik werd door niemand lastiggevallen. .... Maar ik ben wel bijvoorbeeld door Nederlandse mensen uitgescholden voor landverrader. .... Ja, je komt wel vijandigheid tegen. Je wordt wel als overloper gezien."

Het soefisme lijkt voor beiden een weg te zijn die veel persoonlijke zingevingsvragen beantwoordt. Waar Berdine eerder vragen over de islam, via haar (ex) man aan de imam moest voorleggen, is er nu direct contact mogelijk. Daardoor is de persoonlijke groei en ontwikkeling ook beter mogelijk geworden. De bekering van Berdine binnen de islam van het salafisme naar het soefisme ondervond evenwel veel weerstand in salafistische gemeenschap in haar woonplaats. Meermalen is druk op Berdine uitgeoefend om zich nadrukkelijker te kleden en gedragen naar salafistisch gebruik. "Het voelt als een soort aanval. Er ontstond het idee dat je moet verdedigen en dan ben je niet met verdieping van jezelf bezig. Je bent eigenlijk constant aan het kijken van wat verwachten andere van me?" De teleurstelling na de bekering tot de islam kwam al snel naar voren: "...in de oorspronkelijke groep waar ik m'n draai in probeerde te vinden toen ik moslim werd dacht ik bij me eigen jongens, jongens, jongens, dit is nooit wat ermee bedoeld kan zijn dus dan zakt ook je behoefte weg om wat dingen mee te doen." De echtscheiding maakte ook ruimte voor een scheiding van de door mannen gedomineerde orthodoxe islam in haar woonplaats naar het meer spirituele soefisme en deelname aan een soefi orde in een andere plaats. Berdine is bezorgd over de ontwikkelingen en toenemende geslotenheid van de islamitische gemeenschap in haar woonplaats. "De vrouwen uit die groep gaan heel trouw het hok in waar ze in geduwd worden. Die laten zich absoluut niet zien. Stel je voor dat ik ze iets kon vertellen waar ze wat mee zouden kunnen, dan hebben ze thuis problemen." De druk vanuit de moskee in combinatie met informatie via internet lijkt de islamitische gemeenschap een meer traditionele richting te sturen. Kerstkaarten in huis of alleen reizen als vrouw lijkt nu een serieus issue te worden onder invloed van discussies in de moskee en filmpjes

op YouTube. Berdine spant zich dan ook actief in om in haar woonplaats een soefi orde (*tariqa*) op te richten om juist de ontwikkeling van vrouwen in haar woonplaats binnen de islam een plek een stem te geven en, breder, de islam een vorm te geven die meer aansluit bij deze tijd.

3.2.2 Danielle

Danielle is een jonge vrouw, geboren (1986) en opgegroeid in een traditioneel christelijk gezin in een middelgrote, naar eigen zeggen 'best wel conservatieve' stad. Na de christelijke middelbare school heeft zij enige tijd gestudeerd op een universiteit maar heeft daarna gekozen voor een HBO opleiding maatschappelijk werk. Aansluitend heeft zij een masteropleiding gevolgd in Duitsland en daar ook haar partner ontmoet waarmee zij is getrouwd, maar waarvan zij inmiddels weer gescheiden is. Uit dit huwelijk zijn twee kinderen geboren. Danielle was al jong geïnteresseerd in religie. "Toen ik klein was, ik denk iets van 10 of 11, toen wilde ik al naar andere kerken gaan kijken, van welke kerken heb je nog meer? Nou dat lieten m'n ouders ook wel toe, behalve mocht ik niet naar de katholieke kerk en niet naar de jehova's getuigen. Maar al het andere ben ik toen elke zondag, op m'n eigen houtje als kind gaan bekijken. Van af het begin van m'n leven speelde God altijd al een grote rol."

Via de studie maatschappelijk werk en het vak 'islamitische psychologie' maakte Danielle kennis met de islam. "Gewoon om meer te weten te komen over de achtergrond van cliënten die moslim zijn of uit zo'n culturele achtergrond komen. Ik vond het heel erg interessant, dat ging over de ziel, hoe wordt goed en slecht ervaren, welke normen en waarden heb je? Ja echt gewoon meer over dat soort dingen, het ging heel weinig over wat geloven moslims eigenlijk? Dat had ik ook wel eens wat over gelezen, maar het ging echt meer gewoon over het innerlijk. Op dat moment was ik allang geen christen meer. Toen ik 13 was had ik het eigenlijk met christelijke geloof al gehad. Ik moest wel verplicht naar de kerk anders [kreeg ik] huisarrest en dat ben ik ook altijd braaf blijven doen tot ik 18 was en uit huis ging op kamers. Maar ik geloofde daar allang niet meer in. En ik was me toen ook altijd stiekem aan het verdiepen in allerlei geloven maar nooit in de in de islam en ook niet in het jodendom. Want ik dacht o ja. dat is weer zo'n geloof met boeken met regels en moet je allemaal dingen."

De belangstelling voor de islam werd gewekt door een moslima op de opleiding maatschappelijk werk. Het beeld van de islam zoals dat door deze studiegenoot werd geschetst week sterk af van het beeld dat in de media werd verspreid ten tijde van het uitkomen van de film *Submission* en de moord op Theo van Gogh in 2004. Het leidde bij Danielle tot de behoefte zich te verdiepen in de islam wat ook mooi paste bij de verplichte stage. "Ja, toen ben ik eigenlijk in de Koran gaan lezen en eigenlijk werd het hele erfzonde probleem op de tweede of derde bladzijde al opgelost ... omdat er gewoon staat dat God Adam vergaf en als ie gewoon vanaf dan probeert het beste te doen dan komt het wel goed zeg maar heel in het kort. Toen dacht ik ja, dat dacht ik nou eigenlijk ook altijd al. Ik wist alleen niet dat het islamitisch is. Dat vond ik gewoon een makkelijk en duidelijk concept. Je gelooft in God en je doet zo goed mogelijk je best en als het fout gaat toch vergeeft hij je wel en... Ja dat vond ik een redelijk aanbod zeg maar." Het op het oog minder dogmatische van de islam in vergelijking tot het christendom sprak Danielle aan. Gedurende ongeveer twee jaar verdiepte Danielle haar kennis van de islam door zelfstudie waarna zij tot concludeerde: "er onderscheidt mij eigenlijk qua mijn denken bijna niks van moslims." En de stap naar een daadwerkelijke en openlijke bekering een logisch vervolg was. In 2006 werd, met hulp van haar studievriendin de Shahada uitgesproken in Utrecht.

In het proces van bekering speelde naast de studievriendin als morele steun en toeverlaat ook de moeder van deze vriendin een belangrijke rol. Zij was als overtuigd en geletterde moslima uit Turkije naar Nederland gekomen om hier in vrijheid haar geloofsovertuiging te kunnen belijden. Dat was volgens haar destijds in het overwegend seculiere Turkije niet mogelijk. Zij was in staat de kritische Danielle te onderwijzen. "Die moeder was heel geleerd dus als ik een vraag had dan kreeg ik ook een

antwoord. Niet gewoon vanuit puur traditie maar gewoon echt, ja, onderbouwd. Ze konden het goed uitleggen.”. De verplichtingen in de islam, zoals het wel of niet dragen van een hoofddoek, waren voor Danielle nog lang een punt van afweging. Wanneer is iets verplicht of niet? De verdieping in de islam volgde na een lezingenserie in Duitsland die volgens Danielle veel meer kwaliteit had dan de ‘oppervlakkige’ aanpak in Nederland. De verklaring is dat in Duitsland een sterk anti-islamitische stemming is waardoor moslim zich duidelijker en beter onderbouwd willen laten horen. Het debat in Duitsland is heftiger dan in Nederland. “Het verschil was dat ze allemaal echt goed beredeneerd nadachten en niet gewoon iets zeiden zonder al te veel diepgang. En die diepgang, dat is wat ik hier mis. Welk kamp je ook kiest eigenlijk. Daardoor heb ik heel veel geleerd.” De noodzaak voor het debat werd ook zichtbaar in de heftige reacties op het dragen van een hoofddoek in Duitsland in vergelijking met Nederland. “De aanleiding was ook groter omdat ja, daar is dus best wel heel veel anti-moslim sentiment en dat merkte ik ook op straat. Vooral toen ik besloot een hoofddoek te gaan dragen merkte ik dat heel erg. Daarvoor niet echt. Maar in Duitsland, daar woonde ik toen, en ja mensen zagen het eerder natuurlijk nooit aan mij en toen begon je het in een keer te zien, en toen begon ik het ook te merken dat mensen echt ineens heel ja heel vijandig of heel anders met mij omgingen.” Deze vijandigheid in Duitsland contrasteerde met het veel toleranter Nederland. “Je hebt hier genoeg fans van Wilders of er zijn ook heel veel mensen die niet zo islam zijn, maar de omgang is gewoon in het algemeen wat toleranter en aardiger. De houding in Nederland is gewoon heel anders. Ook al hebben mensen misschien wel dezelfde ideeën maar. Ja ik vind het gewoon wat meer respect hier.”

Het contact met de familie in Nederland is door de bekering wel onder druk komen te staan. De ouders hopen nog altijd op een terugkeer naar het christendom. Desondanks is de relatie niet verbroken. “Het heeft niet toe geleid dat we uit elkaar zijn gegroeid, integendeel uiteindelijk. Mijn levensstijl past nu veel beter bij hoe ze mij zich eigenlijk hadden voorgesteld als toen ik nog niet moslim was dus uiteindelijk heeft het tot wel veel goeds geleid.” Het proces van verdieping gaat nog altijd door en het moslim netwerk van Danielle breidt zich uit. Inmiddels organiseert Danielle ook gespreksgroepen voor vrouwen met verschillende etnische achtergronden. Contact met een Duitse imam die aan de Al Azhar universiteit in Cairo heeft gestudeerd biedt Danielle de inhoudelijke kennis die zij zoekt en soms nodigt zij hem uit om te spreken. Danielle sluit het interview af met een wens: “...ik zou eigenlijk alleen maar iedereen kunnen aanraden dat je er eerst in verdiept voordat je er iets over meldt. ... Dat heb ik bij mezelf gezien en ook bij anderen. Dus ik hoop dat mensen echt in gaan verdiepen.”

3.2.3 Eduard

Het interview met Eduard (geb. 1975 in een atheïstisch gezin) is onderwerp van discussie geweest in de moskee. Wel of niet doen? “Ja, het is toch wel dat iedereen erg voorzichtig is met een, zeg maar, authentieke Nederlander omdat er gewoon echt een negatieve sfeer hangt.” Na zijn bekering in 2015 is Eduard rechtstreeks en via social media zeer negatief bejegend wat maakt dat hij zich steeds minder gemakkelijk is gaan voelen onder voormalige Nederlandse vrienden en kennissen. Het ongemak met de Nederlandse mentaliteit was altijd al aanwezig, maar is na zijn bekering groter geworden. “Ik vind Nederlandse [jongens], ik kan er gewoon niet mee opschieten. Hoe de jongens, als je uitgaat, hoe ze over vrouwen praten. Het is altijd heel grof.” De concrete aanleiding tot de bekering was het verbreken van de relatie door zijn vriendin. Eduard was op dat moment ernstig ziek en niet in staat voor zichzelf te zorgen. De Marokkaanse burens, een ouder echtpaar, ontfermden zich over Eduard door voor hem te koken, ‘ik werd helemaal als kind verzorgd.’ De relatie met de burens werd steeds hechter en op een bepaald moment kreeg Eduard van de buurman een Koran cadeau als incentive om te stoppen met roken. “Je bent zo’n goeie persoon. Maar als je niet meer rookt, als je daarmee stopt, ga ik je een boek geven.” Het boek, de Koran maakte diepe indruk op Eduard. “Elke keer als ik het woord Allah las, begon ik te huilen. En ik snapte ik gewoon echt niet hoe dat kon. Want

ik ben helemaal niet zo huilerig. Wat is dat nou? En ik begon steeds huilen als ik die passage las. En ik heb het aan mijn buurman vertelt en buurman zei: 'oké, dan ben je dan ben je er klaar voor.' Dus ik ging de Shahada bestuderen. Ik heb hem uitgesproken. En wat er dan gebeurt, dat is gewoon echt geweldig, dan zie je gewoon 80, 90 mannen je een kus geven en helemaal blij dat er een nieuwe moslim is en ze zijn blij dat je die keuze hebt kunnen maken. Ik heb nu echt een groep vrienden. En de interactie [met hen] is echt totaal anders als vroeger." De sociale setting van Eduard is na zijn bekering totaal gewijzigd. Met de oude Nederlandse vrienden heeft hij vrijwel geen contact meer. De moslimgemeenschap en moskee is zijn nieuwe sociale context geworden. De verstandhouding met de familie is verstoord geraakt. Er was al weinig begrip voor religie en geloof in de Nederlandse familie, maar dat iemand zich op latere leeftijd bekeerd was onbegrijpelijk.

Het lezen in de Koran was een emotionele ervaring maar 'slechts' de start van een proces van verandering. Eduard maakt een onderscheid tussen de bekering en het daarboven uit stijgende belang van de ontwikkeling tot een vroom moslim. "Als net-bekeerling is je denkpatroon nog niet zo. Dat denkpatroon, hoe veel je ook leest, dat moet erin gebeiteld worden of gehakt worden en dat is niet zomaar met een paar jaar." Het moskeebezoek, de studie en discussie met geloofsgenoten maakt dan ook een groot deel van het dagelijkse leven uit. Dagelijks spreekt Eduard met de zoon van zijn burens over geloofszaken en de islamitische gewoonten en tradities vanuit de diepe overtuiging een gelovig moslim te willen zijn. "Ik wil gewoon goed zijn. Als ik bid dat is mijn paar minuten met mijn God, 1 op 1. En ik vraag Hem altijd dingen als van laat me een goed moslim zijn, laat me alstublieft uw pad goed bewandelen, maak me alsjeblieft een beter [mens]. Omdat ik weet hij kijkt....Maar wat is veranderd in je leven? Nou ja, je verliest je Nederlandse [identiteit]. Kijk, dat wil ik graag heel erg graag zeggen.... Als ik ga kijken hoe je je geloof moet belijden plaats je je bijna altijd buiten de samenleving. En waarom? Wij zijn eigenlijk, en dat vergeten we allemaal, maar wij moslims zijn hier alleen maar om te eren en te vereren. Wij zijn niet hier om een mooi huis te krijgen met die mooie auto. Je bent hier om Allah te vereren. Je bent hier om je ticket naar het paradijs te verdienen. Dus veel mensen, en ik begrijp het, want je wil in je leven er wat van maken [maar] eigenlijk moeten we terug naar de basis. Ik ben ook Salafist. We moeten terug naar de basis. En alles weer vanuit je geloof doen."

3.2.4 Francien

Het gesprek met Francien vindt plaats bij haar thuis, een riante vooroorlogse stadswoning in de binnenstad. Er zijn geen andere personen aanwezig in huis, Francien draagt geen hoofddoek tijdens het gesprek. Het volledig ontbreken van islamitische attributen valt me op. Francien is katholiek gedoopt, maar nooit actief betrokken geweest bij de kerk. De interesse in religie, in God was er wel: "Toen ik een jaar of elf was of zo dan ging ik naar de bibliotheek en dan haalde ik boeken en daar zag ik altijd het boek "Hallo meneer God, met Anna". En iedere keer als ik naar de bieb ging zag ik dat boek. En niet dat ik er speciale voor kwam, ik kwam het gewoon tegen zeg maar. En op een gegeven moment dacht ik van nou ja, dan moet ik het maar lezen geloof ik. Blijkbaar 'moet dat' of zo. Ik ben dat boek gaan lezen. En dat is één van de meest mooie boeken geweest die ik eigenlijk gelezen heb. Het ging over een klein meisje Anne die overal de schoonheid van in zag, zeg maar. Ja, dat was eigenlijk hetgeen me er wel heel erg in aansprak." Die belangstelling voor het schone, het spirituele kreeg meer vorm en inhoud bij de kennismaking met de moeder van een islamitische klasgenoot van een van haar zoons, een geboren en praktiserend moslima. Zij raakten op het schoolplein in gesprek over het geloof: "En, ja dat was dus het soefisme, de spirituele tak van de islam. Ja, ik vond het gewoon heel boeiend. Eigenlijk heel mooi hè. [stilte] De uitleg, eigenlijk wat het wat het geloof was zeg maar. Het is gewoon heel erg van het hart. Dus, het is niet van 'je moet vijf keer per dag bidden' want anders....." Die persoonlijke, spirituele benadering van de islam komt ook naar voren in het antwoord op mijn vraag over het ontbreken van een hoofddoek: "Nee, nee, ik draag geen hoofddoek en dat is ook, hè... Ik heb een man en drie kinderen. Dus dat [...] Zeker mijn man accepteert eigenlijk heel erg de weg die ik ga.

[...] Ik voel wel heel erg bij hem dat tie snapt wat ik doe zeg maar. En natuurlijk is er soms best een spanningsveld, angsten, van hè wat gaat ze doen? Raak ik haar kwijt? En ja mijn kinderen, mijn oudste dochter, die is 25, die heeft onder andere een keer gezegd van: “ja mama, als jij een hoofddoek gaat dragen dan is het klaar.” Dus daar ben ik wel voorzichtig mee. Maar ik merk wel heel erg hoe fijn ik het vind als ik de hoofddoek óp heb en [als ik] hem daarna weer áf moet doen, dan voel ik echt van: o ja, oké daar gaan we weer! En dat wordt wel sterker ook, dat voel ik ook. Dus die behoefte [om een hoofddoek te dragen] is er wel heel erg. Maar ik heb ook rekening te houden met, vind ik, met mijn gezin. En ik vind dat dat gewoon eigenlijk heel goed gaat in het algemeen. En ze zien ook wel, denk ik, dat het me goed doet.”

Francien ziet haar bekering als een proces van ingroeien, met momenten van vreugde, met twijfel maar met een onomkeerbare afloop: “Ik denk ook dat het voor mij heel erg het gevoel is. Het voélt gewoon goed. En ik heb ook wel momenten, hoewel die steeds minder worden, dat ik denk van waar ben ik mee bezig? Wat doe ik eigenlijk? Want ik heb ook Shahada gedaan, ik ben dus inderdaad een moslim, een bekeerde moslim. [...] Dus ik heb daar ook nog heel veel in uit te zoeken denk ik, sowieso om me daarin te verdiepen maar het is voor mij wel heel erg het gevoel. Het is gewoon een gevoel van, het voelt gewoon goed en wat mij verteld wordt klopt en het worden er ook dingen verteld waarvan ik dan denk ik van huh hoe zit dat dan precies? Soms vind ik het lastig om het echt te begrijpen. Ik vind het niet altijd even makkelijk, Sommige dingen zijn echt dingen waar je een beetje op moet kauwen.[...] Ja, langzamerhand ben ik erin gegroeid en dat groeit nog wel even zo door denk ik. Het is ook voor mij niet het gevoel van, ik weet natuurlijk nooit hoe dat gaat, maar ik heb niet het idee van dit is even een dingetje wat ik nu doe in mijn leven en dat stopt. Dat gaat niet meer.”

Het is een keuze voor het leven. Een belangrijke stap in de persoonlijke groei en ontwikkeling, gericht op het verkleinen van het ego: “hoe hou je je ego zo klein mogelijk?” De soefi leermeester, de groepsbijeenkomsten en retraites, de actieve meditatie, het gezamenlijk bidden, het zijn belangrijke elementen in het groeiproces. Het is een spirituele weg die min of meer losstaat van de moslimgemeenschap in haar woonplaats. Er is ook een terughoudendheid omdat het soefisme binnen de islam niet onomstreden is en Francien niet kan inschatten hoe de lokale moslimgemeenschap daar tegenover staat. Ook bij Francien zelf is er twijfel over de vraag of zij haar geloofskeuze naar buiten wil brengen: “Hoe breng ik het naar buiten? Daar is dit natuurlijk ook een onderdeel van. Ik kan het ook met mijn zoon hebben: ‘ja mam, die aanslagen zijn wel onder de vlag van islam. Hoe zit dat dan?’ [...] Ja, hoe zit dat nou eigenlijk? Dus dat is heel erg een punt bij mij. Hoe breng ik het feit dat ik deze keuze heb gemaakt naar buiten? Nou, vind ik niet altijd makkelijk. Maar het is wel een leerproces bij mij of een proces waar ik inzit.” Het vraagstuk van de *coming out* blijft in de lucht hangen. Het gezin speelt een rol, maar evenzeer de mogelijk negatieve reacties van de buitenwereld. Liever de bekering tot de islam te zien als een veilig proces van persoonlijke spirituele groei onder gelijkgestemden, dan als een publiek statement.

3.2.5 Gerard

Gerard is nu 31 jaar, geboren in Mexico, als baby geadopteerd door een katholiek Nederlands gezin. Het adoptiegezin kent verschillende etnische achtergronden, moeder is half Nederlands, half Surinaams, vaders vader is etnisch Chinees uit Indonesië. Een multiculturele achtergrond die een rol heeft gespeeld in het bekeringsproces. Aanvankelijk was Gerard door de berichten in de media erg kritisch op de islam en moslims maar: “...ik heb mezelf tot de orde geroepen, zo ben je ook niet opgevoed. Je bent niet in een hokje opgevoed, ik ben met een brede visie opgevoed. Mijn ouders zeiden: ‘het frontje, de buitenkant is allemaal anders maar de binnenkant zijn we allemaal hetzelfde. Probeer mensen eerst te leren kennen voordat je een oordeel velt’.... Het is wel heel makkelijk om vinger te wijzen naar een ander. Weet je, het begint altijd bij jezelf. Hoe sta je d'r in? Ook als sta je er

van ver af omdat het ergens anders is gebeurd? Ga eerst je huiswerk doen. Je kan ook geen examen doen voordat je je huiswerk hebt gedaan. Doe dat eerst.”

De belangstelling voor de islam is gegroeid uit twee omstandigheden: de los vaste relatie met de eveneens katholieke vriendin waarmee hij ongehuwd samenwoonde en twijfels bij het katholieke dogma's en rituelen: “Tijdens die zeven en een half jaar had ik zoets van: ik ben gelovig, alleen niet praktiserend, ik moet iets hebben waar ik me aan vast kan houden. Om mijn rust, mijn innerlijke rust te vinden. En toen wilde ik iets met het katholiek zijn doen. Ik dacht weet je, ik geloof erin, ik wil er gewoon wat mee doen. [...] Toen ging ik dus kijken van oh, je hebt het oude testament, nieuwe testament. En weesgegroetjes deden we met m'n moeder vroeger, maar ik dacht van oude testament, nieuwe testament, dat is dat zijn 2 verschillende boeken. Dat is geen eenheid. Dus voor mij ging dat dan niet op. En ook met die weesgegroetjes dat je zegt dat je drie verschillende dingen zegt: in de naam van de vader, de zoon en de heilige geest. Dat zijn drie verschillende dingen, dus ik dacht van ja ik zie daar geen logica in.”

In de periode van zoeken ontmoet Gerard moslims: “...ik werkte als straatcoach in Amsterdam ook veel met Turkse Marokkaanse collega's. En ik omdat mijn visie al breed gelegd was dacht ik van ja nou ga ik het vragen van hoe zit dat bij jullie? Kijk, ik probeerde wel het onderscheid te maken tussen een persoonlijke interpretatie en dingen die ze zelf konden aantonen. Want het is wel belangrijk dat jij een bron kan geven van waarom dat zo is. Ik begrijp ook wel dat ik niet met grote geleerden te maken heb maar er zijn bepaalde dingen die je gewoon kan herleiden uit een boek waar een bron bij staat. Eigen interpretaties onder de moslims zelf kan ook gevaarlijk dus dat de onwetendheid is aan beide kanten over de niet moslims en de moslims zelf. Dat is nogal een dingetje. Maar goed ik ging met hen in gesprek en zij zagen dat ik gewoon geïnteresseerd was. Wat mij heel erg aantrok, omdat ik in een bepaalde situatie met mijn ex dat het niet goed ging, ging ik toch kijken van het huwelijk, het islamitisch huwelijk, hoe zit dat nou eigenlijk in elkaar? Zijn er regels aan verbonden, zijn er dingen die als het niet goed gaat dat je het kan versterken met elkaar? Dus dat interesseerde me heel veel. En toen heb ik met een Turkse collega gesproken maar ook met een Marokkaanse collega en die liet mij gewoon dingen lezen van hoe de profeet dit deed. En we zijn allemaal niet perfect maar er zijn wel dingen die we kunnen naar kunnen streven, snap je? Ik heb ook mijn tekortkomingen, een ander heeft ook zijn tekortkomingen. En daarom is dat ook de bedoeling van de man en een vrouw in de islam om niet te kijken naar je tekortkomen. En dat is moeilijk. Want d'r zijn dingen bij jou gaat irriteren die je niet leuk vindt. Maar probeer daar middenweg in te vinden. En dat moet je dichterbij elkaar brengen want d'r is een reden waarom je met elkaar bent. God heeft ook voor jou bepaald maar op dat moment bepaal je zelf ook de regie. Dus ik heb me een beetje daarop gefocust en dacht ik ja dat dat sluit wel aan bij mijn principes. Je bent getrouwd en je hebt een doel voor ogen met elkaar en kijk dat lijkt heel vanzelfsprekend. Mijn ouders zijn ook al heel lang getrouwd. Maar zo vanzelfsprekend is dat niet.

Kort daarop ontmoet Gerard een praktiserend moslima van Turkse herkomst. Zij bracht hem weliswaar verder in zijn kennis over de islam: “Ja. Ik zou het zo zeggen dat ik door haar ben bekeerd. Niet voor haar. Dat heeft ze me heel goed van tevoren aangegeven. Je moet het nooit voor een andere persoon doen. Maar doe je het voor jezelf.” , maar het contact had voor Gerard uiteindelijk onvoldoende diepgang: “Op een gegeven moment merkte ik dat het zij zich er niet zo heel veel mee bezig wilde houden. Kijk als je nieuw bent wil je alles weten. En je vraagt het aan iemand die daar natuurlijk wat meer van weet. En je krijgt geen informatie terug. Dan wordt de afstand groter en ga je iemand anders zoeken. [...] Maar ik dacht, ik heb nu eigenlijk veel tijd verloren. Dus dat is ook wel een reden waarom we uit elkaar zijn gegaan. Zij stond er wat verder vanaf.” Het leerproces krijgt voor Gerard meer diepgang na de kennismaking met een Egyptische buurman: “Ja, die is altijd gewoon vriendelijk naar me geweest. [...] En toen heb ik 'm gewoon even aangesproken, van buurman: ‘ja ik

kan eigenlijk niet bidden, ik weet weinig. Kunt u me helpen?’ Hij zei ja is goed, ik neem je wel een keer mee naar de moskee want ik ging eigenlijk ook niet naar de moskee want ja ik deed niet aan bidden. Dus hij heeft me eigenlijk op sleeptouw genomen. Weet je, hij zei je kan ook een keer alleen gaan. Maar dat vond ik eng, dat durfde ik niet ik kende niemand. Ook al kom je in het huis van God, het is eng. Dus hij heeft me eigenlijk op weg geholpen van ga met mij mee dan gaan we samen bidden en dan laat ik je zien wat je wat je moet weten om uit te spreken. Nou zo gaandeweg heb ik gewoon met zijn hulp eigenlijk heb ik mijzelf opgekrabbeld om vijf keer per dag te gaan bidden en mijn rust te vinden.”

De bekering door het uitspreken van de Shahada op 3 mei 2016 was voor Gerard een belangrijk keerpunt: “Op dat moment voelde ik me heel apart. Ik kan het niet beschrijven in woorden, dat is een gevoel dat je echt zelf zou moeten ervaren. Je voelt je gewoon herboren, het is gewoon heel apart. Je stapt een heel nieuw leven binnen.” De bekering heeft het leven van Gerard niet wezenlijk veranderd. Na de geboorte van zijn kinderen was alcohol al vrijwel uit zijn leven verdwenen, aanpassingen in zijn voeding waren niet veel gevraagd en zijn kenniskring was door het vaderschap al aanzienlijk gewijzigd. Maar de bekering heeft wel meer religieuze diepgang gebracht: “Waar kan ik mijn leven mee verrijken en waarom is dat zo? Waarom zijn die regels zo gesteld? Want heel veel mensen denken van ja, het zijn beperkingen die je jezelf oplegt omdat wij in vrijheid kunnen leven. Maar ik heb mijn vrijheid op mijn eigen manier. Ik bedoel ik ga ook niet voor een ander bepalen hoe hij z'n leven moet indelen dus doe dat dan ook niet voor mij. Ja dat is weer de mens die niet perfect is. [...] Mijn bekering was voor mij een overwinning. Ik had zoiets van weet je, ik heb nu een ander leven. En tuurlijk zijn er ook vrienden gebleven vanuit die tijd maar niet veel.” Gerard zoekt geen bevestiging bij vrienden of collega's op het werk: “Het klinkt misschien heel vervelend maar ik hoef geen bevestiging van de omgeving, ook niet van mijn ouders. Want ik doe het voor mezelf. Kijk, geloof is echt iets wat je voor jezelf doet. Want uiteindelijk belanden we allemaal alleen in ons graf. Ik heb zoiets van het is fijn als iemand het met mij wil delen of ik als ik het met iemand anders kan delen. Maar ik doe het allemaal voor mezelf.”

Ondanks het privé karakter van zijn geloof ontsnapt Gerard zelf niet aan een lastig vraagstuk, namelijk dat van de beeldvorming over de islam zoals dat door de media wordt gepresenteerd. Het stoort hem dat er zo'n eenzijdige opvatting is over de islam en dat cultuur en geloof over één kam wordt geschoren: “Cultuur en religie zijn twee verschillende dingen. Een broeder zei tegen mij: ‘weet je, je moet niet naar de moslims kijken. Moslims zijn niet perfect en zal dat ook nooit zijn’. Ik probeer gewoon dingen aan te kaarten. Wanneer één moslim iets heeft gedaan, dan hebben alle moslims het gedaan en heeft de islam het gedaan. [...] Dus ja, ik probeer wel te waarschuwen dat er onwetendheid aan beide kanten is en niet alleen aan één kant. Het moeilijke is, merk ik om mensen tot elkaar te brengen.”

3.2.6 Hans

In een lang gesprek van ruim drie uur geeft Hans een nauwkeurige beschrijving van zijn leven. Jeugd, onderwijs, de academische studie en studentenleven in Amsterdam, het werk bij Disneyland Paris, de ontmoeting daar met zijn inmiddels overleden vrouw uit Senegal, het komt allemaal uitgebreid aan de orde. Het leven van Hans kent up en downs, en zowel de vreugde als het verdriet komt in het gesprek naar voren. Hans is geboren in 1966, in Haarlem als derde kind in een financieel bemiddeld, niet gelovig (doch niet atheïstisch..) gezin. Religie was simpelweg niet aanwezig, maar ook niet ver weg voor Hans. Eten bij de burens, een groot christelijk gezin waarin voor het eten gebeden werd, maakte bij Hans iets los: “je zit er bij als iemand die er niet helemaal bij hoort, maar er is toch iets dat je *triggert*. Dat [het gebed] hebben wij niet, dat respect naar God, de schepper, dat heeft me toch iets gedaan. Toen al. Ik kan er nu al bijna emotioneel over raken, dat mensen daar zo afstandelijk

in zijn. Zelfs al heel veroordelend over zijn, over mensen die hun geloof ontwikkelen.” De ontwikkeling van de jonge Hans wordt gekenmerkt door emigratie met zijn ouders waardoor je dingen in een “breder perspectief gaat zien.” Voor zijn zussen was het vertrek naar het buitenland een last, voor Hans, toen 15 jaar, niet. Integendeel zelfs, Hans ging vol enthousiasme mee met het gezin naar de Nederlands Antillen, maar het contact met Nederland bleef wel in stand via correspondentie met voormalige klasgenoten. Nederland bleef aan Hans trekken, zozeer zelfs dat hij overwoog om alleen naar Nederland terug te keren. Alhoewel het aan ambitie niet ontbrak, had de schoolcarrière wel te lijden onder zijn brede belangstelling en interesse. Te weinig focus leidde tot een vertraagde voortgang op zowel de middelbare school als op zijn latere studie rechten in Amsterdam. “Ik vind alles interessant, werkelijk alles. Nog steeds heb ik moeite om te kiezen. Ik ben een beetje een dromer.”

Hans wordt, mede door zijn ambitieuze aard, rond zijn 20^e, steeds actiever in het corporale leven : “Ik was gretig om alles te ontdekken en mee te maken. Ik word actief zowel in ons dispuut als in de vereniging als geheel. Maar het begon me met enige tijd ook wat tegen te staan.” De studie rechten had te lijden onder alle nevenactiviteiten met als gevolg dat de studie na vijf jaar in 1991 werd onderbroken en Hans een persoonlijke passie ging volgen voor muziek en kunst waarin hij zijn creativiteit een plek kon geven. Via een corporaal vriendje kwam Hans terecht bij Euro Disneyland in Parijs waar de creatieve sfeer en omgeving Hans enorm aansprak. Hij kreeg een logistieke baan in de hotellerie. De enthousiaste en creatieve Hans valt op bij Disneyland, past helemaal in het profiel dat Disneyland zoekt en begint daar een carrière: “Ik ging als een gek.[...] ik kan alles bereiken.” De Braziliaanse manager van één van de hotels bij Disney ziet het potentieel in Hans en vraagt Hans voor hem te werken. In dit hotel ontmoet Hans zijn toekomstige vrouw uit Senegal die daar als nachtreceptioniste werkte. Het nachtpersoneel in het hotel bestaat voornamelijk uit moslims uit Noord en Zwart Afrikaanse landen, “en die moslims en christenen waren in mijn herinnering in de pauze altijd over het geloof aan het praten. Op een leuke en boeiende manier. En dát was voor mij eigenlijk het beginpunt in het hele islam verhaal dat uiteindelijk tot mijn bekering zal leiden.” Disney bleek een multiculturele plek te zijn waar mensen uit de hele wereld werkten met hun culturele verscheidenheid en intellectuele en religieuze bagage. Maar Hans valt er, ook als leidinggevende, wat buiten: “die lui praten over hun religie, maar net als bij die christelijke familie in mijn dorp, ik hoor er net niet bij. Maar ik luister wel, en de islam begint voor mij meer en meer vorm te krijgen.” Op een nacht treft Hans bij zijn ronde door het hotel de oudere Afrikaanse medewerker Suleyman biddend aan in een bezemkast. De vloer van de kast was vrijgemaakt voor het gebedskleed en “daar was hij dan een gebed aan het inhalen. Dus ik doe de deur zachtjes dicht, laat hem en was onder de indruk dat deze grote, sterke positieve, verantwoordelijke man zich zo nederig tot zijn Schepper hield in die bezemkast. Het gaf mij veel respect voor deze man.” Na het gebed raakt Hans met deze collega in gesprek over de islam en krijgt later eens een boekje van hem met de beginselen van de islam. Langzaam ontwikkeld zich een relatie met deze man naast de relatie manager werknemer. Tegelijkertijd ontstaat er een liefdesrelatie met de Afrikaanse nachtreceptioniste Mariama. Langzaam groeit zijn band zowel met Afrika als de islam. Na korte tijd brengen zij samen een bezoek aan de ouders van Hans in Nederland en dan komt er een heel belangrijke gebeurtenis in de verloop naar zijn uiteindelijke bekering. “Mijn vader reageerde heel positief op Mariama, zag er nooit enige issue in, die zag echt puur een prachtig mens. Mijn moeder is wat meer pragmatisch en vroeg zich meer af wat het gaat betekenen. Maar beiden zijn blij dat ik, al wat ouder, met Mariama thuiskwam. Tijdens de terugreis naar Frankrijk krijgt mijn vader een ernstig, bijna dodelijk ongeluk en ik krijg dat pas bij aankomst te horen. Ik keer zo snel mogelijk terug en zie mijn vader in het ziekenhuis meer dood dan levend en bid dan: ‘God, als u bestaat, redt u mijn papa, en ik geef mij aan U.’” Het ongeluk heeft het leven van Hans totaal veranderd. Hans en Mariama zijn in Amsterdam gaan wonen om in de buurt te zijn ,waar ze in 1996 een kind kregen.

Mariama hoewel gelovig maar niet praktiserend, kende geen twijfel omtrent het bestaan van God: “Een God die alles ziet, die weet wat je denkt, wat je intenties zijn, álles.” Hans en Mariama emigreren enige tijd later naar Afrika om daar een nieuwe toekomst op te bouwen. “Een onverschrokken idee van ‘Ik Vertrek’.” De plannen leiden echter niet tot succes, maar Hans heeft in Senegal de islam beter leren kennen, door onder meer in de Koran te lezen, als ook een biografie van Mohammed en enkele andere islamitische lectuur . “Die studieperiode heeft me doen realiseren: ‘Ja er is een God.’” In 1998 heeft Hans in Dakar de Shahada uitgesproken en is officieel in het huwelijk getreden met Mariama. “Na het uitspreken van de geloofsbelijdenis was er zoveel warmte afkomstig van de gelovigen in de moskee! Het geloof in de islam; dat je na de bekering zo schoon bent als een pasgeboren baby (zonder zonden) maakt dat velen je verzoeken voor hen te bidden. Dat is een vreemd gevoel voor een nieuweling . Ik heb toen ook mijn huidige naam aangenomen :uit respect voor Suleyman heb ik de naam D gekozen.” [Omwille van privacy is de naam afgekort tot D.]

De terugkeer naar Nederland met vrouw en kind én als bekeerling met de toch opvallende naam D bleek lastig. Het vinden van een baan, de formele toegang tot Nederland voor Mariama , het kostte veel tijd en energie. “Je voelt je regelmatig een vreemde eend in de bijt, je hoort er niet helemaal bij, je wordt soms als een verrader of overloper gezien. Heel complexe materie. Je kunt het door de naamswijziging ook niet zo makkelijk verbergen. ” De officiële naamswijziging voelde voor Hans als zijn ‘persoonlijke jihad’ ; onderdeel uitmakend van zijn nieuwe identiteit, die nieuwe IK. Sowieso leeft de indruk dat er een zekere voorzichtigheid is bij werkgevers om bekeerlingen aan te nemen. Een afwijzing bij een bedrijf op Schiphol heeft dat gevoel verstrekt. Er komt veel op het pad van Hans, en soms is het is lastig aan te voelen: “wat komt van God en wat komt van Satan? Wat is voorbestemd en wat niet?” Opvoeding van hun kind in de islamitische traditie blijkt niet zo makkelijk voor het multiculturele gezin in Amsterdam: grotendeels daar vader een Hollandse bekeerling is en moeder een allochtoon, “notabene niet praktiseren.” Onderwijs op een islamitische basisschool is niet succesvol verlopen. Er was nauwelijks contact met de school te hebben (ouders) en doordat het kind weinig gelukkig is in een overwegend Marokkaanse sprekende omgeving. Doordat zijn vrouw niet op dezelfde wijze praktiseert heeft Hans de indruk dat zijn ontwikkeling als moslim trager is verlopen dan bij de meeste bekeerlingen het geval is en voelt zich, zelfs in eigen omgeving, vaak alleen. Hans neemt zich voor om in de toekomst in Nederland veel meer aandacht bij de islamitische gemeenschap te vragen voor bekeerlingen en juist ook voor de kinderen van bekeerlingen.

Mariama is enkele jaren geleden door ziekte komen te overlijden en begraven in Senegal. Hans is daar hertrouwd met de zus van Mariama. Hans hoopt uiteindelijk een bestaan op te bouwen in Senegal.

3.2.7 Isaak

Isaak is nu 59 jaar en in 1992 bekeerd tot de islam. Via werk als begeleider voor Vluchtelingen Nederland en de contacten daarbij met vriendelijke en sociaal ingestelde Somalische vluchtelingen kwam Isaak in contact met de islam. De tegenstelling tussen de sociaal ingestelde Somaliërs en de stugge Nederlandse cultuur speelde een belangrijke rol bij de keuze voor de islam. Na het lezen van enkele boeken uit de lokale bibliotheek besloot Isaak al na korte tijd de Shahada uit te spreken. Zonder betaald werk op dat moment kon Isaak in de moskee veel tijd investeren om zijn kennis over de islam met lessen te vergroten, bracht de ramadan door bij Somalische vrienden in huis en voelde zich thuis in de nieuwe sociale omgeving. “Ja, de Shahada uitspreken is heel makkelijk en dan ben je moslim. Maar dan begint het pas want moslim worden is makkelijk. Maar moslim blijven is iets moeilijker.”

Na verloop van tijd bleek het ideaal dat de islam in zijn ogen vertegenwoordigde echter niet altijd de praktijk van geboren moslims. Na tien jaar als bekeerling ontmoette hij een medebekeerling op een bekeerlingen dag in Den Haag. “Ik zei: ‘Wat vind jij nu van de islam?’ En ik zei tegen hem: ‘de

islam dat is niet wat ik ervan had verwacht.' D'r wordt verteld, dit mag niet, dat mag niet dit moet dat moet, zus moet zo moet. Kijk je om je heen dan zie je al die moslims juist niet doen wat moet. En toen dacht ik, ja nou ben ik moslim en ik wil eigenlijk islamitisch leven. Ik kijk om me heen en ik zie dat de moslims het niet doen. En dan ga je nadenken: wat is dan de islam?" De vernederlandsing van geboren moslims is Isaak een doorn in het oog: "Soms word ik dan ook heel kwaad hoe sommige moslims denken die helemaal vernederlandst zijn. Ja, die zeggen, dit moet niet zo maar zo. Terwijl dat helemaal niet zo is. Maar die zijn echt zo verwesterd. En met de komst van Facebook is dat erger geworden. Want tegenwoordig met Facebook is elke Marokkaan ineens een imam. Iedereen weet wat van de islam, iedereen weet het. En toen er geen Facebook was wisten ze niks. En nu weten ze in een keer alles. Ze weten nog steeds niks. Maar ja ze denken dat ze het weten. En ja in het begin wond ik me daarover op. Waarom doe je dat en dan ga ik ertegen in verweer." Openlijke kritiek van Isaak als Nederlandse bekeerling op de gedragingen van geboren moslims wordt echter niet gewaardeerd: "Ja nou, ze gingen ook gelijk uitschelden van nou wat denk je wel wie je bent. Ik ben dan een bekeerling en ik weet niks van de islam. Terwijl ik nota bene nu zo'n 26 jaar moslim ben. Ook bewust, want ik heb er voor gekozen. Terwijl een jongetje van een jaar of 25 die pas begonnen is toen die 15 was, dus eigenlijk pas 10 jaar moslim is, die denkt dat het beter te weten. En daar kan ik me soms kwaad over maken. Maar ook dat heb ik naast me neergelegd, het zij zo. Die straf komt altijd. Ik maak me daar niet meer zo druk om."

De negatieve ervaringen met andere gelovigen heeft veel invloed gehad op de manier waarop het geloofsleven van Isaak in het soefisme vorm heeft gekregen: "Ik heb het toch vol gehouden en niet aan de aan de kant geschoven. De islam, dat is iets voor mij. Het is niet van mijn buurman, het is niet van Hassan of van Ibrahim, het is van mij. Ik doe de islam zoals ik denk dat het hoort. Dat heb ik gedaan. Daar heb ik me aan vast gehouden. En de laatste vijf jaar voel ik de islam zó sterk. Dat ie echt, hij trekt aan mij, dat voel ik. De islam dat is voor mij op dit moment gewoon.... Je kan het niet uitleggen. Het is iets heel raars. Het pakt je, pakt je gewoon." Een soefi retraite van vier dagen in de Ardennen heeft Isaak sinds drie jaar definitief doen kiezen voor het spirituele pad van de islam. Het samenzijn, het samen bidden doet herinneren aan het begin met zijn Somalische vrienden maar staat ook open voor de moderne tijd: "Daar voel ik mij bij thuis. Dat zijn ook moslims maar die kijken anders, het zijn geen Salafisten die vinden dat alles hetzelfde moet zijn als in de tijd van de profeet. Vroeger had je geen fiets. Toen ging je met je ezeltje. Nu kom je toch ook niet met je ezel bij mij op bezoek? Je gaat toch met de tijd mee? Dat zijn ook mensen die gaan met de tijd mee. [...] Wij hebben de kennis en de macht gekregen om iets te maken van ons leven. Wij hebben de macht om kennis te vergaren. Maar men gebruikt juist de kennis om macht te vergaren, net andersom."

De groeiende orthodoxe islam en toenemende spanning in Nederland baart Isaak zorgen: "Hoe moet dit verder in Nederland met alle gedoe wat er nu in de wereld is. En voornamelijk de laatste weken. Dat geval in Nieuw Zeeland en dat geval in de tram in Utrecht. Wat ik niet goed vind is dat de moslims, de Marokkanen, nu eigenlijk zeggen, want dat zeggen ze altijd na een aanslag: 'daar hebben wij niets mee te maken. Wij trekken onze handen er vanaf wij willen dat niet. Kom we gaan praten, praten, praten. Kopje thee drinken.' Maar dat zeggen ze elke keer! Maar wat zij eigenlijk moeten doen is ze moeten gewoon opstaan. Klaar! Dít moet gebeuren en dát moet gebeuren in zijn. Ja, ze moeten ook een keer van zich af durven bijten. [...] Er moet gewoon iemand opstaan die dat wel kan."

3.3 Facebook groep Bekeerlingen Bijeen

De besloten Facebook groep Bekeerlingen Bijeen is een initiatief van de Stichting Bekeerling. Deze stichting is een non-profit organisatie die zich richt op het informeren, onderwijzen, begeleiden en adviseren van zowel moslims alsook niet-moslims op het gebied van Islam. De doelgroepen zijn, naast de bekeerling ook ouders. Voorts richt de stichting zich op mensen die al langer moslim zijn en

willen beginnen met het praktiseren van de Islam en overige geïnteresseerden. Stichting Bekeerling kenmerkt zich door een inclusieve houding aan te nemen. “Onze vrijwilligers maken deel uit van verschillende denominaties (wetsscholen) binnen de Islam. Wij leggen de nadruk op verbinding, vriendelijkheid en wederzijds respect en letten niet op de kleine (doch toegestane) onderlinge verschillen. In navolging hiervan richt de Stichting zich niet op jurisprudentiële verschillen en meningen die naar ons mening zijn toegestaan: ook leggen wij de nadruk op het moslim zijn en pogen wij in al onze uitingen deze keuze te hanteren.” (Lammers (pagina beheerder) 2009)

Deze Facebook groep heeft 2006 leden (peildatum 13 maart 2019) en biedt een inzicht in de hulpvragen die bekeerlingen als ook mensen die overwegen zich te bekeren, stellen aan andere groepsleden. Daarmee geeft deze besloten groep een zeker inzicht in hetgeen bekeerlingen bezighoudt en vormt daarmee een bron voor deze scriptie. Veel vragen hebben betrekking op het leggen van onderling contact met zusters of broeders, het vinden van informatie over bepaalde onderwerpen zoals het juist uitspreken van gebeden, vragen over praktische zaken zoals kleding, gezondheid, voeding, het volgen lessen Arabisch en relationele problemen in de familie tijdens of na de bekering. De identiteit van leden, waaronder sekse, is niet altijd duidelijk, veelal wordt een alias gebruikt. Maar het lijkt erop dat in de groep jonge vrouwen een meerderheid vormen gezien de de belangstellingsgebieden en onderwerpen.

Mijn verzoek aan de moderator tot deelname aan deze groep had als voornaamste doel het vinden van respondenten onder bekeerlingen. Ik heb daartoe 26 januari 2019 de volgende oproep geplaatst: “As Salaam Aleikoem. In 2007 heb ik kennisgemaakt met de islam. Ik heb er inmiddels veel op gestudeerd én met stijgende interesse. In 2017 ben ik gestart met een studie Islam aan de Universiteit Utrecht. Dit jaar rond ik dat af met een klein onderzoek naar bekeringen van Nederlandse mannen en vrouwen tot de islam. Wie wil met mij praten over zijn/haar bekering? Vanzelfsprekend is alles wat je me vertelt vertrouwelijk. Als je interesse hebt of eerst meer informatie wilt, stuur me dan een persoonlijk berichtje. Alvast hartelijk dank.” De oproep leverde tot 13 maart 2019 39 opmerkingen op die voor het merendeel positief waren. Daarnaast werd de oproep 27 keren geliked. Uit deze facebook actie zijn 14 reacties gekomen, die tot nu toe twee daadwerkelijke interviews hebben opgeleverd. Van de overige belangstellenden is geen reactie meer ontvangen ondanks herhaaldelijk rappel. Deze beknopte responsanalyse bevestigt mijn beeld dat er een zekere terughoudendheid is om over de bekering met een ‘buitenstaander’ te spreken. Naast het privé karakter van een bekering lijkt de bekering tot de islam (nog) sociaal en maatschappelijk omstreden. Een gesprek daarover blijft beperkt tot die bekeerlingen die daar daadwerkelijk voor kiezen zoals de eerder besproken Nourdeen Wildeman en Joram van Klaveren vanuit een oogpunt van verspreiding van de islam in Nederland.

3.4 Beknopte analyse Facebook pagina

Veel vragen hebben zoals gezegd betrekking op het leggen van onderling contact met lotgenoten om bij elkaar steun te vinden in de periode van verandering, het delen van informatie over bijeenkomsten, goede boeken over de islam, het vinden van informatie over dagelijkse onderwerpen zoals, kleding, gezondheid, voeding, het houden van huisdieren, betrokkenheid bij christelijke feestdagen, of het volgen lessen Arabisch zodat het dagelijkse (*salat*) juist en in het Arabisch kunnen worden uitgevoerd. In het navolgende ga ik wat dieper in op enkele onderwerpen die meer discussie en relatief veel reacties geven in de groep zoals het veranderen van naam, begeleiding tijdens en na de bekering, de leeftijd waarop de geloofsbelijdenis, de Shahada, wordt uitgesproken en relationele vraagstukken die ontstaan in de familie tijdens of na de bekering.

Naamgeving bij een bekering (geplaatst 13 maart 2019, 77 reacties op 15 maart 2019). “Ik ben benieuwd naar welke islamitische naam jij hebt genomen (of wanneer je je eigen voornaam behouden

hebt, welke je eventueel goed bij jou vindt passen) en waarom juist voor deze naam?" Er is in de reacties geen eenduidigheid rondom verandering van naam. Over het algemeen lijkt de lijn te zijn dat een naam met een duidelijk christelijke connotatie onwenselijk is. Onderzoek naar de betekenis van een naam wordt daarom wel aangeraden. Tegelijkertijd wordt er in veel reacties rekening gehouden met de ouders: "Mijn naam [Liza] betekent 'gewijd aan God', dus lijkt me een hele mooie betekenis. Een Arabische naam maakt nog geen islamitische naam en elke naam die niet in strijd is met islam is toegestaan, dus persoonlijk zag ik geen enkele reden ervoor een andere naam te gaan gebruiken. Het is denk ik voor de meeste ouders ook heel moeilijk accepteren dat je de naam die zij je met zoveel liefde hebben gekozen, niet meer wilt dragen. Ik zeg altijd ik ben nog steeds gewoon Liza en denk dat ze het anders nog veel moeilijker zouden vinden om te accepteren." Veel bekeerlingen hebben een islamitische naam gekregen bij het uitspreken van de shahada, maar gebruiken deze in de dagelijkse praktijk niet en houden de bij de geboorte gegeven naam uit liefde voor de ouders. Van deze vrijblijvendheid is niet in alle reacties sprake. Soms wordt de verandering van naam als een voorwaarde gezien voor een geldige bekering. Bij het uitspreken van de Shahada op een ambassade of moskee werd soms een nieuwe naam gegeven als onderdeel van het ritueel aan de bekeerling zonder dat daarover vooraf was gesproken. Daar tegenover staat dat sommige reacties blij geven dat een breuk met het vorige leven wenselijk is: "Ik wou graag een nieuwe naam die bij mijn nieuwe leven, als moslim, past." In deze reactie klinkt door dat er sprake is van een nieuwe identiteit na de bekering. Als gekozen wordt voor een nieuwe naam duikt de vraag op welke namen dan gepast zijn: "Wat maakt een naam precies Islamitisch?", vraagt iemand zich af. Deze vraag leidt binnen deze discussie tot zes reacties over de oorsprong van 'goede' namen: "eigenlijk de namen die uit de tijd van de profeet vzmh komen: Aboe Bakr, Omar etc etc. En de namen die ons zijn aangeraden, Abdullaah, Abdussalaam (Abd (dienaar van) + 1 van de schone namen van Allah). Dus niet die moderne namen van tegenwoordig die een Arabisch klinkend tintje hebben gekregen." Hetgeen direct leidt tot de volgende reactie: "Jesus noemde zichzelf niet Isaa maar Jeshua, hij sprak Aramees. Is Jeshua geen Islamitische naam dan? En de volgelingen die Isaa bereikte, waarom komen hun namen niet in aanmerking maar die van de volgelingen van Mohammed saw wel?" Er lijken twee stromingen te zijn in de reacties: een ruimdenkende en een meer strikte stroming. De ruimdenkende bekeerlingen kijken naar de noodzaak. Zolang er is de oorspronkelijke naam geen duidelijke spanning is met de islam, is elke naam goed. De meer strikte bekeerling ziet naamsverandering als een noodzakelijk element van wijziging in de persoonlijke autobiografie. De wijziging van naam onderstreept de bekering, de start van een nieuw leven met een schoon begin en een bewijs van eer aan Allah.

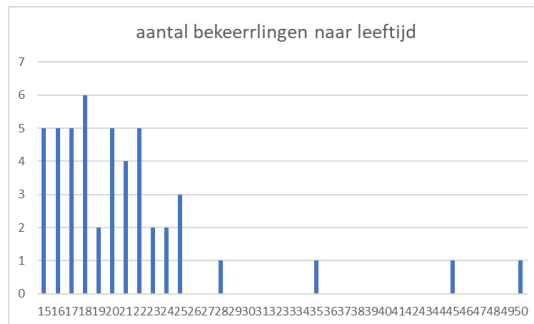
Begeleiding na de bekering (geplaatst 2 juni 2018, 52 reacties op 16 maart 2019). De vraag: "Vind jij dat jij na jouw bekering goed bent begeleid? Zo ja, waarom en hoe ben je begeleid? Zo nee, wat miste jij in jouw begeleiding?" Het merendeel van de reacties maakt duidelijk dat er weinig tot geen begeleiding was en bekeerlingen op zichzelf aangewezen zijn. In sommige reacties klinkt soms eenzaamheid door: "Na mijn bekering heb ik bijna tot geen begeleiding gehad. Ik heb alles zelf moeten ontdekken en leren." "Ik voelde mij ook niet serieus genomen door de gemeenschap en ze lieten mij vaak merken mezelf te moeten bewijzen. Ik heb nu m'n eigen kleine gemeenschapje van bekeerlingen om me heen, we kennen allemaal de *struggles*, en vinden hierin steun aan elkaar." "Ik heb alles zelf geleerd gebed etc.. kennis opdoen. Ik ben samen met mijn man in een andere stad gaan wonen en ken hier helemaal niemand helaas. Vindt het soms wel moeilijk om alles alleen te moeten doen. Zeker omdat ik naast mijn man niemand heb." Het valt op dat deze volgers vaak meer steun hebben aan hun man dan aan de moskee of moslimgemeenschap waarvan ze deel uitmaken. Daaruit kan worden afgeleid dat het vooral vrouwen zijn die gehuwd zijn met een moslimman en lijkt de veronderstelling gerechtvaardigd dat de moskee het onderwijs van bekeerling overlaat aan de echtgenoot, danwel aan andere geboren moslima's uit de gemeenschap. Een volger klaagt over gebrekkige begeleiding maar

maakt ook een opmerkelijk onderscheidt tussen geloof en cultuur: “Helemaal niet. Er was ook gewoon niets of niemand. Ik had mijn man wel maar hij werkte lange dagen. Hij heeft me wel geholpen met de bewegingen van het gebed. Mijn schoonfamilie had graag geholpen maar we wonen ver uit elkaar. Maar eigenlijk vond ik dat niet zo heel erg. Ik merkte vaak verschillen onder moslims. Verschillen die cultuurgebonden waren. Ik wilde echt islam en cultuur uit elkaar houden.” De opmerking over het onderscheid islam en cultuur vindt veel bijval: “Als je de Islam wilt leren, moet je de Islam bestuderen en niet het gedrag van Moslims.” Kennelijk ziet deze volger veel gedrag onder bekeerlingen dat niet past bij een vroom gelovige en waarschuwt daarvoor. Ook de volgende (in Birmingham wonende) volger ziet de bekeringsijver van moskeeën met lede ogen aan en vindt dat moskeeën vaak te *greedy* zijn. “Mensen bekeren zich zonder daadwerkelijk te weten wat onze religie inhoudt. Veel bekeren zich ook omdat ze ergens bij willen horen of omdat ze zich goed voelen bij een bepaalde cultuur (niet in specifiek de religie). Ze bekeren zonder echt te weten wie Allah is of wat *tawheed* is... zonder echt te weten wat halal en haram is etc. Vaak zie je ook dat deze mensen compromissen sluiten in hun religie, bv geen hijab dragen, niet vertellen tegen de ouders, simpel omgaan met vasten, haram relaties onderhouden, roken, uitgaan en zo kan ik nog wel even verder gaan. Begeleiding zou er voornamelijk moeten zijn VOOR dat men bekeerd.”

De vraag over begeleiding roept ook reacties op met betrekking tot de vraag in hoeverre bekeerlingen zich afhankelijk moeten maken van de hulp van anderen bij het zich eigen maken van het geloof. Eén van de volgers stelt: “ Vanuit de begeleidings-aanbod-kant schieten wij als Nederlandse-Europese moslimgemeenschap denk ik heel erg tekort. Ik zeg ‘wij’, want zodra we bekeerd zijn, zijn we zelf medeverantwoordelijk geworden om het voor anderen te verbeteren. .... Echter, als moslims horen wij hoe dan ook te blijven streven naar perfectie in alles wat we doen en dus zeker geen genoegen te nemen met mindere kwaliteit dienstverlening. De profeten (vrede zij met hen) en eerste moslims waren strategen die het belang van een sterke gemeenschap inzagen en ervoor leefden om het te bereiken. Dat zijn onze voorbeelden voor het realiseren van organisaties, activiteiten en hulp in sha Allah..... Als je kiest voor verdieping in de Islam en zelfs bekering, dan krijg je te maken met vaagheid, laksheid, word je met argusogen bekeken, word je “gebruikt” voor de eigen wensen/doelen van de geboren moslims, word je veroordeeld en word je simpelweg vaak vergeten en niet betrokken. Dit komt wellicht wat zwart-wit over, maar ik denk wel degelijk dat dit contrast bestaat en wij hiervan moeten leren in sha Allah. Het gebeurt helaas nog te vaak dat geïnteresseerden, bekeerden (mede) hierdoor moedeloos worden, omdat ze zich door hun keuze verwijderd voelen van hun oude omgeving, maar tegelijkertijd geen aansluiting vinden bij wat hun “nieuwe omgeving” zou moeten zijn. Dat is eeuwig zonde en moet beter in sha Allah..... Moge Allah swt ons in staat stellen om enerzijds de begeleiding te verbeteren en anderzijds zelf de beproeving van gebrekkige begeleiding op een krachtige zelfredzame manier te doorstaan.” Dit citaat maakt verschillende onderwerpen zichtbaar. Enerzijds is de begeleiding ondermaats, maar er ligt een verantwoordelijkheid bij de bekeerling zelf. Neem een voorbeeld aan de eerste moslims! Wie zich echt verdiept in de islam wordt met ‘argusogen’ bekeken door zowel geboren moslims als door de ‘oude’ omgeving. Eenzaamheid lijkt het lot van een vroom bekeerling lijkt het en hulp van Allah wordt afgesmeekt. Maar er is ook een meer feministische benadering mogelijk: “Ik werd en word niet begeleid. Het is een persoonlijke ontwikkeling en ik ben een volwassen vrouw. Persoonlijk vind ik dat bekeerlingen snel roepen dat er geen begeleiding is, ze eenzaam zijn ook in de ramadan. Die gevoelens had en heb ik absoluut niet. Het is voor mij echt een persoonlijke ontwikkeling en voel me verantwoordelijk voor mijzelf om mijn eigen rode draad te creëren ipv afhankelijk te zijn van een ander. Er zijn genoeg lezingen te bezoeken of instanties te benaderen voor vragen. Het gebed heb ik ook middels boekjes en YouTube kunnen leren. Dit is overigens geen persoonlijke aanval naar anderen maar gewoon mijn visie.” Deze reactie maakt de

behoefte aan begeleiding naar leeftijd duidelijk. Een aannemelijke hypothese zou kunnen zijn: hoe jonger, hoe meer onzekerheid en daardoor meer behoefte aan begeleiding.

Leeftijd waarop de Shahada is uitgesproken (geplaatst op 5 februari 2019, 194 reacties op 13 maart 2019). De post: “Zijn hier ook jonge bekeerlingen of niet? Ik merk dat de meeste heel oud zijn.” Het blijkt uit de reacties van volgers dat de meeste bekeerlingen juist op jonge leeftijd zijn bekeerd. Van de 48 reacties die de leeftijd hebben gemeld waarop zij de Shahada hebben uitgesproken zijn 44 onder de leeftijd van 26 jaar.

Hierbij moet worden opgemerkt dat deze ‘steekproef’ geen statistische significantie heeft én er bovendien een vertekening is omdat de meeste Facebookgebruikers relatief jong zijn is een bekering op relatief jonge leeftijd van 15-17 jaar toch opmerkelijk te noemen. De leeftijd van een openbare geloofsbelijdenis in de protestantse kerken is in de afgelopen decennia juist langzaam omhoog gegaan. Was in de tijden voor de secularisering in Nederland een belijdenis op mondige leeftijd gebruikelijk (18-20 jaar), nu is niet alleen het aantal belijdenissen gedaald, tegelijk is ook de leeftijd waarop belijdenis wordt afgelegd gestegen. Dr. A. J. Kunz spreekt van een ‘uitgestelde volwassenheid’ in reactie op deze ontwikkeling: “Jongvolwassenen zijn zich ervan bewust dat ze in een tijd leven waarin er zoveel op hen afkomt, dat ze het besluit om zich aan te sluiten bij een kerk liever uitstellen.” (Schipper 2015) Deze waarneming lijkt niet op te gaan voor bekeerlingen tot islam. Hier is er, mogelijk onder druk van vrienden, aangehuwde familie of moskee juist een tendens om jong te bekeren om daarmee tot de islamitische gemeenschap te behoren. Geboren moslims en moslima kennen geen geloofsbelijdenis op latere leeftijd.

Acceptatie in de familie (geplaatst 14-3-2019, 17 reacties op 15-3-2019). “Ik ben vorig jaar bekeerd maar ik merk dat mijn moeder het er heel moeilijk mee heeft en het ook eigenlijk niet wilt accepteren. Ik vraag me af hoe andere hiermee omgaan, want ik voel me vaak niet op mijn gemak als ik thuis moet bidden.” Uit de reacties blijkt veel herkenning en medeleven. De meeste reacties dringen aan op geduld en vasthoudendheid. Een enkele reactie ziet dit als een beproeving voor de ware gelovige: “Dit is een beproeving, heb geduld met je moeder en wees niet al te hard als zij je niet begrijpt. Je kan iemand niet dwingen dezelfde kant op te kijken. Bid als het kan zonder dat zij er last van heeft. Ik zou het vreselijk voor je vinden als jij je moeder kwijt zou raken. Leg beetje bij beetje uit dat je als vrouw veranderd en dat islam is waar jij je thuis voelt en dat het allemaal niet zo zwart wit is.” Een andere reactie is dat de keuze voor de islam in een land waar islam een minderheidsreligie is tevens de keuze is voor eenzaamheid. Een van de volgers raadt een YouTube filmpje aan dat haar heeft geholpen: <https://m.youtube.com/watch?v=cjsOVbk htU>

3.5 Veertien portretten van nieuwe moslims door Ton Crijnen

In dit lezenswaardige boekje beschrijft Ton Crijnen de overwegingen van veertien Nederlands en Vlaamse bekeerlingen, 8 vrouwen en 6 mannen. (Crijnen 1999) Het boek is verschenen in 1999, ruim voor 9/11 maar beschrijft toch al bestaande opvatting over de islam als een gewelddadige en

achterlijke religie. Tegelijkertijd merkt Crijnen het toenemend aantal, hoogopgeleide, welbespraakte autochtone bekeerlingen op. Crijnen veronderstelt een verband met de 'malaise' in de christelijke denominaties en kerken en signaleert een groep van religieuze zoekers die zich uiteindelijk kunnen vinden in de islam. Het palet van geïnterviewden is breed, van een student Marketing en Management die via een vlot proces verandert in een ronduit fundamentalistisch moslim die getuigt dat homo's geen bestaansrecht hebben en aids een straf van God is (Mohammed Yahia Nabil) tot een bekering tot spiritueel moslima die bidt als het haar uitkomt en zonder hoofddoek door het leven gaat (Anja Lkoundi-Hamaekers). De verhalen zijn soms heftig, huwelijken lopen stuk op cultuurverschillen, maar geen van de bekeerlingen toont twijfels over juistheid de bekering. Zonder uitzondering zien zij het als een verrijking en verdieping van de persoonlijkheid. Zoals een van hen stelt: "De ellende van die jaren heeft mijn relatie met Hem alleen maar verdiept en geïntensiveerd." Ik analyseer in deze paragraaf de veertien portretten langs de lijnen van mijn interviewaanpak: voorgeschiedenis, proces van verandering en ervaringen na de bekering. In het ene verhaal staat het proces van bekering centraal met soms een duidelijk punt van ommekeer, in het andere juist de gevolgen van de bekering, verlies van werk, onbegrip binnen gezin en familie. Opvallend is wel dat vrijwel alle geïnterviewden relatief hoog zijn opgeleid en daardoor, soms beter dan geboren moslims, in staat zijn het proces van de bekering tot de islam te verwoorden en te verbinden aan dogmatische verschillen tussen het christendom en islam zoals bijvoorbeeld de erfzonde.

De voorgeschiedenis van deze bekeerlingen vertoont opvallende overeenkomsten. Vrijwel allen hebben een religieuze achtergrond. Soms meer of minder praktiserend, maar de meesten hebben het culturele christendom, de kerk, de gebruiken en rituelen, de dogma's meegekregen als kind in het ouderlijk gezin. Bij allen is op een zeker moment de twijfel er in geslopen. Vraagstukken als erfzonde, de heilige drie-eenheid, de biecht, de wederopstanding bleken dermate abstract dat het een onoverkomelijk beletsel werd in het nog langer aanvaarden van het geloof. Vrijwel allen zijn hoogopgeleid, vaak universitair geschoold en hebben daardoor makkelijker toegang tot andere kennisbronnen én de cognitieve capaciteiten om die bronnen te verbinden met eigen ervaringen, opvattingen en overtuigingen en zo tot nieuwe inzichten te komen. Van de veertien geïnterviewden heeft het merendeel korter of langer in landen met een overwegend islamitische cultuur gestudeerd of gewoond. Egypte (voor een studie aan Al Azhar universiteit Cairo), India (woonde in soefi gemeenschap Ajmer), voor het werk van de echtgenoot mee naar Saoedi Arabië of gewoon op vakantie in Marokko en "gegrepen door de islamitische cultuur." De veertien geïnterviewden hebben op enig moment in hun leven kennis kunnen maken met de islam op een wijze die indruk heeft gemaakt, het is 'op hun pad' gekomen. Daarnaast speelt bij het merendeel een relatie, vriend, geliefde, collega of leermeester met een islamitische achtergrond of cultuur een belangrijke rol. Een nabije, belangrijke en betekenisvolle persoon. Een derde factor in de voorgeschiedenis van een proces tot bekering is dat de geïnterviewden openstaan voor een dialoog over zin en betekenisgeving in het leven. Twijfels omtrent de tot dan toe aangehangen christelijke dogma's en de logica daarvan, twijfels over de kerkelijk machtsmisbruik, de algehele 'malaise' binnen de kerk, verzet tegen religieuze of vermeende maatschappelijke misstanden zoals de gelijkstelling van mannen en vrouwen (Nabil) of onverwerkte jeugdtrauma's: "Ik mocht er van Hem zijn.", maken de omstandigheden waarin een keuze voor de islam mogelijk wordt. Toegang tot bronnen, beïnvloeding en ontvankelijkheid vormen op zichzelf in een combinatie voorwaarden voor verandering.

De volgende fase is het proces van verandering. De voorwaarden zijn aanwezig: bronnen, de betekenisvolle anderen en de ontvankelijkheid. Maar wat is het dat de islam een wenkend perspectief maakt voor deze bekeerlingen? Voor een deel is de concreetheid en logica van de islam te verkiezen boven die van het christendom. "Wat mij zo aantrekt in de islam is het praktische ervan: een eenvoudige dogmatiek (er is één God, van wie je erachter moet komen wat hij van je wil), heel concrete

voorschriften (van hoe je met je burens dient om te gaan tot en met op welke manier je je moet reinigen na het doen van je behoefte en een reeks gebeden als vaste rustpunten in de dag." De islam is voor Rousseau een geloof dat naast in plaats van boven de mensen staat. "Neem het feit dat de islam oorlog niet per definitie veroordeelt, maar als een noodzakelijke kwaad erkent; het ligt nu eenmaal in onze menselijke aard met elkaar te kampen. In tegenstelling tot het christendom komt de islam me daarom niet aan boord met de onhaalbare eis mijn vijanden lief te hebben. Hij tracht van de nood een deugd te maken door het oorlogsbedrijf zoveel mogelijk te reglementeren." Voor sommigen is de gemeenschapszin van moslim de aantrekkelijkheid. Kors: "dergelijke vormen van gemeenschapszin ken ik onder christenen niet. Die knikken in de kerk naar elkaar, maken na de mis hoogstens een kort praatje en dat is het dan. Daar vallen het godsdienstige, het sociale en het culturele niet langer samen. Bij moslims is dat nog wel het geval." Himmelreich spreekt ook over de saamhorigheid: "Ik zag de hele islamitische gemeenschap als één familie.[...] Ook nu ervaar ik de warmte van het islamitisch geloof nog steeds als een dagelijks geschenk." Voor Elschoot vormt de mystieke kant van de islam, het soefisme, de aantrekkingskracht. Zelfs de enige mogelijkheid: "Godsdiensten zijn pogingen om iets van het Goddelijk mysterie in woorden en beelden te vatten." Voor Elschoot zou het zelfs denkbaar zijn dat de islam voor hem onbereikbaar zou zijn gebleven als er niet eerst de kennismaking met het soefisme was geweest. Voor Noppen was de islam een kwestie van predestinatie: "De koran stelt niet voor niets dat in principe alles al staat opgeschreven." De verandering verloopt voor de meeste geïnterviewden langzaam. Vd Wetering: "Mijn overgang tot de islam is zeer geleidelijk verlopen. Via de familie van mijn man, via mijn studie, via het lezen van boeken. [...] Ik vond dat ik eerst zeker moest weten of de islam bij me paste voordat ik 'ja' kon zeggen." Maar het kan ook snel gaan. Nabil maakt via een studiegenoot kennis met de islam, bekeerde binnen een maand, ging naar Cairo theologie studeren, ontmoette daar 'een fantastische, zeer gelovige' Egyptische vrouw en huwde haar voor de imam binnen een week. Of er een relatie te leggen valt tussen de snelheid van het bekeringsproces en de persoonlijke betekenis ervan is lastig te zeggen. Een snel proces zou kunnen duiden op een antwoord op een latente behoefte. De islam als openbaring komt het meest naar voren in het verhaal van Bogaers: "In het huis waar we woonden lag een Koran. Die ben ik gaan lezen. Met trillende handen. Het bleek een openbaring! Hier kreeg ik sluitende antwoorden op al mijn vragen die bij mijn geestelijke zoektocht naar boven waren gekomen."

De gevolgen van een bekering tot de islam lopen bij de door Crijnen geïnterviewden bekeerlingen uiteen. Allen hebben hun geloofsbestemming gevonden, geen van de bekeerlingen beschrijft, voor zover ik heb kunnen nagaan, een proces van de-conversie of bekering tot een andere geloof. Maar de gevolgen in relationele zin lopen ver uiteen. Van de veertien beschreven verhalen spreken vier van de acht vrouwen over een breuk, echtscheiding of problemen die verband houden met polygamie. Het meest opvallend is het verhaal van De Wilde. Zij trouwde in 1991 een man nadat deze van zijn echtgenote in Turkije was gescheiden. Zij stemde na vijf jaar toe in een echtscheiding om het voor haar man mogelijk te maken opnieuw te trouwen met zijn Turkse ex-vrouw en met haar en twee kinderen uit dat huwelijk herenigd te worden in Nederland. De Wilde blijft bij hem als zijn tweede vrouw: "Het is moeilijk hoor, je man met een andere vrouw te moeten delen. Het blijft voortdurend vechten tegen de jaloezie. Niet alleen omdat hij met Nafiye, mijn collega-echtgenote, slaapt maar nog meer vanwege de tijd en aandacht die hij aan haar besteedt.[...] Conform de richtlijn van de Koran moet hij zijn beide echtgenotes gelijk behandelen. Dat is bijna niet te realiseren." In feite is er sprake van een driehoeksrelatie die ook de nodige spanning met zich meedraagt. In de relatie komt fysiek geweld voor maar dat lijkt cultureel acceptabel te zijn: "In het begin schrok ik wel van de manier waarop Bedir met mijn 'collega' omging. [...] Als hij haar af en toe geen lef gaf, zou ze het gevoel hebben dat ze hem onverschillig laat."

De bekering tot de islam, de diep persoonlijke betekenis (“Ik werd door Allah gezien”), heeft een keerzijde: het huwelijk biedt op de lange termijn onvoldoende, de behoefte aan aandacht, waardering en bevestiging wordt onvoldoende ingevuld. Hoewel ook seculiere huwelijken in dit opzicht ook kunnen falen, speelt het in de relatie met een allochtone partner die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheerst een belangrijker rol. Bogaers ziet bij veel bij veel bekeerde Nederlandse vrouwen relatieproblemen en stelt dat 40% van alle huwelijken binnen acht jaar strandt. Vaak wordt de oorzaak gezocht in cultuurverschillen, Bogaers spreekt echter over ‘relatieverslaving’, het verlies van realiteitszin in een relatie. In het bijzonder waar sprake is van een meer orthodoxe of fundamentalistische geloofsopvatting kan de wederzijdse gelijkwaardigheid die nodig is om in een westerse samenleving te leven onder druk komen te staan. Behalve relationele problemen kan de bekering tot de islam en als gevolg daarvan de verandering in identiteitskenmerken zoals het dragen van een hoofddoek of het veranderen van de naam leiden tot problemen. “De problemen kwamen pas toen ik na een jaar of twee een hoofddoek ging dragen.[...] Op het moment dat ik de hoofddoek ging dragen is er een totale verandering in mijn leven gekomen.” De familie reageerde afwijzend, er was sprake van schaamte bij de oude kennissen en burens. Op straat en in de supermarkt werd er negatief gereageerd, op het werk als leerkracht op een basisschool leidde de hoofddoek tot weerstand bij de ouders van de leerlingen. Toch leidde juist deze afwijzing bij Domburg tot diepere geloofsontwikkeling. “Voor mij is de hoofddoek de vlag van de islam. [...] Ik ben er trots op bij die groep te horen.” Die opvatting wordt in zekere zin ook gedeeld door Hamaekers. Ze is met hart en ziel moslim maar heeft het verstand niet op nul gezet: “Ik laat me door geen imam aanpraten dat ik minder waard ben dan een man. [...] Dat religieus krampachtige, daar hou ik niet van. Er staan in de wereld van de islam veel te veel beheerders te waken over nadermans rechtzinnigheid.”

De conclusie na veertien portretten mag zijn dat er een grote variëteit is in motieven en in processen die leiden tot een bekering. De consequenties zijn soms zwaar in relationeel of maatschappelijk opzicht, maar desondanks spreekt geen van de geïnterviewden negatief over de islam.

4 Analyse en conclusies

In dit hoofdstuk keer ik terug naar de onderzoeksvraag zoals ik die in de inleiding heb gesteld: Wat trekt een autochtone Nederlander aan in de islam? Ik plaats deze vraag in dit hoofdstuk in het theoretisch kader. Is er, op basis van de typologie van Allievi en onderscheid te maken in het proces dat bekeerlingen doormaken? In hoeverre is er sprake van een herkenbaar proces? Op één punt lijken de bekeringsverhalen in dit onderzoek overeen te komen: het is een geleidelijk proces van verandering. Er is geen sprake van een plotselinge en onverwachte ommekeer in het leven alhoewel het ritueel van de geloofsbelijdenis, het uitspreken van de Shahada, soms wel het karakter had van een impulsieve daad.

4.1 Typologie onderzochte bekeerlingen

4.1.1 Relationeel perspectief

Vaak wordt verondersteld dat een bekering tot de islam direct verband heeft met het aangaan van een formele relatie. In de islam wordt het huwelijk tussen een man en vrouw als een verplichting gezien als de partners wederzijds de verplichtingen kunnen uitoefenen die aan een huwelijk gesteld worden. Een (seksuele) relatie van een man en een vrouw buiten het huwelijk wordt als haram beschouwd. Een moslim man is het toegestaan een niet-moslim vrouw te trouwen, mits zij een geopenbaard geloof aanhangt. Een moslim-man mag dus met een christen of joodse vrouw huwen zonder dat daar de verplichting van bekering tot de islam voor de vrouw uit voortvloeit. Dat wil niet zeggen dat er geen sociale druk op de vrouw kan worden uitgeoefend om zich te bekeren. Een moslim-

vrouw echter, mag geen ongelovige man huwen. De man wordt in de islam gezien als de leider van de familie. Een ongelovige zou zijn moslimvrouw direct of indirect leiden om de islamitische waarden te verzaken. Dit onderscheid in verplichtingen is van grote betekenis voor (de wens tot) bekering. Een relatie ontstaan uit liefde van een vrouw voor een moslim-man kan worden gevolgd door een huwelijk zonder bekering van de vrouw, maar het is niet uitgesloten dat de schoonouders van de moslim-man druk uitoefenen op de schoondochter om de islam te omarmen. Een niet moslim man dient echter te bekeren voordat hij een moslim-vrouw kan trouwen.

In acht van de tien door mij geïnterviewde bekeerlingen speelt het huwelijk geen rol als argument voor een bekering. Bij de mannen heeft de bekering wel de weg vrijgemaakt voor een huwelijk met een praktiserend moslima uit een ander land. Als het relationele argument echter wordt verruimd tot 'de significante ander', dan kan worden geconstateerd dat alle acht geïnterviewden via een betekenisvolle relatie zijn bekeerd. Zonder de ontmoeting zou een bekering onder deze doelgroep niet aan de orde zijn geweest.

respondent	Significante ander	Analyse op het relationele aspect
Berdine (v) geb. 1956 [S:1988]	Marokkaanse vriend, "zesenhalf jaar in een foute relatie waardoor ik niet kon groeien. 't Is stom wat ik heb gedaan."	impulsief bekeerd: "Ik kon de Shahada niet eens uitspreken, laat staan dat ik wist wat ik ging doen. Maar ik ben meegegaan."
Charlotte (v) geb. .... [S:2018]	Bekeerlinge Berdine als vertrouweling, vriendin.	Overwogen bekeerd met hulp van Berdine. "De liefde die ik voel bij de mensen waar ik [nu] mee omga."
Danielle (v) geb. 1986 [S: 2006]	Moslima en een bekeerde Nederlandse op de opleiding. "Zij hebben voor mij een moskee gebeld [...] ik heb me er al lang in verdiept, dit wil ik."	Overwogen bekeerd na een periode van zelfstudie met een laatste duwtje van studiegenoten
Eduard (m) geb. 1975 [S: 2016]	De Marokkaanse buurman. "Hij zegt: 'ik neem je mee naar de moskee, dan komen al je antwoorden'". De bekering van Eduard maakt de weg vrij voor een huwelijk met een moslima uit Indonesië.	Na een periode van vereenzaming gaven de buurman, zijn zoon en een goede vriend en bekeerling B. een nieuw inhoud aan het leven van Eduard
Francien (v) geb. .... [S: .....]	De moeder (geboren moslima) van een schoolvriend van een van de kinderen.	De aantrekkingskracht van het soefisme, "Dat vond ik gewoon heel mooi, de muziek, de uitleg..."
Gerard (m) geb. 1988 [S: 2016]	Een Turkse vriendin: "Ik zou het zo kunnen zeggen dat ik door haar ben bekeerd. Niet voor haar."	Na een periode van zelfstudie ontmoet Gerard de vrouw die hem 'over de drempel' helpt.
Hans (m) geb. 1966 [S:1988]	Een moslim en collega op het werk maakt een diepe indruk: "daar was hij dan, een gebed aan het inhalen."	Als bekeerling trouwt Hans later in Dakar met de islamitische Fama.

Isaak (m) geb 1960 [S:1992]	Somalische vrienden op het werk.	“Het is heel makkelijk om de Shahada uit te spreken, maar dan begint het pas.”
-----------------------------	----------------------------------	--

In de portretten van Ton Crijnen wordt deels hetzelfde fenomeen zichtbaar: de bekering tot de islam houdt wel verband met het formele huwelijk maar de bekering is niet voorwaardelijk voor het huwelijk. Stella ontmoette op Utrecht CS haar toekomstige Marokkaanse echtgenoot en gedroeg zich in de praktijk als een moslim zonder bekeerd te zijn. “Omdat ik nogal principieel ben vond ik dat ik eerst zeker moest weten of de islam als Godsdienst bij me paste voor ik er ‘ja’ tegen kon zeggen.” (Crijnen 1999, 17) Ook haar man en schoonfamilie hebben geen druk op haar uitgeoefend om te bekeren. Een opmerking van een Nederlandse kennis dat geen enkele keuze in het leven losstaat van de sociale context maakte de weg vrij voor een bekering. Je zou kunnen zeggen dat deze ontmoeting veel meer van invloed is geweest op de keuze tot bekering. Mohammed is ‘niet door de deur de moskee binnengekomen, maar langs de minaret.’ Via zijn spirituele leraar kwam Mohammed in aanraking met het soefisme, pas later sprak hij de Shahada uit. Ook Inam is niet vanwege haar huwelijk met haar Egyptische man bekeerd: “Hij liet mij vrij in mijn geloofskeuze. Ik ben ook niet om hem moslim geworden.” (Crijnen 1999, 37) Mariëtte: “Toen mijn man en ik trouwden zeiden we tegen elkaar: ‘laten we de religie er maar buiten houden’.” De bekering van Mariëtte was een persoonlijke keuze op basis van de bestudering van de Koran maar wel beïnvloed door de sociale context in Saoedi Arabië. Fatima over haar bekering: “Alles is uit mezelf gekomen, zonder dwang, zonder enige verplichting. [...] Mijn overgang tot het soefisme en de islam heb ik nimmer als een echte bekering ervaren, ook niet als een breuk met mijn christelijke verleden.” Ook Anja ziet geen verband tussen haar huwelijk met de uit Marokko afkomstige man (‘liefde op het eerste gezicht’): “dat ik tenslotte ja zei tegen de islam was mijn eigen beslissing. Ik leerde het geloof op een ontspannen manier kennen, in het gezin van mijn toekomstige man.”

In de besloten Facebook groep Bekeerlingen Bijeen is het huwelijk een belangrijk onderwerp. Een zoekactie op het trefwoord huwelijk (Facebook levert dan gelijktijdig ook berichten op het lemma getrouwd) levert inclusief reacties en opmerkingen honderden hits op. Een deel van deze hits hebben betrekking op hulp bij het vinden van een geschikte moslimpartner door vrouwelijke bekeerlingen, die een belangrijk deel van de volgers uitmaken, maar ook bekeerde Nederlandse mannen zoeken in deze groep naar geschikte vrouwen. Een zoekactie op de lemma’s huwelijk en bekering levert minder hits op en hebben voornamelijk betrekking op de culturele problemen bij het vinden van een geschikte partner. De Turkse of Marokkaanse aanstaande schoonfamilie verzet zich tegen de bekeerde schoondochter of schoonzoon uit angst voor onoverbrugbare cultuurverschillen zonder dat hier een geloofsoverweging achter ligt. Een directe vraag naar bekeringsmotieven van Jesaya: “Ik ben zelf geen moslim. En kwam per toeval op deze site. Toch heb ik een vraag aan de bekeerlingen. Ik zie hier vooral vrouwen die bekeerd zijn. Wat is de reden van jullie bekering behalve dan een vriend die moslim is, en welk geloof hadden jullie voorheen?”, leverde 55 reacties waarin de overwegende toon was dat moslims zich niet bekeren omwille van een relatie: “Ik wil wel even uit de lucht helpen dat 99 procent NIET door hun vriendje bekeren.....”. (30 likes) “Vind het altijd zo jammer dat ze een bekering meteen linken aan een vriendje of vriendin. Mijn man en ik zijn beiden bekeerlingen alhamdulillah, samen bekeerd. En zelfs zo kunnen mensen nog niet begrijpen dat je zonder moslim partner ook naar de islam geleid kan worden. Mijn man werd opeens aangezien voor Marokkaan voor wie ik me bekeerd had of ik word aangezien voor Turkse voor wie hij zich bekeerd heeft. Allah leidt wie en hoe Hij wilt, er zijn zelfs broeders en zusters die het niet lijken te begrijpen dat je ook zonder partner Moslim kunt worden.”

De conclusie met betrekking tot het relationele onderscheid bij Allievi is mijns inziens dat de bekering veeleer verband houdt met de ontmoeting met een betekenisvolle ander (vriend, vriendin, leraar, spiritueel gids) veel meer van belang is als argument tot een bekering dan een bekering als voorwaarde voor een islamitisch geldig huwelijk.

4.1.2 Rationeel perspectief

De bekeringen vanuit een rationeel perspectief laten zich duidelijker herkennen. Zo stellen Joram van Klaveren en Nourdeen Wildeman beiden dat zij de islam zijn gaan bestuderen vanuit het doel om de islam te 'weerleggen' als een acceptabele geloofsrichting. Wildeman: "Dat moment had ik dus een vrij negatieve visie op wat de islam was. Ik was ongeveer 20 jaar en zag een boek over Islam met als ondertitel: een norm, ideaal en werkelijkheid. Ik denk nou, interessant want daar is nu al veel discussie over en ja, hoe zit dat? Ik was op dat moment een tegenstander van de islam. Ik had zelf het geloof al vaarwel gezegd. En overall om je heen hoor je van nou we worden met z'n allen steeds minder religieus en dat is een vooruitgang. En deze mensen hebben blijkbaar een boek waardoor ze met vliegtuigen gebouwen invliegen, vrouwen in mekaar slaan. .... Dus ik dacht ik koop dat boek want als ik daar nou als ik daar nog wat meer over lees dan kan ik dat beter onderbouwen... Dus, wat ik zelf ook al de ironie achteraf vind, is dat ik ben gaan lezen over islam met de intentie om beter te kunnen uitleggen waarom ik het niks vind. Ik ben ook boeken gaan lezen die in eerste instantie allemaal waren geschreven door mensen die zelf helemaal geen moslim waren. Ik wilde niet moslim worden, was niet geïnteresseerd in een islamitisch evangelisch traject, ik wilde gewoon weet hoe stom is het en waarom is het zo stom en hoe gaan we daar als maatschappij mee om?" Toen Van Klaveren na zijn vertrek uit de PVV niet in de Tweede Kamer terugkeerde besloot hij een boek te schrijven. Niet zomaar een islam kritisch boek. Hij wilde aantonen dat alle islamitische ellende – geweld, joden die onthoofd moeten worden, verachting van vrouwen, homofobie – gerechtvaardigd wordt door het geloof. Zodat moslims er niet meer omheen konden. Het liep anders. Halverwege zijn onderzoek, inmiddels zat hij diep in de islamitische traditie, moest hij zijn oorspronkelijke opzet loslaten en kwam tot de publicatie van het boek *Afvallige. Van christendom naar islam in tijden van secularisatie en terreur*. De studie van de geschiedenis van de islam als opmaat voor een geruchtmakende bekering.

Ook in het boek van Ton Crijnen komen verschillende bekeringsverhalen voor die aansluiten bij de rationele (intellectueel cognitieve) typologie van Allievi. Abbas: "Ik had tot op dat moment een idee van godsdienst als iets dat helemaal losstond van wetenschap. [...] Wat ik verstandelijk kon controleren klopte. [...] Op een keer werd ik wakker en dacht: 'Verrek, ik begrijp veel meer. Ik zie zoveel ruimer. Als je alles bij elkaar optelt kun je maar tot één conclusie komen: hier is een Schepper aan het werk geweest.' Kortom ik had het licht gezien." (Crijnen 1999, 46). Voor Mariëtte bleek het lezen van de Koran een openbaring: "Hier kreeg ik sluitende antwoorden op alle vragen die bij mijn geestelijke zoektocht naar boven waren gekomen." Mohammed: "Ik ben uit een soort wetenschappelijke nieuwsgierigheid moslim geworden. Ik wilde kijken of het een serieus geloof was. [...] Ik ging eigenlijk uit irritatie aan de Al Azhar studeren. Toen ik pas moslim was behandelden veel allochtone moslims me als een tweederangs gelovige. Dat stak me. Ik wilde meer van de islam weten. En dat is gelukt. Ik kan me hier in Nederland inmiddels Sjeik noemen."

Een tweede typologie van Allievi die duidelijk kenbaar is in de geïnterviewden is die van de maatschappij kritische bekeerlingen. Eduard en Isaak hebben beiden moeite met de geïndividualiseerde en harde Nederlandse cultuur zoals zij die ervaren. Eduard: "Mijn vader die is Nederlands maar m'n moeder is Indonesisch. Maar ik heb altijd problemen gehad hoe de mentaliteit van Nederlanders is. Hoe de jongens, als je uitgaat hoe ze over vrouwen praten. Het is altijd heel grof: "ja, we gaan effe neuken." Dat heb je in de culturen waar ik mee omga niet. Daar praat je ook niet over. Niet dat ik heel erg, zeg maar.... Ik vind Nederlandse [jongens], ik kan er gewoon niet mee

opschieten.” Gevraagd naar vrienden uit zijn ‘vorige leven’: “Die heb ik haast niet meer [...] Het eerste wat deze man tegen me zei, toen mijn beste vriend: ja, nu zijn wij vijanden. Ik zei: wat bedoel je? En hij zei: ‘ja want de moslims, die willen dat de hele wereld overnemen. En als er een oorlog komt, dan kies jij hun kant.’ En dat is zo'n man die geslaagd is in het leven, die heeft miljoenen dus hij is niet dom en die nam deze stelling in. Oké. Ja. En dan? Dan moeten we maar afscheid nemen van elkaar. Als je denkt dat, omdat ik een geloof heb aangenomen je vijand ben.”

Ook Isaak heeft moeite met de hardheid van de Nederlandse samenleving: “Nederlanders zijn stug. [...] Soms word ik zelf wel eens kwaad hoe Nederlanders denken. Maar soms word ik dan ook heel kwaad hoe sommige moslims denken die helemaal vernederlandst zijn. Ja die nemen het aan, die zeggen ja dit moet niet zo maar zo. Terwijl dat helemaal niet zo is. Maar die zijn echt zo verwesterd.” De richting die beide respondenten kiezen in de islam is heel verschillend. Eduard zoekt het in een salafistische richting, Isaak juist in het spirituele soefisme. Ook in de portretten van Crijnen is dit onderscheid zichtbaar: sommige bekeerlingen voelen zich aangetrokken tot de orthodoxe islam en zoeken antwoorden het liefst dichtbij de bronnen, anderen bekeren zich tot de islam die meer ruimte biedt aan persoonlijke groei.

De conclusie hier met betrekking tot de rationele typologie van Allievi is dat op basis van de bronnen in dit beperkte onderzoek vrijwel alle respondenten een vorm van zelfstudie verrichten, onderwijs volgen of zich via een spiritueel leraar of gids bekwamen in de kennis over en rituele en gebruiken van de islam. Pas na verloop van tijd volgt het uitspreken van de Shahada wat dan gezien kan worden als een weloverwogen keuze in plaats van een plotselinge ommekeer in het leven. Bekeringen om daarmee macht en aanzien te verwerven of bekeringen om daarmee de stap te zetten naar een maatschappelijke verandering via de jihadistische (gewelddadige) islam ben ik onder deze onderzoeksgroep (eigen interviews, portretten van Crijnen of de FB groep Bekeerlingen Bijeen) niet tegengekomen waarbij ik wel aanteken of een dergelijke motivatie in de beperktheid van één interview van gemiddeld een uur aan het licht zou kunnen komen.

4.2 Het bekeringsproces

4.2.1 Crisis

In veel bekeringsverhalen ligt het startpunt van het proces tot bekering bij een vorm van existentiële crisis, twijfels omtrent de tot dan toe aangehangen geloofsdogma's zoals de heilige drie-eenheid, de biecht als vergeving van zonden, de verlossing door Jezus, de erfzonde en het daarmee samenhangende schuldvraagstuk. Twijfels over de christelijke dogma's en leer zouden op zichzelf nog geen aanleiding tot bekering hoeven te vormen, ware het niet dat ze een diepere betekenis hebben in de sociale context van de respondenten. Vrijwel alle onderzochte respondenten zijn als kind opgegroeid in een, min of meer praktiserend gezin waarin het bestaan van God als vaststaand feit werd aanvaard. Wat deze groep anders maakt dan anderen is dat zij in het proces van twijfel zich niet, zoals velen in het seculiere Nederland, hebben afgekeerd van het geloof, maar in de twijfels juist een startpunt zagen voor een zoektocht naar een andere geloofsopvatting. Het geloof in de ene God staat niet ter discussie, maar men voelt zich niet langer thuis in de tot dan toe aangehangen geloofsdogma's, kerkstructuren, rituelen of gebruiken. Er ontstaat bij deze respondenten geen diepe geloofscrisis die leidt tot een definitief afscheid van God, maar juist een zoeken naar geldiger antwoorden, een God die meer aanspreekt en dat uiteindelijk leidt tot een bekering tot de islam als moment van hervinden. Zich zelf hervinden is dan ook een belangrijk principe van de islamitische bekering: iedereen wordt als moslim geboren, maar moet haar in het leven hervinden. De islam spreekt dan ook liever van *reverts*

dan van *converts*. Dit principe van hervinden bevestigt ook psychologisch het proces van de bekeerling: men weet en voelt zich hervonden.

4.2.2 Zoektocht en experiment

De zoektocht naar antwoorden op zingevingsvraagstukken start bij alle respondenten met de individuele bestudering van bronnen. De koran (meestal in vertaling), Hadith, bronnen op internet, spirituele teksten, door moskeeën verstrekte verklaringen bij teksten uit de Koran van, lezingen van deskundigen. Danielle: “Ja, toen ben ik eigenlijk in de koran gaan lezen en eigenlijk werd dat hele erfzonde probleem op de tweede of derde bladzijde eigenlijk al opgelost en toen dacht ik oh. De rest is eigenlijk best wel hetzelfde een beetje een feest van herkenning dat die hele erfzonde probleem eigenlijk bij mij daardoor, ja was verholpen omdat er gewoon staat dat God Adam vergaf en als ie gewoon vanaf dan probeert het beste te doen dan komt het wel goed zeg maar heel in het kort. Toen dacht ik ja. Dat dacht ik nou eigenlijk ook altijd al ik wist alleen niet dat het islamitisch is. En toen was mijn interesse gewekt om daar behalve voor mijn schoolwerk echt wel meer in te verdiepen.” De hoeveelheid teksten over de islam is enorm. Internet biedt een schat aan informatie alhoewel de kwaliteit daarvan niet altijd vaststaat is dat voor een zoeker niet altijd het belangrijkste. Het internet is in de laatste decennia een belangrijke bron van informatie geworden, misschien zelfs wel de belangrijkste bron. Er zijn honderden fora’s en discussiegroepen opgezet door moslims en islamitische organisaties. Een goed voorbeeld van islam op internet is de populaire site polderislam.nl waar veel informatie wordt gedeeld maar ook kritisch stelling wordt genomen. Via algemene pagina’s kan men eenvoudig doorklikken naar pagina’s en sites die dieper ingaan op de islam, de geloofsleer, de bronnen als Koran en Hadith of advies (fatwa’s) geven op tal van vragen die gesteld worden. Het welbekende probleem op internet is dat de informatie niet altijd betrouwbaar is. Auteurs maken zich niet altijd bekend en informatie is niet altijd te herleiden tot een betrouwbare bron. Wie op het trefwoord ‘Koran’ googelt heeft ruim 40 miljoen hits.

Bestudering leidt niet altijd tot bekering. Een tweede stap in de zoektocht is de ontmoeting met een betekenisvolle ander. Onder betekenisvolle ander versta ik die ander waaraan en waarin wij ons spiegelen en die mee vorm geeft aan wie we zijn. Wiens woorden een relevante reflectie vormen op onze vragen. Een leraar, een gids, een goeroe, een imam, een sjeik, maar het kan evengoed een toevallige kennis, studiegenoot, buurman of vriend zijn die een antwoord biedt op belangrijke zingevingsvragen. In veel gevallen leidt de individuele studie en de beleving of mystieke ervaring die dat oproept tot het zoeken naar een leraar: “Elke keer als ik het woord Allah las, begon ik te huilen. En ik snapte ik gewoon echt niet hoe dat kon. Want ik ben helemaal niet zo huilerig. Wat is dat nou? En ik begon steeds huilen als ik die passage las. En ik heb het aan mijn buurman vertelt en buurman zei: “oké, dan ben je dan ben je er klaar voor.”

4.2.3 Verbinding en commitment

Bestudering leidt niet altijd tot bekering, bekering leidt wel altijd tot bestudering van de islam. “Ja, de Shahada uitspreken is heel makkelijk en dan ben je moslim. Maar dan begint het pas want moslim worden is makkelijk. Maar moslim blijven is moeilijker.” Soms leidt de verbinding met de islam tot vergaande studie. Rafiq studeerde vier jaar islam aan de universiteit van Medina, Seyfullah studeerde aan Al Azhar universiteit in Cairo. De meeste bekeerlingen gaan niet zo ver en volgen lezingen en cursussen in eigen land, Engeland of Duitsland.

Het lijkt erop dat bekeerlingen het geloof serieuzer nemen dan geboren moslims en zich meer committeren. Sarah (FB groep Bekeerlingen Bijeen) : “Zelf ben ik inmiddels 17 jaar bekeerd, en ja ik heb dat nog steeds. Ik voel me niet welkom bij de geboren moslims, ik weet teveel, meer dan de geboren moslims en zie overal zwakte/onwetendheid. Iets waar ik me weer van afzet. Ik word continue als salafist of wahhabist gezien. Kortom, ik vind het soms heel moeilijk aansluiting te vinden.” Ook

Isaak voelt zich meer moslim dan de moslims die hij ziet in de moskee: “Soms word ik zelf wel eens kwaad hoe Nederlanders denken. Maar soms word ik dan ook heel kwaad hoe sommige moslims denken die helemaal vernederlandst zijn. Ja die nemen het aan, die zeggen ja dit moet niet zo maar zo. Terwijl dat helemaal niet zo is. Maar die zijn echt zo verwesterd. En met de komst van Facebook is dat erger geworden. Want tegenwoordig met Facebook is elke Marokkaan in een keer een imam. Iedereen weet wat van de islam, iedereen weet het. En toen er geen Facebook was wisten ze niks. En nu weet ze in een keer alles. Ze weten nog steeds niks. Maar ja ze denken dat ze het weten. En ja in het begin wond ik me daarover op. Waarom doe je dat en dan ga ik ertegen in verweer. En dan krijg je commentaar en dit en dat. Ze gingen ook gelijk uitschelden van nou wat denk je wel wie je bent. Ik ben dan een bekeerling en ik weet niks van de islam. Nou weet je wat? Ik stop ermee, ik ga niet meer reageren.” Eduard: “Als je zegt ik ben gelovig, ik geloof in God. Dus je gelooft erin dat Allah alles ziet. Hij hoort alles, hij ziet alles, hoe kun je dan iets gaan pikken? Hoe kun je dan iets verkeerd doen? Dus ik wil gewoon, waar ik mee bezig ben is gewoon ik wil niks verkeerd doen. Ik wil gewoon goed zijn. Ik wil gewoon als ik bid dat is mijn paar minuten heb ik dan met mijn God één op één. En ik vraag Hem altijd dingen als van laat me een goed moslim zijn, laat me alstublieft uw pad goed bewandelen, maak me alsjeblieft een beter mens. Omdat ik weet hij kijkt. Ik snap niet er dealers zijn die zeggen ik ben moslim. Ik snap niet dat er mensen zijn die allemaal dingen, en ik heb het niet over die barbaren, die ISIS daar heb ik het niet eens over, maar er zijn gewoon veel moslims, ik zie hier jongens, moeten ze bidden op tijd, ze staan gewoon een sigaretje te roken! Dat zijn dingen die ik niet snap. Je moet je daden laten zien.” Sommige bekeerlingen lijken soms rechter in de leer dan geboren (culturele) moslims, vromer dan vroom te zijn. Dan kan in een enkele geval zelfs leiden tot conflicten in de moskee over het juiste gedrag van een moslim en de juiste uitleg van de islam.

4.2.4 Consequenties

De consequenties van een bekering tot de islam kunnen ingrijpend zijn. De bekering heeft invloed op iemands identiteit door bijvoorbeeld het dragen van andere kleding zoals in de islam voorgeschreven, verandering van naam of het laten staan van een (lange) baard. Deze verandering van identiteitskenmerken kan reacties oproepen in de omgeving van een bekeerling. Familie, collega's op het werk, toevallige passanten in het openbaar kunnen soms extreem negatief reageren op het dragen van bijvoorbeeld een hoofddoek. Souad: “De problemen kwamen pas toen ik na twee jaar een hoofddoek ging dragen.[...] Een aantal broers en zussen had daar grote moeite mee. Er is zelfs een broer die ik om die reden niet meer zie.” Toch is die breuk geen aanleiding om de hoofddoek af te leggen: “Voor mij is de hoofddoek de vlag van de islam. Hiermee wil ik de buitenwereld laten weten: ‘Ik ben er trots op bij die groep te horen.’ Daarnaast heb je als moslim de plicht ervoor uit te komen dat je in God gelooft. Dat is de hogere dimensie van het dragen van een hoofddoek.” (Crijnen 1999, 115) Ook Francien draagt haar hoofddoek nog niet uit angst voor negatieve reacties: “Nee, nee, ik draag geen hoofddoek en dat is ook, hè... Ik heb een man en drie kinderen. Dus dat [...] En ja mijn kinderen, mijn oudste dochter, die is 25, die heeft onder andere een keer gezegd van: ‘ja mama, als jij een hoofddoek gaat dragen dan is het klaar.’ Dus daar ben ik wel voorzichtig mee. Maar ik merk wel heel erg hoe fijn ik het vind als ik de hoofddoek óp heb en als ik hem daarna weer af moet doen, dan voel ik echt van: o ja, oké daar gaan we weer! En dat wordt wel sterker ook, dat voel ik ook. Dus die behoefte om een hoofddoek te dragen is er wel heel erg. Maar ik heb ook rekening te houden met, vind ik, met mijn gezin. En ik vind dat dat gewoon eigenlijk heel goed gaat in het algemeen. En ze zien ook wel, denk ik, dat het me goed doet.”

Afhankelijk van de geldende opvatting binnen de islam wordt het lichaam van de vrouw meer of minder verhuld om de vormen en schoonheden voor mannen, anders dan onder meer de eigen echtgenoot, verborgen te houden. Onderscheiden worden: de hjaab (een hoofddoek die in het openbaar gedragen wordt en alleen het haar bedekt), de khimar (bedekt het haar, nek, schouders en

borsten), de chador (verhult het lichaam maar laat het gezicht vrij), de nikab (verhult het lichaam en laat alleen de ogen vrij) of boerka (verhult het lichaam en bedekt het gehele gezicht). Naarmate de kleding meer afwijkt van het 'normale' modebeeld zal het meer reacties oproepen. Een hoofddoek raakt min of meer vertrouwd in het Nederlandse modebeeld zoals blijkt in het toenemend aantal modesites die de hijab promoten. (Bloem 2018) Meer bedekkende kleding roept veel negatieve reacties op. Gelaat bedekkende bekleding is in een aantal Europese landen in openbare gelegenheden verboden uit overwegingen van veiligheid maar op de achtergrond speelde de politieke druk om 'cultuurvreemde' kleding te weren. Ook voor mannen gelden overigens kledingvoorschriften. Het lichaam van de navel tot de knie dient altijd bedekt te zijn. Jellaba, thoub of kandoras is los hangende kleding die voldoet aan de kledingvoorschriften voor de man. Het lijkt dat mannelijke moslims zich minder dan vrouwen gebonden voelen op dit punt. In het dagelijkse straatbeeld zijn moslima's doorgaans herkenbaar aan hun kleding, voor mannelijke moslims is dit meestal niet het geval.

Andere aspecten van identiteitsverandering zoals naam of het dragen van een baard lijken op zichzelf minder reacties op te roepen. Verandering van naam is eerder te zien als een wens van de bekeerling dan een plicht die uit de bekering voortvloeit. Alleen in het geval een naam een duidelijke christelijke connotatie heeft wordt naamsverandering bij de bekering verplicht gesteld. Een baard is in het huidige modebeeld nog nauwelijks een onderscheidend kenmerk. Toch leidt de bekering in sommige gevallen tot vrij heftige beschuldigingen aan het adres van de bekeerling: "Ik word ook heel vaak uitgescholden. Vooral online. Want eigenlijk doen ze het nooit als je hier op straat loopt. Maar laat ik het zo zeggen, toen ik net de Shahada had uitgesproken, keek ik op facebook en het eerste wat ik zag was, en het zal me altijd bijblijven doordat hij met U begon, hij zei "ik hoop dat u de kanker krijgt en uw hele familie mag van mij ook de kanker krijgen". En toen dacht ik o, hij is wel netjes, beschaafd. En landverrader dat ben je ook. En dan vraag ik altijd: 'welk land heb ik dan verraden?'" Ook het leven van Saoud is na haar openlijke bekering moeilijk geworden: "Op hetzelfde moment dat ik de hoofddoek ging dragen is er een totale verandering in mijn leven gekomen. [...] Een droom veranderde in een nachtmerrie. Buren gingen anders reageren, in winkels werd ik plotseling grof behandeld. [...] Toen mij dochtertje een doekje op wilde, beten ze me op straat toe: 'Hoe durf je dat een kind aan te doen!'. En mij riep mij, als geboren en getogen Haagse, na: 'Pleur op naar je pokkenland!'" Ook Daniella ondervond in Duitsland een opmerkelijke verandering: "Vooral toen ik besloot een hoofddoek te gaan dragen merkte ik dat heel erg. Daarvoor niet echt. Maar in Duitsland, daar woonde ik, en ja mensen zagen het eerder natuurlijk nooit aan mij. En, ja toen begon je het in een keer te zien, en toen begon ik het ook te merken dat mensen echt ineens heel ja heel vijandig of heel anders met mij omgingen." De conclusie op basis van deze beperkte studie mag wel zijn dat de bekering voor zover die zich in de persoonlijke geloofswereld voltrekt geen probleem hoeft te zijn, sterker, eerder als een antwoord, een openbaring wordt gezien. Pas als de bekering aan de buitenwereld, seculier of niet, wordt getoond openbaard de maatschappelijke afwijzing van de islam.

Het bekeringsproces, het fasen model zoals dat door Lewis Rambo is ontwikkeld is ook in deze beperkte doelgroep terug te zien. Vanuit een achtergrond waarin religie en geloof geen volstrekt onbekende context is, ontstaat via twijfel, zoeken en experimenteren herkenning in de geloofsovertuigingen van de islam. Wat in deze studie onder bekeerlingen natuurlijk ontbreekt is de groep die zich afwendt van de islam of uiteindelijk na onderzoek en persoonlijke afweging niet kiest voor de islam. Het proces is herkenbaar maar geeft uiteindelijk weinig inzicht in de argumenten voor bekering omdat de tegenargumenten niet onderzocht zijn. Ondanks deze methodologische kanttekening wil ik tot slot van dit hoofdstuk nog ingaan op twee vragen. Valt er een relatie te leggen tussen het type bekeerling, relationeel of rationeel en het bekeringsproces en is een bekering min of meer voorspelbaar?

4.3 Relatie tussen typologie en bekeringsproces

Is er nu op basis van dit beperkt onderzoek iets te zeggen over het bekeringsproces in relatie tot de typologie van de bekeerling? Volgt een bekeerling die uit relationele overwegingen kiest voor de islam een ander proces dan iemand die uit rationele overwegingen zich bekeerd? Op basis van deze beperkte studie, negen interviews en 14 portretten valt geen conclusie te trekken over een relatie tussen de typologie van Allievi en het fasen model van Rambo. Wel kunnen enkele veronderstellingen worden geponeerd die om een vervolgonderzoek vragen:

- Een bekering als gevolg van of voorafgaand aan een huwelijk heeft geen startpunt in een persoonlijke crisis of existentieel vraagstuk. Maar de problematiek die met het spreekwoord 'Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen' wordt aangeduid, doet zich hier wel voor en het langdurig in stand houden van een relatie blijkt niet eenvoudig. In dit beknopte onderzoek zijn twee relaties gestrand vanwege onoverbrugbare inzichten met betrekking tot de wijze waarop de islam een rol moet spelen in het dagelijks leven. Gender ongelijkheid tussen de partners lijkt een rol te spelen in dit type bekeerlingen. Een kwantitatief onderzoek naar het aantal verbroken huwelijken in relatie tot bekering tot de islam zou inzicht kunnen geven.
- Een bekering als gevolg van een relatie heeft ook als consequentie dat er een 'schoonfamilie' in beeld komt. Deze schoonfamilie kan wisselend tegenover de nieuwkomer staan. Soms wordt een bekering van de man als eis gesteld om het huwelijk met de dochter rechtsgeldig te doen zijn. In dat geval zou men kunnen spreken van een instrumentele bekering: de bekering van de man heeft als doel om te kunnen trouwen. Soms wordt een bekering van de vrouw als voorwaarde gesteld om een goede vrouw te kunnen zijn voor de zoon en eventuele kinderen. Dat wordt niet geëist, een moslimman mag een niet-gelovige vrouw rechtsgeldig huwen, maar er kan wel sociale druk worden uitgeoefend door de familie van de man die uiteindelijk negatief door kan werken in de kwaliteit en duurzaamheid van de relatie.
- Bij vrijwel alle respondenten in dit onderzoek is sprake van een zekere rationaliteit in het proces van bekering. Het proces vangt aan bij een persoonlijke twijfel, bij een standpunt met betrekking tot de islam dat om nader onderzoek of bewijslast vraagt of bij een belangstelling voor spiritualiteit in het algemeen en waarbij de islam een van de aanbieders is op de markt van religie en levensgeluk. De rationele zoekers doorlopen in feite de fasering zoals door Rambo is opgesteld, met die kanttekening dat in de fase van verbinding en commitment er opnieuw twijfels kunnen ontstaan: "is dit wel wat ik zocht?" Dit onderzoek heeft echter geen informatie opgeleverd die een indicatie zou kunnen van *deconversion*.

4.4 De betekenisvolle ander: aanvulling op Allievi

Allievi maakt in zijn onderzoek een onderscheid tussen relationele en rationele argumenten. Alhoewel dit onderscheid valide is, is mijn conclusie op basis van dit onderzoek dat de bekering tot de islam van autochtone Nederlanders veeleer verband houdt met de ontmoeting met een betekenisvolle ander (vriend, vriendin, immigrant, studiegenoot, ouders van een studiegenoot, leraar, spiritueel gids) binnen een rationeel proces. Met andere woorden, het rationele proces zoals in de fasering van Rambo wordt gevolgd, wordt in hoge mate beïnvloed door een relationeel aspect met een betekenisvolle ander zonder dat er sprake hoeft te zijn van een formele relatie zoals een huwelijk. Die ander is van doorslaggevend belang als ondersteuner (m/v) in het persoonlijk proces dat leidt tot het uitspreken van de belijdenis én het proces van leren en begrijpen van de islam, haar rituelen en gebruiken daarna. Op een moment van religieuze ontvankelijkheid en beïnvloedbaarheid ontmoet je de ander die op dat moment in het persoonlijk proces een antwoord geeft op belangrijke zingevingsvragen. Dat moment en de (tijdelijke) relatie is van wezenlijk belang in het proces van bekering.

5 Reflectie en aanbevelingen

In deze scriptie heb ik op basis van een beperkt aantal maar zeer plezierige interviews, eerder geschreven portretten en een analyse van een besloten Facebook pagina voor bekeerlingen een beeld gevormd van de argumenten en processen van een bekering van autochtone Nederlanders tot de islam. Jaarlijks bekeren zich enkele honderden Nederlanders tot de islam en vormen daarmee een substantiële subgroep binnen een seculier land waarin juist ontkerkelijking en sluiting van kerken een thema is. Bij veel respondenten is de islam, haar dogma's en haar sociaal maatschappelijke voorschriften 'begrijpelijker en rationeler' dan de dogma's, structuren en gebruiken van het christendom. De consequenties van een bekering zijn verstrekkend. Familie, kennissen en vrienden keren zich soms van de bekeerling af, tegelijkertijd vormt de nieuwe sociale religieuze context van de moskee een warm bad waarin veel bekeerlingen zich thuis voelen. Maar, net als vluchtelingen, verkeren ze in twee culturele werkelijkheden: de cultuur van sociale herkomst en die van de islam die in Nederland nog als cultuurvreemd wordt ervaren. Zeker daar waar er een identiteitsverandering zichtbaar wordt door de kleding, baardgroei of naamsverandering leidt het leven tussen twee werkelijkheden tot spanning waarmee soms pragmatisch door de bekeerling moet worden omgegaan.

Hoe het ook zij, in de onderzochte groep is weinig te merken van spijt. Methodologisch natuurlijk verklaarbaar: er is in dit beperkte onderzoek gesproken met bekeerlingen die hun keuzes achteraf rechtvaardigen en er is niet gesproken met *deconverts* die er zeker ook zijn. Maar in de bekeerlingen is geen enkele spoor van twijfel gevonden. Integendeel, de bekeerlingen zien moeite en weerstand eerder als een aanmoediging van de juistheid van hun beslissing dan als een bewijs van een verkeerde keuze. De toestroom van autochtone Nederlanders tot de islam en de autonome groei van het aantal moslims in Nederland brengt mij tot de volgende vraag: ontwikkelt er zich een 'Nederlandse Islam'? De islam is weliswaar ontstaan uit migratie, maar wordt beïnvloed door de Nederlandse cultuur, door Nederlandse seculiere wetgeving en door Nederlandse bekeerlingen die wellicht ook doordringen tot moskeebesturen, schoolbesturen en overlegorganen. Deze constatering leidt tot enkele aanbevelingen voor een vervolgonderzoek:

- Welke vorm neemt de 'Nederlandse islam' aan? Zal het een religie in de marge worden zoals het christendom nu? Hoe krijgt de islam voet aan de grond in het seculiere Nederland en welke omvang of richting van de islam is dat? Reformeert de islam in Nederland door de toestroom van autochtone bekeerlingen? Dragen Nederlandse bekeerlingen bij aan de modernisering van de islam of is het eenrichtingsverkeer? Het onderzoek *Nederland en zijn islam* van Jan Rath is wellicht aan een opvolger toe (Rath, et al. 1996).
- Ik heb op basis van Rutten's benadering van het Godsgeloof in het hoofdstuk theoretisch kader een aantal criteria genoemd die van belang zouden kunnen zijn voor een beter begrip van bekeerlingen bij hun beoordeling van de islam. Heeft de islam voldoende zeggingskracht? Is ze in staat te inspireren, motiveren en bezielen? Is ze praktisch leefbaar oftewel leidt zij niet tot onleefbare performatieve tegenspraken tussen wat men meent te geloven en feitelijk doet. Vervult ze diepe algemeen menselijke existentiële noden? Doet zij recht doet aan onze common sense en onze diepste menselijke intuïties? Komt zij tegemoet intellectuele deugden zoals eenvoud, coherentie, plausibiliteit en verklaringskracht? Draagt zij bij aan zowel ons zelfbegrip als ons begrip van universeel menselijke ervaringen, zoals morele en esthetische ervaringen en sluit ze aan bij de eigen aard en draagt zij bij aan het trouw willen en kunnen blijven aan bepaalde ingrijpende persoonlijke ervaringen en levensbepalende gebeurtenissen? Deze criteria kunnen behulpzaam zijn bij het doorgronden van de betekenis van de islam voor een bekeerling en de aanvaarding van het leven als moslim in Nederland. Ik heb deze criteria niet expliciet kunnen toetsen in het veldwerk voor deze scriptie. Voornamelijk doordat de vereiste diepgang niet in één

relatief kort interview bereikt kon worden. Het lijkt mij, mede in het licht van mijn eerste aanbeveling over de vorming van de islam in Nederland, zinvol nader onderzoek te doen naar de vraag op welke existentiële vragen de islam nu precies een antwoord biedt.

- In het veldwerk voor deze scriptie heb ik gesproken met bekeerlingen, maar niet met de mensen die hen hebben geholpen met het proces naar de bekering en het worden van een gelovig moslim daarna. Welke rol hebben die betekenisvolle anderen, die *influencers* gehad? Hoe hebben zij hun rol opgepakt, waarom, hoe actief zijn zij geweest? Op welke wijze hebben zij invulling gegeven aan de roep van de islam, de *da'wa*? Het lijkt me voor een beter begrip van het proces tot bekering als ook de groei en betekenis van de islam in Nederland van belang de rol van de betekenisvolle ander te onderzoeken.

6 Bibliografie

- Adam, Firdaous Oum. *Bekeerd tot de Islaam*. 15 februari 2015.
- AIVD. *Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek*. advies, s Gravenhage: AIVD en NcTBV, 2015.
- Allievi, Stefano. „The shifting significance of the Frontier. Narratives on the Hijab and other issues.” In *Women embracing islam*, door Karin van Nieuwkerk, 120-152. Austin TX: University of Texas Press, 2002.
- Allievi, Stephano. „Converts and the making of European Islam.” *ISIM Newsletter*, 2002: 25-26.
- . *Les convertis à l'islam. Les nouveaux musulmans d'Europe*. Paris: L'Harmattan, 1998.
- Battjes, H. „Wanneer is een bekering geloofwaardig?” *Tijdschrift voor recht en religie*, 2016-2: 75-83.
- Bekeerling, Stichting. *Bekeerlingen Bijeen*. 17 maart 2017.
<https://www.facebook.com/groups/Bekeerlingen/> (geopend maart 2, 2019).
- Bellaigue, Christopher de. *Islamic Enlightenment. The modern struggle between faith and reason*. The Bodley Head: London, 2017.
- Berger, Peter L., en Anton C. Zijderfeld. *Lof der twijfel*. Amsterdam: Cossee, 2010.
- Bloem, Karine. „Good Magazine NL.” *Hijab fashion: hoe moslima's de modewereld veroveren*. 5 Januari 2018.
- Crijnen, Ton. *Veertien portretten van nieuwe Nederlandse en Vlaamse moslims*. Amsterdam: Bulaaq, 1999.
- Dezy. *Beroemdheden die zich tot de islam hebben bekeerd*. 15 oktober 2014. <https://mens-en-samenleving.infonu.nl/religie/79561-beroemdheden-die-zich-tot-de-islam-hebben-bekeerd.html> (geopend augustus 14, 2018).
- Dröge, Philip. *Pelgrim. Leven en reizen van Christiaan Snouck Hurgronje*. Amsterdam: Uitgeverij Spectrum, 2017.
- Hoe wordt u moslim?* sd. <http://uwkeuze.net/hoe-wordt-u-moslim/> (geopend augustus 20, 2018).
- Klaveren, Joram van. *Afvallige*. Den Haag: 't Kennishuys, 2018.
- Klaveren, Joram van, geïnterviewd door Thijs van den Brink. *Joram is nu moslim* Evangelische Omroep. 4 februari 2019.
- Lammers (pagina beheerder), Michael. *Stichting Bekeerling*. 2009.
<https://www.stichtingbekeerling.nl/wie-we-zijn/> (geopend maart 13, 2019).
- Maliepaard, Mieke, en Mérove Gijsberts. *Moslim in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau SCP, 2012.
- Mandeville, Peter. *Transnational Muslim Politics: reimaniging the umma*. London: Routledge, 2001.
- Mead, George Herbert. *Mind, self and society*. Chigaco: University of Chigaco Press, 2015.
- Murad, Khurram. „Da'wah Among Non-Muslims in the West.” *islamicstudies.info*. sd.
http://www.islamicstudies.info/literature/Dawah_among_Non_Muslims.htm (geopend juli 7, 2018).

- New Muslim Guide*. sd. <https://newmuslimguide.com/nl/your-dress-code/1478> (geopend april 17, 2019).
- Nieuwkerk, Karin van. *Women embracing islam*. Austin, Texas: University of Texas Press, 2006.
- Raad van State. „Advies W04.15.0170/I.” *www.raadvanstate.nl*. 15 juli 2015.
<https://www.raadvanstate.nl/adviezen/zoeken-in-adviezen/tekst-advies.html?id=11944>.
- Racius, Egdunas. *The multiple nature of the islamic Da'wa*. Helsinki: University of Helsinki, 2004.
- Ramadan, Tariq. *Islam, the West and the Challenges of Modernity*. Leicester UK: The Islamic Foundation, 2001.
- Rambo, Lewis. *Understanding Religious Conversion*. New Haven, CT: Yale University Press.: Yale University Press, 1993.
- Rath, Jan, Rinus Penninx, Kees Groenendijk, en Astrid Meijer. *Nederland en zijn islam*. Amsterdam: Het spinhuis, 1996.
- Rentier, Cees. *Brief aan Joram*. 4 februari 2019.
<https://portal.eo.nl/programmas/tv/nieuwlicht/artikelen/2019/02/brief-aan-joram/> (geopend maart 6, 2019).
- Roex, I., van Stiphout, S., & Tillie, J. *Salafisme in Nederland: aard, omvang en dreiging*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, 2010.
- Rutten, Emanuel. „Over de rationele rechtvaardiging van het Godsgeloof.” *Radix, tijdschrift over geloof en wetenschap, jaargang 39 #2*, 2013: 140-154.
- Salafisme in Nederland*. Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorisme bestrijding (NCTb), 2008.
- Schipper, Jeffrey. „Wees zuinig op jongeren die nog geen belijdenis doen.” *CIP*. 3 juni 2015.
<https://cip.nl/49639-wees-zuinig-op-jongeren-die-nog-geen-belijdenis-doen> (geopend maart 16, 2019).
- Steeg, Hans van der. *NieuwLicht Aftertalk: Joram van Klaveren bekeerde zich tot de islam*. 4 februari 2019. <https://www.facebook.com/NieuwLicht/videos/1042627425939246/> (geopend maart 6, 2019).
- Sunier, Thijl. *Islam*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016.
- Teune, Robert. „Nieuwe Nederlandse mannelijke moslims.” *Tijdschrift voor genderstudies*, 2009: 43-53.
- Thijs, Fabienne, Elanie Rodermond, en Frank Weerman. *Verdachten van terrorisme in beeld*. Apeldoorn: Politie & Wetenschap,, 2018.
- van Herten, Marieke, en Ferdy Otten. *Naar een nieuwe schatting van het aantal islamieten in Nederland*. Bevolkingstrends 3e kwartaal 2007, Den Haag: CBS, 2007.
- Veen, G. van der. *Religie aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag: CBS, 2009.
- Veldhuis, Tinka, en Edwin Bakker. „Causale factoren en hun onderlinge samenhang.” *Vrede en Veiligheid (Vrede & Veiligheid)*, 2007: 447-470.

- Vroon-Najem, Vanessa. *Pushing the limits of dutchness. Agency and change in the context of female conversion to Islam*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2007.
- Waardenburg, J. *Islam. Norm, ideaal en werkelijkheid*. Amsterdam: van Holkema & Warendorf, 2008.
- Walsum, Sander van. *Joram van Klaveren heeft vele voorgangers met zijn 'radicale' ommezwaai*. 8 februari 2019. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/joram-van-klaveren-heeft-vele-voorgangers-met-zijn-radical-ommezwaai~ba29d1b7/> (geopend maart 6, 2019).
- Wikipedia. *Lijst van bekeerlingen tot het katholicisme*. 8 februari 2018. https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_bekerlingen_tot_het_katholicisme.
- Wohlrab-Sahr, Monika. „Conversion tot Islam: Between Syncretism and Symbolic Battle.” *Social Compass* 46(3), september 1999: 351-362.
- Zonderop, Yvonne. *Ongelofelijk*. Prometheus: Amsterdam, 2018.
- Zwanepol, K, en C.H. van Campenhout. *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*. Heerenveen: Jongbloed, 2009.
- Zwanepol, K. *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*. Heerenveen: Uitgeverij Protestantse Pers, 2009.